

373.2:502(075.8)
Н 42

Н. Г. Недодатко

**ОСНОВИ ПРИРОДОЗНАВСТВА
З МЕТОДИКОЮ ОЗНАЙОМЛЕННЯ
ДІТЕЙ З ПРИРОДОЮ**

КУРС ЛЕКЦІЙ

ЧАСТИНА II

373.2:502(075.8)

Н 42

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Н. Г. НЕДОДАТКО

**ОСНОВИ ПРИРОДОЗНАВСТВА
З МЕТОДИКОЮ ОЗНАЙОМЛЕННЯ ДІТЕЙ
З ПРИРОДОЮ**

Навчальний посібник

Частина друга

670248

КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Ковпаківщина - 2019
БІБЛІОТЕКА

Рецензенти:

кандидат біологічних наук, доцент, завідувач кафедри ботаніки та екології –
Євтушенко Е.О.

доцент кафедри змісту і методики початкового навчання – *Любар І.Г.*

Недодатко Н. Г.

Н42   **Основи природознавства з методикою ознайомлення дітей
з природою : Навчальний посібник – Частина II. / Наталя
Григорівна Недодатко. – Кривий Ріг : КДПУ, 2019. – 139 с.**

Відповідно до навчальної програми описано основні положення методики ознайомлення дітей дошкільного віку з природою: завдання, зміст, методи і форми, новітні підходи до екологічного виховання дітей з метою формування природничо-екологічної компетенції. Розкрито також управління роботою по ознайомленню з природою завідувачем та методистом дошкільного закладу.

Робота над посібником продовжується. Внесені зміни у відповідності з новими вимогами щодо дошкільної освіти.

Для студентів вищих педагогічних навчальних закладів, що вивчають дисципліну «Основи природознавства з методикою ознайомлення дітей з природою».

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Змістовий модуль 5. Теоретико-методичні засади методики ознайомлення дітей з природою.....	5
Тема 14. Становлення і розвиток методики ознайомлення дітей з природою. Державні документи щодо ознайомлення дошкільників з природою.....	5
Тема 15. Завдання та сучасні підходи до ознайомлення дітей з природою. Принципи відбору знань про природу.....	13
Змістовий модуль 6. Забезпечення матеріальних умов для успішного ознайомлення дітей з природою.....	22
Тема 16. Забезпечення матеріальних умов для успішного ознайомлення дітей з природою. Куточок природи.....	22
Тема 17. Ділянка дитячого садка – матеріальна база для ознайомлення дітей з природою.....	33
Змістовий модуль 7. Методи ознайомлення дітей з природою.....	37
Тема 18. Методи ознайомлення дітей з природою. Загальна характеристика. Спостереження – основний метод ознайомлення дітей з природою.....	37
Тема 19. Словесні методи ознайомлення дітей з природою.....	50
Тема 20. Наочні методи ознайомлення з природою.....	57
Тема 21. практичні методи ознайомлення дошкільників з природою. Праця в природі.....	73
Тема 22. Гра як метод ознайомлення дітей з природою.....	78
Змістовий модуль 8. Форми організації та планування роботи по ознайомленню дітей з природою. Засоби фіксації знань про природу.....	84
Тема 23. Форми організації роботи по ознайомленню дошкільників з природою.....	84
Тема 24. Засоби фіксації знань про природу. Планування й ознайомлення з природою.....	95
Змістовий модуль 9. Керівництво методичною роботою по ознайомленню дошкільників з природою. Співпраця ДНЗ і сім'ї.....	106
Тема 25. Управління методичною роботою по ознайомленню дошкільників з природою.....	106
Тема 26. Співпраця ДНЗ і сім'ї з питань екологічного виховання дітей в процесі ознайомлення з природою.....	113
Рекомендована література.....	137

Вступ

Різке погіршення екологічної ситуації та усвідомлення того, що базис особистості закладається у перші сім років життя спонукало до розуміння важливості дошкільного виховання і освіти та екологічного виховання зокрема. Головним завданням екологічного виховання є усвідомлення дитиною своєї належності до природи і свого місця в ній. Розуміння того, що вона є часткою природи і життя її повною мірою залежить від стану і якості довкілля.

Навоколишня природа є важливим засобом гармонійного розвитку дітей. Організація взаємодії дошкільнят з об'єктами природи у дошкільній потребує аналізу й урахування основних закономірностей їхньої діяльності, яка не є самодостатнім утворенням, а похідна від діяча. Дитині змалечку притаманна активність, яка проявляється у рухових діях. Усі вони виникають під впливом конкретних подразників, що перебувають на близькій відстані й здійснюються без попереднього плану чи наміру. Дитиною керує неусвідомлений потяг до чогось, прагнення зазнати приємного відчуття й уникнути неприємного, її рухові дії передують мисленню. Дитина спочатку діє, а потім намагається збагнути те, що робить.

Діти спочатку наслідують дії та поведінку дорослих (імітують), потім ідентифікують, а потім інтегрують. Передумовою розвитку особистісних якостей є не будь-яка діяльність, а та, що відповідає певному ставленню до неї і дає змогу проявляти його.

Компетентнісний підхід до формування змісту освіти став новим концептуальним орієнтиром в світі. Вдосконалення дошкільної освіти шляхом впровадження компетентнісного підходу потребує нового змісту навчання і виховання та нових підходів до формування природничо-екологічної компетенції дітей старшого дошкільного віку. Основний зміст екологічної освіти дошкільників полягає у формуванні мотиваційних основ екологічної свідомості дитини. А екологічні знання мають стати тими засобами, які будуть використовуватися дитиною в повсякденному житті й мотивувати її поведінку.

Проведення змістовної роботи по вихованню дошкільників вимагає від вихователів широких знань природи рідного краю, емоційної чутливості, зацікавленості. Розуміння пізнавальних можливостей дітей різних вікових груп, їх широке використання у різних формах діяльності та творче застосування наочних, практичних та словесних методів ознайомлення з природою залишить глибокий слід у свідомості дітей, закладе фундамент екологічної культури.

Цей посібник є спробою автора систематизувати матеріали по вивченню методики ознайомлення дошкільників з природою у відповідності до програми і вимог державного стандарту освіти України спеціальності «Дошкільне виховання». Планується подальше вдосконалення посібника і автор з вдячністю сприйматиме пропозиції та зауваження.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 5. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ МЕТОДИКИ ОЗНАЙОМЛЕННЯ ДІТЕЙ З ПРИРОДОЮ

Лекція 15. Становлення і розвиток методики ознайомлення дітей з природою

1. *Предмет ознайомлення дошкільників з природою. Теоретичні основи ознайомлення дітей з природою.*
2. *Методологічні основи методики ознайомлення з природою, її зв'язок з іншими науками, методи досліджень.*
3. *Державні документи щодо ознайомлення дошкільників з природою.*

Найболючіша проблема нашої сучасності – збереження життя на нашій планеті. Вона стоїть так само гостро, як усунення загрози ядерної війни. Це доводить, що слід формувати нове ставлення, прозоріння по відношенню до природи. Вихователі дошкільних дитячих закладів мають бути свідомими того, що дбайливе ставлення до природи збереже життя людини, і буде прикладом у відношеннях з природою.

Навколишня природа є важливим засобом гармонійного розвитку дітей: вихователь не знайде більш багатого матеріалу, різноманітного й доступного для розвитку мислення і мови, ніж матеріал навколишньої природи (К.Д.Ушинський).

Ознайомлення з природою сприяє:

- розширенню кола знань дітей: діти дізнаються про різноманітні природні явища; зміни пір року; про рослини, тварини, умови їх існування;
- сприяє розвитку мови і мислення дітей;
- сенсорному розвитку дітей;
- розвитку пізнавальних інтересів та творчих потенцій дитини;
- є основою для екологічного виховання;
- краса природи, її гармонія є основою розвитку естетичних почуттів;
- фізичному розвитку малечі (рух, фітонциди...).

Методика ознайомлення дітей з природою – галузь педагогічної науки, складова загальної методики викладання біології, що вивчає закономірності засвоєння дитиною дошкільного віку узагальнених цілісних емпіричних уявлень та системи знань щодо довкілля і місце в ньому людини; про її духовну спадщину; специфіку педагогічної діяльності, спрямованої на формування у дітей потреби пізнання довкілля, культури поведінки в довкіллі.

Об'єктом вивчення методики ознайомлення дітей з природою є пізнавальна діяльність дітей у природному довкіллі, процес навчання дошкільників природознавству.

У цьому процесі тісно пов'язані:

- зміст основ природознавства;
- діяльність вихователя дитячого садка;

– пізнавальна діяльність дітей.

Предметом є формування у дітей системи знань та цілісних емпіричних уявлень про довкілля, цілісну картину світу та місце людини в довкіллі.

Кінцевою метою є виховання соціально активної «творчої особистості, здатної особливо дбайливо ставитися до природи, світу речей, самої себе, інших людей; виховання в дитини свого власного «Я», свого місця серед інших людей, віри у свої сили і здібності» (Освітня програма «Довкілля» В.Р.Льченко). Формування у дошкільників природничо-екологічної компетенції.

Довкілля – це середовище життя дитини, що оточує її з перших днів життя і дає можливість формувати образ свого «Я» як особистості.

У широкому розумінні – це весь Космос, який впливає і визначає життєвий цикл людини як біологічної і соціальної істоти.

У вузькому значенні – це природне, предметне і соціальне середовище, що оточує дитину.

Природне – жива і нежива природа та явища, що в ній спостерігаються. Все це формує у дітей «образ природи».

Предметне довкілля – це предмети побуту (посуд, меблі, одяг), мистецтво, транспорт тощо.

Соціальне довкілля – це система взаємовідносин у певному соціумі; закони і норми спілкування, суспільні, матеріальні і духовні умови життєдіяльності особистості.

Методика ознайомлення дошкільників з природою досліджує закономірність зв'язків між складовими навчального процесу і розробляє шляхи його оптимізації.

Завдання методики ознайомлення з природою:

1. Визначення основ природознавства в системі дошкільної освіти.
2. Розробка змісту, програм, підручників природознавства, його наукове обґрунтування.
3. Розробка методів, прийомів, форм організації відповідно до завдань і змісту.
4. Розробка засобів навчання основам природознавства та його матеріальної бази.
5. Визначення вимог щодо підготовки вихователів дошкільного закладу.

Методика ознайомлення з природознавством застосовує і конкретизує загально-дидактичні положення відповідно до навчального матеріалу з основ природознавства.

Найважливіші завдання процесу навчання – знайти ефективні способи управління пізнавальною діяльністю дітей, які ґрунтуються на знаннях об'єктивних закономірностей психічного та фізичного розвитку дошкільнят, фізіології їх вищої нервової діяльності.

Матеріалістична *філософія* розглядає природу у постійному русі і розвитку, який відбувається завдяки протиріччям, що властиві предметам природи. Вони лежать в основі єдності організму і умов життя, обміну речовин тощо.

Важливим моментом матеріалістичної філософії є положення про можливість пізнання людиною природи як на емпіричному, так і на теоретичному рівнях. Через відчуття, людина, пізнаючи природу, приходиться до усвідомлення її зв'язків та пізнання її законів, раціональне використання її природних багатств, здійснення заходів з охорони і збереження її ресурсів.

Антропоцентризм і ресурсизм, які тривалий час існували у філософії, представляють переважно як ретроградну позицію. У них бачать витoki споживацького, хижацького ставлення до природи, яке і призвело до виникнення та поглиблення екологічної кризи.

Водночас антропоцентризм і ресурсизм не є антитезою екологічної етики. У них піклування про збереження довкілля, захист тварин розглядаються лише як засоби для досягнення вищої мети, якою визнається благо окремих людей і людства. А людина розглядається як виключно об'єкт моральних зобов'язань і лише благо людей (а кожен це благо може розуміти по-своєму) є критерієм оцінювання дій щодо довкілля та Іншого Живого.

На противагу парадигмі антропоцентризму з другої половини ХХ століття виникли і отримали розвиток концепції екоцентризму, біоцентризму, екобіоцентризму та деякі інші. Ці концепції розглядають як вищу моральну цінність *не благо людини, а гармонійне співіснування людини з Іншим Живим*. Згідно з ними людина не вважається більше тією істотою, інтересам якої необхідно надавати пріоритет, і стверджується, що до Іншого Живого слід ставитися не лише як до засобу, а й як до мети та як до істот, кожна з яких (або група яких) має власну виключну самоцінність. Таким чином, в екологічно орієнтованому мисленні відбувається трансформація цінностей, яка полягає в радикальній зміні поглядів на те, хто є носієм морального статусу.

Поміркovanі прибічники біоцентризму розглядають як індивідуумів, що володіють правами, лише тих представників тварин, які здатні відчувати біль, - фактично такими вважаються лише ссавці (так званий патоцентризм), особливо не акцентуючи при цьому увагу на проблемах збереження неживої природи. Однак, згідно із сучасними поглядами, будь-яка жива істота, яка має не лише усвідомлювані бажання, надії, прагнення, цілі та завдання, а й приховані тенденції, здатність до довільного руху, харчування і росту, дихання, самозахисту, природне почуття задоволення, а також схильності і властивості, подібні до них, або хоча б щось одне з цього переліку, – мають інтереси.

У рамках біоцентризму етичним вважається те, що сприяє благополуччю реального індивідуума, а неправильним – те, що заважає йому. За своєю суттю біоцентризм є поширенням постулатів класичної людської етики на представників окремих високоорганізованих видів живих істот.

Екоцентризм - це *ідеологія та філософія охорони довкілля, яка розглядає збереження і відновлення довкілля як пріоритетну та самостійну цінність, не залежну від будь-яких людських критеріїв корисності*. Яскравим провідником екоцентричних поглядів був О. Леопольд, який

зазначав: "Найбільшим невігласом є така людина, яка питає про рослину або тварину: "А яка від неї користь?"".

Принцип екоцентризму передбачає пріоритетність цінності природи щодо цілей і потреб людини і радикально протистоїть антропоцентризму. На відміну від біоцентризму, не лише окремі живі організми, а й природа, стан екологічної рівноваги розглядаються як феномени, що мають внутрішню цінність. Отже, згідно з екоцентричним трактуванням захищати дику природу потрібно не задля досягнення певних людських цілей, а задля неї самої. Вказується на те, що на охоронних природних територіях не має бути будь-якого контролю з боку людини за живим та його використанням. Природні процеси мають відбуватися на цих територіях вільно та без втручання і впливу людини.

Певним чином суперечності між екоцентризмом і біоцентризмом піднімаються шляхом застосування філософської доктрини екобіоцентризму, або, як її ще називають, "глибинної екології". Глибинна екологія протиставляється "поверхневій екології". Якщо поверхнева екологія має на меті лише належне управління довкіллям для забезпечення потреб людини, то глибинна екологія вивчає фундаментальні питання впливу людини на екосферу, частиною якої вона є.

"Глибинна екологія" заохочує ототожнення людини з природою, щоб шкода, завдана їй, сприймалася як шкода, завдана самому собі.

Причина екологічної кризи пояснюється вченими не в протистоянні з природою, а те, що людина взагалі нехтує природою. Бо ми вже чималий час існуємо не в природному середовищі, а у власноруч створеному штучному світі. Людина, яка у природному середовищі орієнтувалася на свої інтереси і потреби, у створеній дійсності починає вигадувати штучні бажання та псевдо потреби, та як і раніше прагне до задоволення своїх потреб за будь-яку ціну, поступово деформує власну особистість. Псевдопотреби або пов'язані зі штучним формуванням потреб, або мають переважно психологічні властивості, хоча ті й інші кореняться в соціальній дисгармонії. Людство не узгоджує ріст споживання усередині антропогенного середовища з можливостями природи, а це додатковий соціальний тягар, який накладається на природу.

Непомітність загрозливих змін у навколишньому середовищі притупляє світосприймання людини, і вона продовжує поводитися так, начебто нічого не відбулося. Єдине, на що може звертатися увага, це стандарти використання навколишнього середовища, але і тут заявлене раціональне використання земельних, водних і інших ресурсів – фікція, бо ця раціональність спрямована на максимальне одержання прибутку, а зовсім не на збереження навколишнього середовища.

Вчені дійшли висновку, що людська діяльність, яка не враховує закони взаємодії природи та суспільства, неминуче призведе до кризи. Але не лише діяльність, а й бездіяльність можуть каратися законом.

Невтручання в процеси, що йдуть в даний момент на планеті, є добровільною відмовою від боротьби за власне життя, що суперечить

основному інстинкту виживання.

Людська діяльність повинна бути співвіднесена з можливостями екосистем і побудована відповідно до тих екологічних законів, які у них діють.

Один з головних принципів життя – це принцип розвитку. Певного часу для людства цей принцип був реалізований науково-технічним прогресом. Але наразі вчені голосно заявляють про те, що можливо для подальшого розвитку треба *звернути увагу на прогрес моральний, визначити відповідальність як один з чинників морального прогресу людства. Відмовившись нести відповідальність за природу, ми фактично припинимо розвиток, якщо не почнемо регресувати, бо Природа – це не тільки довкілля людини, а й складник її культури, так саме, як і людська культура є чинником формування природи.*

Вчені визначають певні напрямки розвитку взаємовідносин між природою та людиною. У світобудові людина вже не завойовник природи, не просто її складова частина: *людина спроможна змінювати саму історію природи своєю творчою діяльністю, і ми маємо нести відповідальність за природу, як за результат власної творчості.* Етична цінність природи полягає також у можливості транслювати на природу свою прихильність і турботу, відчуваючи таким чином моральну відповідальність за її благополуччя.

Умовою фізичного і психічного розвитку дитини є її соціальне середовище, навчання і виховання (феномен Манглі чи Тарзана не що інше як вигадка письменників, поза людським суспільством дитина не стає повноцінною людиною). Керування цим розвитком відбувається в процесі ігрової, навчальної, трудової діяльності і залежить від характеру і умов цієї діяльності.

Методика ознайомлення дітей з природою пов'язана з біологічними та психолого-педагогічними науками. *Основою ознайомлення дошкільників з природою є природа рідного краю, яка включає знання: географії, ботаніки, зоології, фенології. Оволодіння цими знаннями створює надійний фундамент для цікавого, змістовного ознайомлення дошкільників з природою.*

Надзвичайно тісні зв'язки методики ознайомлення дошкільників з природою має *дитяча і вікова психологія та дошкільна педагогіка.* Вікові закономірності розвитку дітей використовуються під час відбору змісту матеріалу про природу, а особливості перебігу психічних процесів (сприймання, мислення, уваги) – під час розробки методів і прийомів ознайомлення дошкільників з природою.

Методика ознайомлення з природою тісно пов'язана з дошкільною педагогікою у використанні положень *дидактики* (принципи, методи, форми) і збагачує її. Ознайомлення з природою пов'язане з *методикою розвитку мови, історією дошкільної педагогіки та методичними дослідженнями.*

Методами вивчення основ природознавства та методики ознайомлення дітей з природою є:

– *провідні: спостереження, нескладні досліди та власна продуктивна*

діяльність дітей у природі.

– *словесні*: розповідь, бесіда (репродуктивна, евристична), читання природознавчої літератури;

– *практичні*: педагогічні ігри, вправи, аналіз педагогічних ситуацій, вирішення педагогічних завдань, метод проєктів, моделювання;

– *метод демонстрації* (показ дітям натуральних об'єктів або їх зображень: ілюстрацій, моделей, використання технічних засобів навчання).

У методиці ознайомлення дошкільників з природою провідним методом є *педагогічний експеримент*. Результатом є: висновки і рекомендації, які проходять апробацію на практиці.

3. В основі курсу «Основи природознавства з методикою ознайомлення дітей з природою» лежить «Базовий компонент дошкільної освіти в Україні» (БКДО), нова редакція якого прийнята у травні 2012 року. Він визначає обов'язковий мінімум змісту основних освітніх програм, обсяг навантаження, вимоги до рівня розвиненості, вихованості та навченості дитини шести (семи) років, а також умови, за яких вони можуть бути досягнуті. Цей документ передбачає формування елементарних знань, уявлень, практичних умінь та навичок, які гарантують дитині адаптацію до життя, здатність орієнтуватися в ньому, адекватно реагувати на явища, події, людей. Він орієнтує на досягнення дитиною нижнього вікового, а не індивідуального порогу.

Метою нової редакції БКДО було – уникнути перевантаження дитини складними для її віку частковими й випадковими знаннями і водночас забезпечити кожній дитині достатній рівень розвитку і соціальної адаптації до нового статусу – учня початкової школи.

Засадами нової редакції БКДО виступили:

- визнання самоцінності дошкільного дитинства, його особливої ролі в розвитку особистості;
- розуміння необхідності збереження дитячої субкультури;
- надання пріоритету повноцінного проживання дитиною сьогодення у порівнянні з підготовкою до майбутнього етапу життя;
- виявлення поваги до дитини, врахування індивідуального особистого досвіду дошкільника;
- компетентнісний підхід до розвитку дитини, формування особистісної зрілості дитини, її базових якостей;
- надання пріоритету соціально-моральному розвитку особистості, формування у дітей уміння узгоджувати особисті інтереси з колективними; формування у них цілісної, реалістичної картини світу; основ світогляду.

На відміну від ДСПО (державного стандарту початкової освіти), який зорієнтовано на набуття учнями ключових компетентностей, стандарт ДО з урахуванням віку дітей та їх обмеженого життєвого досвіду, обмежується освітніми компетенціями, тобто суспільно визнаним рівнем знань, умінь, навичок, цінностей, ставлень у сфері життєдіяльності дитини. Цим забезпечується наступність між двома ланками освіти.

Підготовка дітей до школи має відповідати вимогам та критеріям оцінки дошкільної зрілості дитини. Така підготовка передбачає фізичний, емоційний, пізнавальний та особистісний розвиток дитини, готовність до взаємодії з довколишнім світом, розвиток специфічних видів діяльності дошкільників, які визначають і забезпечують легку адаптацію дитини до нового соціального статусу і є фундаментальними для дошкільного дитинства.

Базовий компонент визначає зміст і структуру дошкільної освіти за допомогою інваріантної обов'язкової та варіативної складових.

Організація життєдіяльності дітей планується за такими освітніми лініями:

– **«Особистість дитини»**, яка передбачає формування позитивного образу «Я», створення бази особистісної культури дитини, її активної життєдіяльності.

– **«Дитина в соціумі»** передбачає формування у дітей навичок соціально прийнятої поведінки, вміння орієнтуватись у світі людських відносин, готовності співпереживати та співчувати іншим.

– **«Дитина у природному довкіллі»** містить доступні дитині дошкільного віку уявлення про природу планети Земля та Всесвіту, розвиток емоційно-ціннісного та відповідального ставлення до природного довкілля. Природнича освіченість передбачає наявність уявлень дитини про живі організми і природне середовище, багатоманітність явищ природи, причинно-наслідкові зв'язки у природному довкіллі та взаємозв'язок природних умов, рослинного і тваринного світу, позитивний і негативний вплив людської діяльності на стан природи.

– **«Дитина у світі культури»** передбачає формування почуття краси в її різних проявах.

– **«Гра дитини»** передбачає розвиток творчих здібностей дитини у грі.

– **«Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі»** передбачає формування уявлень, що допомагають дитині орієнтуватись у довколишньому світі.

– **«Мовлення дитини»** передбачає засвоєння культури мовлення та спілкування у різних життєвих ситуаціях.

Кожна змістова лінія БКДО завершується узагальненим визначенням результату освітньої роботи – сформованістю певного виду компетенцій. Слід уточнити поняття «компетентність» та «компетенція». *Компетентність* – це коло питань, у яких людина добре розуміється, а *компетенція* – це соціально закріплений результат, наперед задана норма чи вимога до освітньої підготовки людини. Вона має предметний характер – освітні галузі, змістові лінії.

Варіативна складова змісту дошкільної освіти визначається дошкільним навчальним закладом з урахуванням особливостей регіону, навчальних закладів, індивідуальних освітніх запитів дітей та побажань батьків. Це освітні лінії «Іноземна мова», «Комп'ютерна грамота» «Хореографія» «Шахи» та ін.

Базовий компонент реалізується програмами та навчально-методичним

забезпеченням, затвердженим Міністерством освіти і науки України. Сьогодні дошкільні заклади послуговуються програмами «Українське дошкільля», «Дитина в дошкільні роки», «Дитина», «Впевнений старт» та інші.

Нормою розвитку є не середньостатистичні для віку дитини показники, а ті кращі, які можливі у певному віці в конкретній дитині за відповідних умов.

Норма розвитку кожної окремої дитини визначається в межах її індивідуального життя, а не абстрактної дитини певного паспортного віку.

Доцільно оцінювати не стільки успішність виконання дитиною конкретних завдань, скільки характеризувати продуктивність її життя в цілому. Треба знати, що переважає в її досвіді – успіхи чи невдачі, до якого стандарту якості вона прагне (високого, посереднього чи низького), чи впевнена у собі (непевнена, самовпевнена), чи орієнтується на оптимум (максимум, мінімум) докладання зусиль. Показовим є і те, наскільки сильно переживає свої успіхи і невдачі (глибоко – поверхово, яскраво – непомітно, конструктивно – деструктивно).

Контроль має бути процесом інтегральної, зваженої, об'єктивної перевірки життєвих домагань дошкільника, обліком, обстеженням, що передбачає досить тривале й різнобічне вивчення експертом (керівником) сутнісних проявів його поведінки та діяльності. Контроль може бути наглядом (для визначення сильних і слабких сторін у дитині як особистості, накреслення перспектив, визначення рівня допомоги), допоміжним, а не каральним.

Оцінка завершує процес контролю, визначає вартість життєвих надбань, містить висновок щодо якісних характеристик її життєвої зрілості дитини.

Узагальнена оцінка має бути:

- інтегрованою (містити інформацію про загальні тенденції поведінки та діяльності, конкретні чесноти і вади);
- об'єктивною (позбавленою упередженості, суб'єктивності);
- розгорнутою (з поясненнями, уточненнями, вказівками на суттєве);
- мотивованою (обгрунтованою);
- зацікавленою (прийнятою інтересом, небезстороннім ставленням);
- зрозумілою (чітко сформульованою);
- оптимістичною (прийнятою вірою в можливість особистості);
- стимулюючою (зорієнтованою на перспективу з урахуванням наявних резервів).

Вона має характеризувати спосіб життя дитини в цілому, тенденції її поведінки. Нахили до певних видів діяльності, динаміку розвитку в часі. Ні в якому разі не кваліфікувати її як діагностику.

Відмінність нового підходу до планування роботи по ознайомленню дошкільників з природою є зміна погляду на природне довкілля як на цілісний живий організм, прояви розуміння самоцінності природи та

усвідомлення дитиною себе як її частини (екобіоцентричне мислення).

Не вправляючи дитину у виконанні різноманітних ролей, ми не виростимо її життєво компетентною. Нехтування проблемами фізичного, психічного і соціального простору дитячого «Я» рано чи пізно дається взнаки. Давайте разом вчитися брати до уваги реальні життєві потреби ДИТИНСТВА початку ХХІ століття.

Лекція 15. Завдання та сучасні підходи до ознайомлення дітей з природою. Принципи відбору знань про природу

1. Завдання екологічного виховання – формування природничо-екологічної компетенції дошкільників.

2. Сучасні підходи до ознайомлення дошкільників з природою.

2. Принципи відбору знань для дітей дошкільного віку про природу (науковості, доступності, кращезнавчий та ін.).

Суттєве погіршення екологічної ситуації в світі, втрата екологічної рівноваги внаслідок руйнівної діяльності людини поставили актуальним питання виховання людини з екоцентричним типом свідомості, яка здатна будувати непрагматичні відносини з природою.

У Базовому документі дошкільної освіти (2012), ґрунтуючись на засадах компетентнісного та аксіологічного підходів, реалізуючи екологічну освітню стратегію, на перший план висунуто завдання розвитку емоційно-ціннісного та відповідального екологічного ставлення людини до природного довкілля, яке виявляється в її природодоцільній поведінці.

Інтегрування природничої та екологічної складових у змісті ознайомлення дітей з природою відобразилося в БКДО (2012) і на його передбачуваному освітньому результаті – сформованій природничо-екологічній компетенції дошкільника.

До низки пріоритетних завдань освітнього процесу в дошкільних навчальних закладах включено питання гуманізації – наповнення моральним змістом ідеалів і цінностей підростаючої особистості. Гуманізація взаємин дитини й природи наповнює внутрішній світ виховання моральними цінностями Добра, Краси, Істини і Свободи. Компетентнісний підхід, покладений в основу Базового компоненту, зумовлює посилення практичного аспекту освітнього процесу в дитячому дошкільному закладі.

Життєва компетентність – це сукупна характеристика людини щодо відповідності її життєдіяльності умовам і вимогам життя та природним можливостям; володіння досвідом, який дає змогу висловлювати зважене судження, займати певну життєву позицію. Природничо-екологічна компетенція акумулює екологічні цінності, мотивацію до екологодоцільної діяльності, екологічну освіченість і власний досвід активної діяльності в різних ситуаціях для вирішення конкретних проблем. Природничо-екологічна компетенція дошкільника – складник його життєвої компетенції – характеризується системністю знань про природу, позитивним емоційно-ціннісним ставленням до її компонентів, обізнаністю з правилами

природокористування та дотриманням, інакше кажучи, включає три компоненти: інтелектуальний (когнітивний), емоційно-ціннісний та діяльнісно-практичний.

Проблема формування природничо-екологічної компетенції, починаючи з дошкільного дитинства, є актуальною для сучасної системи освіти, оскільки отримані на цьому віковому етапі знання, уявлення, сформоване ставлення до природи й моделі поведінки виступають базисом подальшого розвитку особистості.

Відповідно до освітньої лінії «Дитина у природному довіллі» Базового компонента в дитини до кінця дошкільного віку важливо сформувати уявлення про природу планети Земля та Всесвіту, зокрема про живі організми, природне середовище, розмаїття явищ природи, причинно-наслідкові зв'язки в природі, взаємозалежність природних умов, світу рослин, тварин, людської діяльності як позитивного або негативного чинника впливу на природу. Знання та уявлення дошкільнят слугують основою для формування і розвитку емоційно-ціннісного та відповідального ставлення до природи, яке проявляється в природокористування, виваженому ставленні до рослин та тварин.

Екологічно компетентна людина буде не лише володіти знаннями про правила життя й діяльності в злагоді з природою, виконувати спільне й актуальне для всіх правило «Не нашкодь живому», але й боротиметься проти екологічного варварства, прагнення панувати над природою в різних його проявах, активно включатися в природоохоронну екологічно доцільну практичну діяльність. Діти нового покоління, носії нової свідомості, в умовах дошкільного закладу завчасно ознайомлені з об'єктами і явищами природи (не формально, з метою формування лише системних знань про природу, а глибоко, емоційно, діяльно), відчують біль іншого як свій власний, переживають почуття захоплення й натхнення від спілкування з природою, сприймають її як велику цінність, без якої неможливе їхнє власне життя й життя рідних і близьких людей. Вони здатні відрізнити позитивні й негативні впливи на природу, докласти зусиль для збереження всього живого – від маленької комахи до лісу, поля, моря як цілісної системи.

Сучасна дошкільна педагогіка зробила значний крок на шляху впровадження нестандартних підходів до організації педагогічного процесу у напрямку розвитку та саморозвитку дитини, орієнтації на її особистісну сутність, надання дітям ініціативи у пізнавальній діяльності, створення емоційно-стимулюючого навчального середовища. У життя дошкільних навчальних закладів входять нові еколого-педагогічні технології, які покликані формувати в дошкільників основи природничо-екологічної компетентності.

Л. Присяжнюк зробила теоретичний аналіз сучасних підходів до ознайомлення дошкільників з природою, завдяки яким природничо-екологічна компетентність дитини формується у природо відповідних для неї видах діяльності і забезпечує екологію дошкільного дитинства.

Першим вирізняє екологічний підхід, який вивчається Н. Горобахою, Н.

Лисенко, С. Ніколаєвою, З. Плохій, О. Соцькою та ін. Основою його пріоритету виділяють екологічну освіту, що поєднує екологічне навчання, екологічне виховання, екологічний розвиток і формує екологічну свідомість особистості, яка проявляється в здатності усвідомлювати взаємозв'язки у природних середовищах існування, прогнозувати наслідки їх порушення, прагнути до екологічно доцільної діяльності в природному довкіллі (З. Плохій). Наводить думку Н.Лисенко про те, що ставлення до екологічної освіти має бути як до універсальної та ціннісної, що характеризується гуманістичною спрямованістю й орієнтована на збереження життя на Землі, а не лише на виконання чітко окреслених завдань в програмах дошкільних закладів.

І. Корякіна, В. Маршицька, М. Роганова, Г. Тарасенко та ін., вивчаючи питання ціннісного ставлення до природи, відзначають важливість морально-естетичної складової природничо-екологічної компетентності особистості. Морально-естетична властивість виявляється в цілісному ставленні людини до дійсності під впливом її краси, емоційної привабливості, в глибоких переконаннях, які є сплавом раціонального мислення, емоцій і волі. Саме тому, стверджує О.Соцька, основний зміст екологічної освіти дошкільників полягає у формуванні емоційних основ екологічної свідомості дитини. Дослідники екологічного підходу в дошкільній освіті визначають його реалізацію в кількох площинах:

- збагачення емоційно-чуттєвого досвіду дітей, спілкування з природою у процесі оволодіння базовими знаннями про природне довкілля;
- формування системи ціннісних орієнтацій, збагачення морально-ціннісного досвіду спілкування з природою;
- формування необхідних складових екологічної компетентності, здатності застосовувати знання й уміння на практиці, само реалізовуватися в екологодоцільній діяльності.

Особливий інтерес представляють дослідження Г. Тарасенко, яка розглядає цінність емоційних переживань дитини і визначає розвиток суб'єктно-етичних стосунків між дитиною і природою. При цьому визначає естетико-екологічний підхід, який синтезує екологію та естетику і однаково актуалізує когнітивну, чуттєво-емоційну, мотиваційно-діяльнісну сфери дитини і тим самим запускає механізм цілісного пізнання нею природного довкілля. Доцільність застосування такого підходу обумовлена віковими особливостями дітей дошкільного віку, їх високою сенситивністю до краси природи, здатністю емоційно відгукуватися на її прояви, прагненням до художньо-творчої діяльності в природі чи її засобами.

Автор підходу підкреслює, що розвиток суб'єкт-етичних стосунків між дитиною і природою відбувається за умови накопичення цінностей емоційних переживань емпатійного характеру та образної оцінки її гармонії.

Спеціально організована педагогом діяльність дитини в природі здатна викликати у неї яскраві почуття й емоції по відношенню до природних об'єктів. Рефлексія цих переживань дозволяє закріплювати і накопичувати

певний досвід емоційних переживань, пов'язаний з об'єктами природи. Дієвою технологією реалізації естетико-екологічного підходу до проблеми формування природничо-екологічної компетентності дітей дошкільного віку є милування природою.

Л. Присяжнюк пропонує хвилинки милування природою, спираючись на твердження автора технології милування Г. Тарасенко, що цей процес народжує альтруїстичну потребу не взяти, а віддати (зберегти, допомогти, відродити, продовжити, підкреслити) - в цьому смисл "естетичної любові" до природи і її екологічний сенс. На переконання вчених сприяння виникненню позитивних емоційних переживань від спілкування дитини з природою – одне з найголовніших завдань, що його має вирішувати вихователь під час ознайомлення дошкільників з природою.

Поряд з екологічним, еколого-естетичним підходом у формуванні основ природничо-екологічної компетентності дошкільників, сучасні вчені-дошкільники (Н. Горобаха, О. Кононко, К. Крутій, Н. Лисенко, Л. Лохвицька, Г. Тарасенко та ін.) розглядають середовищний підхід, який передбачає доцільну організацію еколого-розвивального простору дитини та побудову в ньому педагогічних взаємин з природою. Це і куточок природи в групі, і екологічна стежка на території ДНЗ, і куточок лісу, і куточок саду, і огорож і квітник, а також лабораторний куточок в групі для проведення нескладних дослідів тощо.

Наряду з вищеназваними підходами, актуальним є діяльнісний підхід, який вивчають Г. Беленька, Л. Зайцева, З. Плохій, Н. Лисенко та ін. Він ґрунтується на винятковій ролі діяльності людини у пізнанні і творчому перетворенні довкілля. Учені-психологи Л. Виготський, П. Гальперін, Д. Ельконін, Г. Костюк, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн та ін. стверджують, що первинними у проектуванні й організації навчально-виховного процесу є діяльність і дії, які задані змістом освіти. А тому найважливішою характеристикою особистості з високим рівнем природничо-екологічної компетентності за твердженням З. Плохій, має бути прагнення до непрагматичної взаємодії зі світом Природи. Діяльнісний підхід реалізується засобами різноманітних технологій, таких як спостереження, експериментально-дослідницька діяльність, праця в природі, ігри, проектування, інтерактивні методи, художньо-творчі технології.

В основу інтегрованого підходу лягла ідея цілісного (холістичного) пізнання природного довкілля. Він ґрунтується на гармонійному поєднанні раціонального і чуттєвого, теоретичного і творчо-дієвого його осягнення, інтегрує різні напрямки розвитку дитини. Цей підхід презентують у своїх дослідженнях Г. Беленька, Н. Гавриш, О. Кононко, В. Ільченко, І. Кіндрат, Т. Пушкарьова та ін. В зміст екологічних знань інтегровано елементи знань з біології, географії, хімії, фізики, медицини, економіки, валеології; враховано вплив екологічної освіти на всебічний розвиток дитини, особливості організації життєдіяльності дітей в умовах ДНЗ.

Інтегрований підхід в дошкільних освітніх закладах реалізується через ряд авторських технологій, які пропонують інтеграцію за різними

напрямами розвитку:

- театр фізичного розвитку й оздоровлення (М. Єфіменко);
- досягнення рівноваги між особистістю та соціоприродним середовищем засобами ботмерівської гімнастики – взаємодія рухової сфери дитини з природними ритмами Всесвіту (Н. Пахальчук);
- технологія використання пейзажного живопису у формуванні естетичного ставлення до природи (Г. Беленька, О. Половина);
- використання інтегрованих завдань з пріоритетом логіко-математичного змісту (Т. Кривошея);
- технологія використання казки у формуванні основ екологічної культури дошкільників (Г. Беленька, Т. Науменко).

Інтегрований характер має нова технологія **STREAM – освіта**, яка ґрунтується на інтегрованому та міждисциплінарному підході і забезпечує взаємопроникнення й систематизацію знань дітей, становлення в них цілісної та багатовимірної картини світу, розвиток пізнавальних здібностей, гнучкості мислення вмінь і навичок. Її розробники в Україні К. Крутий та Т. Грицишина. Окрім названих, Л. Присяжнюк називає нову освітню стратегію – емпауермент-педагогіку, яку розробляють Н. Гавриш, О. Саприкіна, О. Пометун. Суть її в тому, що для повноцінного розвитку дитині варто виходити із зони комфорту й намагатися розв’язувати складні життєві ситуації самостійно – домірно своїм можливостям

Усі названі підходи гармонійно співіснують і взаємодіють задля досягнення мети – усвідомлення дитиною виняткової цінності природи та себе як її частини, здатності до співжиття з нею на засадах моральності та екологічної культури.

Взаємодія дітей з природним довкіллям – основа для реалізації завдань усіх інших ліній розвитку. Так, *здоров’язбереження та фізичний розвиток* дитини у освітній лінії «Особистість дитини» реалізується через:

- щоденне перебування на свіжому повітрі під час спостережень, ігор та праці в природі;
- розширення контактів з рослинним світом під час екскурсій та цільових прогулянок до лісу, на луки, до водойми;
- вживання свіжих соків овочів та фруктів під час нескладного експериментування (приготування соків), дидактичних ігор (пізнай за смаком) тощо;
- дотримання правил екологічної безпеки у приміщенні: провітрювання, вологе прибирання, вирощування кімнатних рослин тощо.

Соціальний та емоційний розвиток дитини в освітній лінії «Дитина в соціумі» реалізується через:

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БІБЛІОТЕКА

670248

- постійне спілкування дошкільнят з природою; засвоєння під керівництвом дорослих норм і правил поведінки в природі, дотримання їх та спонування до цього інших;
- розвиток моральних та естетичних почуттів засобами природи; спілкування дитини із соціальним та природним середовищем розвивається від вузько прагматичного («хочу», «дай») до альтруїстичного рівня;
- збагачення естетичних вражень під час спостережень, цільових прогулянок, екскурсій;
- забезпечення можливості відтворити свої почуття та враження у діяльності – образотворчій, ігровій, комунікативній тощо.

Когнітивний розвиток дитини в освітній лінії «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі» забезпечується через:

- надання їй доступного обсягу знань про об'єкти і явища природи;
- розвиток сенсорних відчуттів у процесі сприймання та обстеження природних об'єктів;
- поступове ускладнення завдань з ознайомлення з природою: від розрізнення й називання об'єктів і предметів до встановлення зв'язків і залежностей, що існують в природі;
- надання самостійності у визначенні змісту та способів пізнання природного довкілля.

Творчий розвиток дитини в освітніх лініях «Гра дитини» та «Дитина у світі культури» реалізується через:

- ігри, які організують самі діти з різноманітними природними об'єктами;
- фантазування на теми природи в образотворчій діяльності та художній праці;
- розвиток мовлення – набуття вмінні передавати свої почуття та враження; застосовуючи бесіди за картинами та ілюстраціями доцільно звертатися до таких прийомів: *входження в картину* (дитині пропонують уявити свою присутність у пейзажі чи на місці події, зображеної на картині, та описати, що вона бачить та відчуває); *розповідь за фрагментом картини* (вихователь пропонує дітям вибрати фрагмент, котрий їм найбільше сподобався, описати його та пояснити, чим саме він їх привабив); *роздуми про настрій картини* (спільна творча діяльність дорослого і дітей з визначення ознак настрою художнього твору, який хотів передати художник).

- нескладне експериментування з природними матеріалами - листям, квітами, плодами.

Ціннісне ставлення дитини до природи виявляється насамперед у її природо-доцільній поведінці: емоційно-позитивному й виваженому ставленні до рослин і тварин, готовності долучитися до практичної діяльності, у дотриманні правил природокористування.

Застосовуючи наочні методи в ознайомленні дітей з природою – бесіди за картинами та ілюстраціями, Г.Беленька рекомендує використовувати такі прийоми: *«входження в картину»*, коли дитині пропонують уявити себе в змальованому пейзажі чи картині за певним сюжетом і описати, що вона бачить і відчуває; *«розповідь про фрагмент картини»* - коли вихователь просить дітей знайти в картині фрагмент, який їм найбільше до вподоби, описати його й пояснити, чим саме він сподобався; *«поміркуємо над настроєм картини»* - що передбачає спільну творчу діяльність дорослого й дітей щодо знаходження ознак настрою художнього твору, що його намагався передати художник. Такі прийоми сприятимуть художньо-екологічному вихованню старших дошкільників.

2. Зміст ознайомлення дошкільників з природою визначається Базовим компонентом дошкільної освіти в Україні (нова редакція 2012 року) та програмами «Дитина в дошкільні роки», «Дитина», «Українське дошкільля», які є державними документами і обов'язкові до виконання. Зміст знань визначає характер і рівень розвитку індивіда, його інтелектуальної діяльності та світосприймання. Можна говорити про те, що зміст навчання забезпечує управління розвитком особистості.

Під час визначення змісту ознайомлення з природою керуються рядом принципів.

Принцип виховуючого і розвиваючого характеру знань, відповідно до якого в програму включаються знання, які виконують такі функції у формуванні особистості: *інформативну, орієнтовну, оціночну*.

Інформативна функція є основою для формування у дошкільників уявлень про навколишню природу, зв'язки між природними об'єктами, ставлення людей до них. Отже, оволодіння сукупністю таких знань сприяє інформованості дітей про навколишній світ, розвиває психічні процеси.

Орієнтовна функція забезпечує дошкільникам вибір напрямку діяльності відповідно до знань. Наприклад, є їстівні й отруйні рослини. Останні не можна їсти, брати у руки.

Оціночна функція полягає в тому, що знання є базою формування ставлення до природи. Без знань про об'єкти природи не може бути визначеним і ставлення до них.

Отже, навчальні і виховні завдання в процесі ознайомлення з природою вирішуються комплексно, а оволодіння обсягом знань, умінь, навичок, визначених програмою, має забезпечити виконання завдань ознайомлення дошкільників з природою.

Відбір обсягу знань про природу зумовлюється метою виховання, яка

коригується суспільством на кожному етапі його розвитку. сучасний етап вимагає більш глибокої уваги до екологічного виховання.

Важлива роль *принципу доступності*. Особливості пізнавальної діяльності дошкільників вимагають урахування вікових особливостей. Психологічними дослідженнями (О. В. Запорожець, Г. О. Люблінська, М. М. Подд'яков, Л. А. Венгер) доведено, що в дошкільному віці йде бурхливий розвиток мислення у єдності його основних форм – наочно-дійової, наочно-образної і логічної. Переважають у цьому комплексі і мають найбільше значення *наочно-образне та наочно-дійове мислення*. Отже, доступнішими будуть ті явища природи, які мають яскраві зовнішні прояви. У сучасних дослідженнях доведено, що дошкільники в процесі предметно-чуттєвої діяльності здатні виділяти деякі суттєві зв'язки і відображати їх в образній формі – у формі узагальнених уявлень. Засвоєння таких знань важливо для досягнення розвиваючого ефекту у розумовому розвитку дітей, з яким тісно пов'язані інші сторони всебічного розвитку дошкільників.

Доступність знань не означає легкість. Психічний розвиток дитини зумовлений навчанням і вихованням, які відіграють визначальну роль у темпах, якісних особливостях розвитку. Взаємозв'язок навчання і розвитку розглядається як процес протиріч. Навчання, яке будується не тільки на завершених циклах розвитку психіки, а насамперед на тих психічних функціях, які ще не визріли, рухає вперед їх формування.

З принципом доступності тісно пов'язаний *принцип науковості* у відборі знань. Вже у дошкільному віці діти повинні засвоїти системні знання, які об'єднуються навколо провідної залежності в природі, що має яскраво виражені зовнішні прояви. Як вважають дослідники, такою глобальною залежністю у природі є єдність організму і навколишнього середовища. У рослинному світі ці зв'язки проявляються у відповідності стану рослини основним факторам зовнішнього середовища. У тваринному світі це захисні пристосування – маскуюче забарвлення, відповідність будови тварини способу життя.

Системні знання найбільш повно забезпечують реалізацію принципу науковості, оскільки в їх основу покладено формування елементарних понять, що відображають найбільш суттєві зв'язки. Програма передбачає ознайомлення з живою природою у трьох напрямках: різноманітність рослинного і тваринного світу; ріст і розвиток рослин і тварин; залежність життя істот від факторів зовнішнього середовища.

Специфічним принципом відбору знань про природу для дитячого садка є *принцип енциклопедичності*. Вперше він був застосований Я.-А. Коменським, а в російській педагогіці К. Д. Ушинським, які вважали за необхідне формувати у дошкільників досить широке коло знань про неживу природу, рослини, тварин, працю людей у природі. І сьогодні у програму дитячого садка включається досить широке коло знань про природні матеріали (елементи геологічних знань), метеорологічні явища (елементи метеорології), сезонні зміни в природі (елементи фенології), різноманітність рослин, їхню будову (елементи ботанічних знань), різноманітність тварин

(елементи зоологічних знань) тощо. Це потрібно для того, щоб навчити дитину орієнтуватися у природному середовищі, сформувати правильне ставлення до природних об'єктів.

Кразнавчий принцип виявляється у підборі такого природного матеріалу, який найбільш поширений у даній місцевості. Ще К. Д. Ушинський вказував на те, що вивчення дітьми природи повинно починатися не з курйозів і диких історій, а з того, що безпосередньо оточує дитину. Відомо, що Україна розташована в межах трьох географічних зон: Полісся, Лісостепу і Степу. Вони мають суттєві відмінності у рослинному і тваринному світі, які зумовлені кліматичними і ґрунтовими факторами.

Вимоги до планування педагогічної роботи в ДНЗ останнім часом орієнтують на організацію активної пошуково-дослідницької, перетворювальної діяльності, спрямованої на формування досвіду пізнання дитиною смислів буття. Виховання спрямоване на застосування досвіду і знань, які є опорою в опануванні дитиною нових способів одержання знань, без нав'язування інформації в готовому вигляді. Є люди «поінформовані», а є «розумні».

В. О. Сухомлинський наголошував на важливості створення культурно-пізнавального середовища, «...щоб перші наукові істини дитина пізнавала у навколишньому світі, щоб джерелом її думки була красива й невичерпна складність природних явищ, щоб дитину поступово вводили у світ суспільних відносин, праці».

Вчений визначає такі принципи організації навчально-пізнавальної діяльності:

- **Принцип стимулювання потреби в культурно-ціннісному пізнанні** перетворенні світу завдяки інтеграції різних сфер діяльності: музичної, образотворчої, літературної, комунікативної, фізичної, пізнавальної. Це **принцип інтегративності культур**.

- **Принцип радісного навчання**, коли дитина відчуває радість пізнання, відкриття, інтелектуального задоволення, підтримки, емоційно-позитивної атмосфери в групі.

- **Принцип спільних проектів**, який допомагає дітям відчути потребу в знаннях як найважливішій умові життєздатності.

- **Принцип партнерства** – не над, а разом. Діти і вихователь партнери, де вихователь допомагає дітям самим опанувати способи інтелектуальних та інших дій.

- **Принцип активної участі кожного в спільній справі**, коли для кожної дитини є завдання по силам, від внеску кожного залежить загальний успіх.

- **Принцип активного включення сім'ї в освітній процес**. Підвищення педагогічної культури батьків (наочне формування батьків про успіхи дитини), обговорення з дитиною певних питань...

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 6. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МАТЕРІАЛЬНИХ УМОВ ДЛЯ УСПІШНОГО ОЗНАЙОМЛЕННЯ ДІТЕЙ З ПРИРОДОЮ

Лекція 16. Забезпечення матеріальних умов для успішного ознайомлення дітей з природою. Куточок природи

1. *Вимоги до розміщення й обладнання куточка природи в ДНЗ.*
2. *Відбір об'єктів для куточка природи.*
3. *Кімнатні рослини куточка природи та зимового саду.*
4. *Біологія та умови утримання тварин куточка природи. Постійні й тимчасові мешканці.*
5. *Сезонні зміни в об'єктах куточка природи.*

1. Куточок природи в дитячому садку:

- Дозволяє формувати реалістичні уявлення про рослини і тварини через безпосередній контакт з ними.
- Сприяє формуванню системних знань про об'єкти живої природи.
- Спостереження і діяльність по догляду за мешканцями кутка природи сприяє розвитку сенсорних органів та розумінню зв'язків між живою і неживою природою.

- Сприяє розвитку пізнавальних інтересів (нескладні досліди).

- Дає матеріал для екологічного виховання.

- Формує перші трудові навички.

- Є окрасою групової кімнати, збагачує дітей естетичними враженнями.

2. Вимоги до комплектування кутка природи:

- Об'єкти мають відповідати завданням програми, сприяти їх виконанню.

- Рослини і тварини мають бути безпечними для дітей (не можна утримувати: паслін, олеандр, маранту, аглаонему, еуфорбію, дифенбахію, колючі кактуси).

- Не повинні вимагати складного догляду.

- Не повинно бути рослин і тварин, які підлягають охороні або чисельність їх незначна.

- Об'єкти мають бути постійні і змінювані.

Облаштовуються у світлій частині кімнати з використанням стандартного та нестандартного обладнання.

Стандартне – секційні меблі із столиком-шафою, де зберігаються предмети догляду за куточком.

Нестандартне – пеньки, невеликі стовбури дерев, декоративні ґрати, клітки тощо.

Для оформлення кутка використовують: декоративні тарілки, вази із сухими букетами, композиції із живих квітів.

Вимоги до розміщення об'єктів природи:

1. Має відповідати їх потребам у світлі, теплі тощо (птахи – на світлі, хом'ячки – в тіні).

2. Урахувати розміщення дітей під час спостережень і догляду з дотриманням безпеки.

3. Дбати про естетичний вигляд.

3. Кімнатні рослини маленькі, але справжні рослини тропічних лісів Індії, Яви, Бразилії, пустель Африки і Мексики різні. Вони найкраще пристосувалися до кімнатних умов, але рослини тропіків страждають через сухість повітря, а рослини пустель – через відсутність достатньої кількості світла. Знаючи їх походження, слід намагатися створити умови, близькі до батьківщини них.

Кімнатні рослини умовно поділяються на:

– *красиво квітучі* (мають пишне й тривале цвітіння).

Абутилон – кімнатний клен, батьківщина Бразилія. Любить достатнє освітлення й помірний полив. Розмножується живцями й насінням. рекомендується для зимового саду.

Азалія індійська – любить кислий ґрунт, світлолюбива, полив помірний, розмножується живцями.

Гортензія – батьківщина Японія і Китай і **жасмин кімнатний** – батьківщина Аравія. Люблять так само кислий ґрунт, помірний полив, світлолюбиві, розмножуються живцями (жасмин – у березні).

Клівія – батьківщина Південна Африка, любить сухі, жаркі умови, не яскраве освітлення, розмножується молодими паростками.

Глоксія – з Південної Америки – для них потрібний пухкий ґрунт, затінок, помірний полив.

Гібіскус (китайська роза) – любить багату землесуміш, квітує у більш світлих місцях, розмножується живцями.

Пеларгонія (герань) – з Південної Африки – світлолюбива, любить помірний полив, розмножується живцями. Якщо прохолодно, витягується, навесні обрізають.

Примула – з Південної Африки, вимоги ті самі, розмножується насінням і діленням куша.

Сенполія (узумбарська фіалка) – з Південної Африки. Не витримує прямих сонячних променів. Розмножується листковими живцями.

Фуксія – з Центральної Америки, може бути висотою до 1,5 м. Світлолюбива, помірний полив, може бути на північних вікнах. Квітка нагадує ляльку-балерину у червоному вбрані (кофті) і білій спідниці з тонкими ніжками, взутими в жовті черевички та зеленою голівкою.

Цикламен (Мала Азія, Греція) – в період цвітіння слід переставити в прохолодне місце, розмножується насінням, рекомендований для зимового саду.

– *цибулинні* – мають видозмінене стебло із запасом поживних речовин. Потребують повного або часткового спокою, тримати після цвітіння не политими або ледь политими.

Амариліс – родом з Південної Африки або тропічної Америки.

Світлолюбива рослина. З кінця жовтня до кінця грудня слід ставити в темне місце, не поливати. Цибулини пересадити у свіжий поживний ґрунт.

Евхарис амазонський (амазонська лілія) – гостя із Колумбії. Помірно світлолюбива, розмножується дочірніми цибулинами, любить помірний полив.

Кринум – з Південної Америки, має ті самі особливості.

– *декоративно-листяні:*

Аспідістра – із Східної Азії, росте в темних лісах, витривала, невибаглива, любить помірний полив.

Аукуба – з Японії, невибаглива, розмножується живцями, які легко укорінюються.

Бегонії – тропічні рослини, які вимагають легкого, пухкого ґрунту, помірного зволоження. Бояться прямих сонячних променів. Найбільш зручна для вирощування бегонія Феаста, борщівникोलіста, червонувата.

Дифенбахія – з Бразилії, любить тепле, світле приміщення, помірний полив. Розмножується верхівковими живцями, відрізками стебла і боковими пагонами. *Сік рослини отруйний!* Для зимового саду.

Драцена – з тропічних областей Азії і Європи. Невибаглива до освітлення, зміни температури й зволоження. Розмножується насінням і живцюванням верхівок пагонів.

Кордиліна – дуже схожа на драцену, але має білі корені, світлолюбива, боїться прямих сонячних променів.

Колеус – з тих же місць, але любить яскраве сонячне освітлення, поживний ґрунт, достатній полив. Розмножується верхівковими живцями.

Монстера – з Південної Америки, невибаглива, розмножується живцями, ліана, утворює повітряні корені. На батьківщині цвіте, утворює плоди, схожі на ананас.

Папороті – з тропіків, невибагливі, бояться прямих сонячних променів. розмножуються поділом куша.

Сансев'єра – з Південної Америки, ще називають «Щучий хвіст». Невибаглива, на батьківщині з листків роблять тканини, мотузки.

Фікус – з Індії, помірно світлолюбивий, достатній полив, розмножується живцями. На батьківщині – це розлогі гіллясті дерева, які ще називають гумовим деревом (із соку робили гумові вироби).

Циперус – з болотистої місцевості Мадагаскару. Невибагливий до світла й температури, але вибагливий до води.

– *ампельні* (із звисаючими видовженими пагонами і стеблами) та *виткі* (мають присоски, вусики)

Аспарагус (пірчастий – тіньовитривалий, Шпренгера – світлолюбивий). На батьківщині молоді пагони використовують в їжу.

Плющ (звичайний, восковий) – з Японії, Ірландії, Австралії. Утворює повітряні корені, якими чіпляється за опори.

Сеткреазія пурпурова – із Мексики. Теплолюбива й сонцелюбива рослина, яка легко розмножується живцями.

Традесканція – з тропіків. Невибаглива, світлолюбива (не прямі сонячні промені), помірний полив, розмноження живцями.

Хлорофітум – з Південної Африки. Любить не пряме світло, рівномірний полив, розмножується відділенням дочірніх рослин. Найкраще очищає повітря приміщень.

– *суккуленти* – нагромаджують воду в стеблах і листках

Кактуси (зігокактус, філокактус (епіфіліум) – з Бразилії. Любить непряме світло. Під час закладання бруньок не можна переставляти. Розмножується живцями.

Алое – з Південної Америки, розмножується верхніми живцями. Містить алоїн – біогенний стимулятор. Знешкоджує отруйні речовини в повітрі (на кухні). Лікар.

Каланхоє пірчасте – тропіки Америки й Африки. Розмножується живцями листковими й стебловими.

Бріофілум – часто приймають за коланхоє. Відмінність – листки видовжені із зубчастими краями, на яких розвиваються молоді рослини. Опадають і проростають.

Догляд: – розміщення за вимогами до світла (переставляти і повертати горщики);

– уникати протягів;

– поливати водою кімнатної температури, 1 добу відстояну; взимку менше, навесні і влітку більше, коли підсох верхній шар ґрунту. Вода має пройти в піддон;

– оприскувати тільки рослини *із шкірястим, не опушеним листям*.

Пересаджування: більшість рослин потребує пересадки 1–2 рази на рік (березень/травень).

Правила пересадки: залити, зняти горщик, обтрусити від старої землі грудку з рослиною, зняти верхній і нижній шар 2-3см, загостреною паличкою прочистити землю між коренями, зрізати ножом гнилі корені та поламані і тільки після цього пересадити в новий ґрунт.

Горщик має бути чистий, трохи більший від попереднього. На дно кладуть черепок, 2-3 см річкового піску, шар зволоженої землесуміші, потім поміщають рослину, засипають землею і ущільнюють ґрунт, залишаючи 1,5-2 см до краю горщика для поливання. Полити негайно і поставити на 6-7 днів у затінене місце, а потім туди, де буде стояти. Має значення підбір ґрунту.

Перевалка: у більший горщик, досипати землю ущільнити.

Підживлення: не раніше, ніж через 4-6 місяців після пересаджування. Навесні і влітку 1 раз на тиждень або 10-15 днів. Органічні добрива розводять 1:20, мінеральні – за інструкцією. Перед підживленням рослину обов'язково полити.

Підрізування: (над брунькою) колеуси, пеларгонії витягуються і оголюються. Обрізають гілки пошкоджені і ті, що ростуть всередину

Боротьба з хворобами та шкідниками

Поява жовтих, скручених листків, з коричневими плямами – ознака недостатнього живлення, зволоження, наявності шкідників.

Кімнатні рослини пошкоджують *попелиці, щитівки, паутинний кліщ, ногохвістки*. Як вальки вони виявилися, треба відокремити заражені

рослини від здорових, а далі вжити заходів до знищення шкідників.

При ураженні *попелицею* викривляються *верхівки пагонів*, а *молоде листя скручується*. Обробити розчином, який готується так: у 0,5л води розчини господарське мило і додати 50 крапель керосину. Через день листя промити чистою водою. Повторити через 7-10 днів.

Щитівка присмокується до стебла і листків назавжди і викривається воскоподібним щитком. Відкладає яйця, молоді особини розповзаються і знищують рослину. *Листки із щитівкою мають жовті плями*. Боротьба: зняти щіточкою і обмити мильною водою, через день – чистою водою. Обробити 5 разів через 5-6 днів, не пропускаючи ці строки.

Павутинний кліщ – червоний павук, ледь помітний з нижньої сторони листка і живиться соком рослини. Боротьба: обприскування, а потім обмивання спочатку мильною, а потім чистою водою.

Трипс – дрібна крилата темно-бура комаха, живе на нижньому боці листка. Її личинка живиться соком рослини. Боротьба: обмивають мильною, а на другий день – чистою водою.

Ногохвістка – дрібна біла комаха, на кінці черевця – виделчастий хвіст, за допомогою якого стрибає. З'являється при надмірному поливі. Рослині не шкодить, але це сигнал, що земля перезволожена і корені підгнивають. Боротьба: пересадити у свіжу землесуміш.

Дощовий черв'як – засмічує отвір у дні вазонів, викликає застій води в них та загнивання. Боротьба: слід полити розчином перманганату калію або повільно опускати вазон у воду 50 градусів. Черви виповзають і повертаються у природне середовище.

Сезонні зміни у рослинних об'єктах

Восени в куточок пересаджують сальвії і хризантеми із клумби. Навесні розмножують живцями для садіння на ділянці. Можна пересадити кущ томатів і спостерігати утворення плодів.

Взимку висаджують цибулю для їжі. Вирощують овес, пророщують коренеплоди для одержання соковитих листків для підгодовування хом'ячків та моських свинок.

Навесні пророщують насіння, вирощують розсаду різних овочевих культур і квіткових рослин.

Влітку прикрашають кімнату зрізаними квітами, оформляють букети.

5. Тварини куточка природи

Постійними мешканцями кутка природи є акваріумні рибки. Тут можна утримувати дрібних представників наших прісноводних водойм і екзотичних рибок, які діляться на *холодноводних* – різновиди золотої рибки – *вуалехвіст, комета, телескоп, шубункін, львиноголівка* та *тепловодних* – *скалярії, неони, півняки, молінезії* та ін.

За способом розмноження – *живородні* – гупі, мечоносці, пецилії, молінезійта *іскрометні* – орнатус, неон, пальмери, пристела, конго, барбус та ін.

У дитсадках акваріуми не мають підігріву та компресорів для насичення води киснем, а ому підбирають невибагливих рибок: гупі, мечоносці, молінезія, пецилія, різновиди золотої рибки – вуалехвіст, комети.

Із коропових, крім золотої рибки, даніореріо, кардинал, барбуси.

Із місцевих водойм: золотий і срібний карась, краснопірка, верховодка, голець, в'юн, за якими можна вести цікаві спостереження.

У акваріумах утримують *моллюсків*. Вони поїдають рештки корму, знищують рештки рослин, очищають стінки акваріума. Це червона котушка, ампулярія, меланії (грунтови).

Не рекомендовано: *скоїки, жабурниці, ставковики, мулянки* із місцевих водойм, щоб не заразили рибок і не пошкоджували рослини. Не бажана *фіза*, яка виїдає отвори на листках.

Акваріум є моделлю водойми і, спостерігаючи за життям його мешканців, діти пізнають закономірності природи, особливості життя риб, моллюсків, водяних рослин. Це приносить естетичне задоволення, розвиває художній смак; догляд за мешканцями акваріума сприяє формуванню гуманних почуттів і трудових навичків.

Рослини акваріума:

– *Ричія* – плаваючий мох. Швидко розмножується на світлі. Треба слідкувати, щоб не затягнула всю поверхню води.

– *Пістія* – має вигляд розетки опушеного світло-зеленого листа, вниз від якого відходять довгі, м'які корінці. Розмножується вегетативно.

Рослини, що укорінюються в ґрунті: альтернант ера, валіснерія, водяна папороть, ехінодорус амазонський, какомба, крипторина, гігрофіла, кушир, стрілолист, елодея.

Корм для риб:

Сухий – сушені дафнії.

Живий – трубочник (зберігати у холоді, у банці з водою, щодня замінювати воду). Це кільчастий черв, що живе у мулі ставків. Мотиль – личинка комара, червоного кольору.

Вимоги до утримання акваріума:

– не можна ставити біля вікна (надмірне охолодження, розвиток зелених водоростей. Найкраще біля перпендикулярної до вікна стіни);

– не перенаселяти акваріум (не вистачить кисню);

– забезпечити рослинами: це краса і джерело кисню;

– Важливий екологічний елемент – ґрунт. Він поступово перетворюється в активне біологічне середовище, сприяє росту і розвитку рослин;

– Для біологічної рівноваги краще годувати риб живим кормом, він не загниває і не розкладається.

Догляд за акваріумом

У живленні риб застосовують живий та сухий корм. Годують 1-2 рази на день, щоб з'їдали корм за 10-20 хвилин.

Один раз на тиждень чистять з допомогою сифона, через який відсмоктують воду з брудом із верхнього шару ґрунту – 1/3 об'єму і замінюють відстоюною водою. Скло чистять скребком із лезом, обривають жовте листя, проріджують куші.

Якщо є рівновага, то воду повністю замінюють 1-2 рази на 1-2 роки. Якщо якась рибка поводить ся неприродно, відсаджують у окрему посудину для лікування, а сачок прополіскують у кип'ятку.

При розмноженні спостерігається канібалізм. Тому самку, у якої черевце стає повним, а біля анального отвору темна пляма, відсаджують в інший акваріум, без ґрунту, але з куширем, щоб ховалися народжені мальки. Після нересту самку повертають в акваріум.

Птахи в кутку природи ті, що розмножуються в неволі – хвилясті папуги, канарки. Розміри клітки: висота 50, ширина – 60, довжина – 30-35см. Ставлять у світлому місці, але не на сонці і без протягів.

Корм: *зерновий* – жовте і біле просо, овес, вівсянка та соняшник; *м'який* – білий хліб, сухарі, сир, яйця, страви з картоплі, пудинги; *вітамінний* (зелений) – листки салату, редиски, буряка, моркви, конюшини, подорожника.

НЕ можна: мокрої зелені (викликає пронос).

Можна в клітку помістити гілки верби, вишні, яблуні, груші, берези. Свіжі кусочки яблук, груш, кавунів.

Мінеральний: річковий пісок, товчена ячна шкарлупа від *сирих яєць*, товчена крейда, сіль, цукор-пісок, подрібнене деревне вугілля (мінати через десять днів в міру забруднення).

Для побудови гнізда: бавовняні нитки (6см), м'яка трава, сухий мох, дрібне пір'я. **НЕ можна:** вату, клоччя і довгі нитки, (щоб не зачепили гніздо).

Співає самець. Правильне утримання птахів вимагає: 1) облаштування клітки, 2) складання раціону, близького до живлення на волі; 3) догляд, що забезпечує збереження здоров'я.

Птахи не бояться шумів, але бояться різких рухів.

Утримання ссавців: тих, що добре розмножуються в неволі, морські свинки і хом'ячки.

Морська свинка – завезена з Південної Америки, одомашнена ще інками. У Європу завезена 400 років тому «із-за моря». Живуть у природі групами, в норах. Природне забарвлення шерсті – коричнево-буре й сіре. Всі інші кольори виведені штучно. Не вибагливі, не кусаються, не стрибають. Житлом може бути будь-який ящик, висотою 30-35 см. Вагітність самок триває біля двох місяців. 2-3 дні годує молоком, а потім самі пробують овочі чи траву. Народжуються зрячими, із шерстю. Треба давати булку, змочену у молоці. Уже через 5 днів зовсім самостійні.

Корм: свіжі трава, сіно, морква, буряк, овес, молочні продукти, хліб, кускова сіль, крейда, вапно. Воду не п'ють, одержують її з їжі. При хорошому догляді живуть 10 і більше років.

Хом'ячки (*види – золотистий або сірійський та джунгарський*). золотистий або сірійський розповсюджений у передній Азії, на Балканах, у Туреччині та Ірані. Живе у передгірних степових ландшафтах, лучних степах, посівах.

Корм: насіння, зелені пагони рослин. Активні ввечері і вночі. Риють

нори до 2м і роблять запас на зиму.

Джунгарський хом'ячок мешкає в степах і напівпустелях Центральної Азії, Південного Сибіру і Північно-Східного Казахстану. Статевозрілими стають у чотири роки. Утримують в клітках із товстого дроту, в які ставлять будиночки і кладуть матеріал для гнізда.

Корм: зерно, овочі, булка, молоко. Є захічні мішки. Потомство дають 2-3 рази на рік по 6-10 штук. Самця відсаджують, а самку не турбують, бо може загризти малят. Давати обов'язково молоко, булку. Малята залишаються сліпими три тижні. Живуть біля трьох років.

Клітку не можна ставити на світло. При захисті може покусати пальці.

Тимчасові мешканці куточка природи:

Псевдо кінська п'явка з водойми. Утримують у банці з водою, на дно кладуть камінець і гілочку водної рослини. Зверху накривають кришкою з *отворами* розглядають спосіб руху (за допомогою присосків) та плавання. Харчуються у природі молосками, червами та дрібними п'явками. Годують у неволі мотилем, крихітками *сірого м'яса*, яке *подають з дротика*. П'явка є чудовим барометром: за 10-12 год. до дощу прикріплюється до скла, вища рівня води.

Медична п'явка має темно-зелений колір з жовтим малюнком на спині. Її слина містить *гірудин*, який діє як антикоагулянт. Застосовується в медицині.

Ставковик у акваріумі очищає стінки своїм язиком. Іноколи відкладає ікру у вигляді драглистої прозорої ковбаски, в якій просвічуються окремі ікринки. Через 3-4 тижні вилупляються крихітні *ставковички*, які *слід перенести у водойму*.

Рак – можна тримати у акваріумі кілька днів. Годувати кусочками м'яса, яке опускають на дротику. Кількість води в акваріумі незначна. Діти спостерігають за рухами і живленням рака.

Комахи – найбільш поширені тимчасові мешканці. Їх розмішують у садках або інсектаріях (це банки, старий акваріум, ящик з передньою стінкою із скла, зверху прикритий плівкою). На дно помістити пісок, посадити кілька кущиків трави, покласти камінці, черепки. Траву зволожувати, щоб була зелена. Розмішувати далі від яскравого сонця. В імпровізовані інсектарії поміщають жукив (сонечка, клопи-солдатики, бронзівки тощо), коників, гусениць, цвіркунів, попелиць, турун.

При *розміщенні коників*, у інсектарій кладуть колосок пшениці, шматок моркви, яблука, листок салату, дрібні комахи. Зранку їжу обприскувати водою, яку коники злизують. Самці у ясну погоду співають. *Цвіркунів* годують листям салату, зерном. Самці співають.

Личинок сонечка можна знайти на рослинах, уражених попелицями. Перенести в інсектарії. Личинки з'їдають попелиць.

Клопи-солдатики живляться насінням рослин, а навесні висмоктують горішки липи.

Турун – має гусінь, схожу на голих слизунів. Інсектарій обприскують. Діти спостерігають, як вони швидко бігають (спринтери).

Бронзівка – поміщають на гілку шипшини або таволги. Ласують вони квітами, солодкою водою, фруктами, цукерками, яблуками. Ноги, на відміну від туруна, мають криві, коротші і шипуваті, пристосовані до лазання на квітках. Особливо активні у сонячну погоду.

Личинки бабки (рос. - стрекозы) – *букар* – розміщують у акваріумі, на піщаному дні. спостерігають як скорочується черевце, бо органи руху розміщені у задньому відділі кишківника. Втягує в задню кишку воду, а потім виштовхує, обмиваючи зябра. Якщо доторкнутися, скорочується і поштовхом рухається вперед, викидаючи весь запас води. «Маска» личинки: нижня губа з двома гачками, ними хапає здобич (хижак), складає губу і відправляє їжу в рот, а звідти – в глотку. Не стрибає і не плаває, але добре полєє. Полювання можна спостерігати, розмістивши поруч мотиль (личинка комара) або маленького черв'ячка. Якщо личинку бабки помістити навесні в акваріум, з неї виходить доросла комаха.

У окремих акваріумах можна тримати *водолюба*, який харчується рослинною їжею, та *жука-плавунця*, який є хижаком і харчується мотилем та скобленим м'ясом. Можна спостерігати, як вони по-різному пересуваються.

Тимчасовими мешканцями куточка природи можуть бути жаби, тритони, ящірки, черепахи. Їх приносять діти із екскурсій, цільових прогулянок. *Тижня перебування у куточку достатньо для спостережень і їх треба повернути в природне середовище.* Переконати дітей, що тваринам краще на волі. Випускати у найбільш безпечних місцях, там, де тваринці буде добре.

6. Вимоги до складу куточків природи у різних вікових групах:

Молодша група: рослини мають чітко виражені основні частини (стебло, листки) і яскраво, пишно і довго квітучі. Це *звичайна герань (або зональна), фуксія, вічноквітуча бегонія, бальзамін («огонек»), азалія, китайська роза (гібіскус).*

Приваблюють увагу дітей рослини з яскравими листками: *аукуба («золоте») або «ковбасне» дерево, колеуси, аралії, фікуси.* На них можна формувати навички догляду за рослинами у дітей другої молодшої групи.

З названих рослин для спостереження впродовж року вносять 3-4 рослини, по 2 кожного виду, щоб діти навчалися знаходити подібні.

Рибки мають бути яскраві і великі (*золота рибка, сребристіий і золотистий карась*).

Із птахів – *канарейка* (невибаглива до їжі, співає в неволі). *На ділянці* можна утримувати *кролика, морську свинку чи хом'ячка*, яких інколи вносять в групу для короткочасних спостережень.

Середня група:

Діти оволодівають більш складними прийомами порівняння, знаходять подібності і відмінності, узагальнюють за окремими ознаками. Кількість рослин збільшується.

До рослин додається *алоє або агава* (із соковитими листками і зазубринами по краях), *бегонію- рекс, аспарагус, духмяну герань* (із узорчастими, опушеними листками). Одночасно у куточку може бути 6-

8 видів рослин. Діти навчаються доглядати: поливають з лійки або з пульверизатора рослини з дрібними листочками, обтирають вологою щіточкою листки, що мають зазубрини, сухою кісточкою – опушені.

Рослини повинні мати різні потреби у світлі, волозі, мати не лише різноманітні листки, але й стебла (виткі, повзучі, сланкі, видозмінені прямостоячі, цибулинні, з коренебульбами (для ознайомлення з способами вегетативного розмноження). Це – 2-3 види *традесканції*, *кімнатний виноград*, *виткий плющ*, *фікус*, *зігокактус*, *епіфілліум*, *цикламен*, *амариліс*, *клівія та ін.*

У акваріумі – два види риб, які відрізняються виглядом і поведінкою (*ставковий карась* і *рухливі верховодки* або *телескоп* і *вуалехвіст*, а в іншому – *рибки з місцевих водойм*). Можна утримувати *живородні та ікрометні: гуппі, мечоносці, скалярії*.

У тераріумі – *сухотупну черепаху*, яка взимку впадає у нетривалу сплячку.

З птахів – *канарейки, хвилясті папуги*.

З ссавців у кутку можна утримувати *морську свинку* і *хом'ячка*. Виробляють у них найпростіші умовні рефлексії. Можна утримувати *їжачка* чи *білку*.

Старша група: діти знайомляться із сезонними змінами в житті рослин і тварин, основними періодами росту і розвитку. Для цього у кутку розміщують рослини, які різко відрізняються за своїми вимогами до вологості: *циперус*, який 10 місяців у році живе у дуже вологій землі (вазон поміщають у воду); *кактуси*, що потребують невеликого і не частого поливу, *традесканції* з великою потребою у волозі, *узумбарські фіалки* з помірним поливом; *герані*, *фуксії*, які на батьківщині в зимовий час знаходяться в спокої і теж потребують помірною поливу.

У перший період зими – *період спокою у амариліса, клівії, кринума, драцени, гемантуса та ін.* їх майже припиняють поливати. Діти вивчають способи вегетативного розмноження: *пагонами* (*герань, фуксія, рози, бегонія та ін.*), *листяковими черенками* (*узумбарська фіалка, бегонія-рекс, сансев'єра та ін.*), *поділом куща* (*аспідистра, аспарагуси та ін.*). Живородні рослини: *каменеломка* (*вусиками*), *хлорофітум* (*квіткова стрілка*), *бріофілліум* (*відприски по краю листочків*).

Основним змістом спостережень для дітей старшого дошкільного віку стають ріст і розвиток рослин, зміни, що відбуваються з ними залежно від сезону. Діти мають знати, що рослини для свого росту потребують світла, вологості, тепла, ґрунтового харчування; різні рослини мають потребу у різній кількості світла та вологості.

У дітей старшого віку закріплюються уміння визначати спосіб підтримання рослини у чистоті залежно від характеру стебла і листя.

Отже, **основні вимоги до відбору рослин для куточка природи старшої групи дещо змінюються, слід утримувати рослини з різними:**

- *будовою – видозміненим стеблом чи листям;*
- *потребами у світлі і воді;*
- *строками і періодами вегетації.*

Для куточків природи у старшій групі характерно:

- наявність матеріалів для організації пошуково-дослідницької діяльності та праці в природі з дошкільниками;
- наявність та результативність роботи з календарем погоди, використання набутих знань в різних видах діяльності;
- доцільність, ефективність та планування різних форм роботи з дітьми в куточку природи;
- варіативність об'єктів живої природи відповідно сезонних змін;
- засоби фіксації за довготривалими спостереженнями

У старшій групі діти вже мають знати функції кожної частини рослини, зокрема: кореня, стебла, листя, квітів. А тому у куточку природи необхідно мати хоча б одну рослину з групи ампельних (сеткреазію, аспарагус, пліощ чи традесканцію). З красивоквітух рослин доцільно утримувати клівію, із цибулинних – амариліс. У старшій групі корисно знайомити дітей із *рослинами-лікарями*: алое чи каланхое.

Із тварин у куточку можуть бути будь-які, для яких є відповідні умови. Їжака можна тримати лише взимку, навесні випускати.

Сезонні зміни у куточку природи є обов'язковими. Вони дають змогу не лише збагачувати враження дітей, а й забезпечувати динаміку цих вражень – продовжувати спостереження, які були розпочаті у природних умовах.

Восени з куточка природи вивозять рослини, у яких закінчується період вегетації. Це амариліс та глоксинія. Їх розміщують у холодному приміщенні до весни для забезпечення періоду спокою.

Натомість заносять у куточок природи рослини із квітника. Це можуть бути айстри, чорнобривці, сальвії, хризантеми. Такі зміни у куточку природи дають змогу дітям продовжувати спостерігати за цими квітами на квітнику і у приміщенні, порівнюючи результати спостережень.

Взимку у куточку природи проводять вигонку рослин: висаджують цибулини тюльпанів, нарцисів і доглядають за ними аж до появи квітів. Також вирощують цибулю на перо та овес для підгодівлі птахів.

Навесні куточок природи поповнюють тими рослинами, які було винесено восени чи взимку, а також ранньовесняними рослинами – ефемероїдами (багаторічні трав'янисті рослини, з коротким весняним циклом розвитку і літнім періодом спокою. Надземні частини цих рослин живуть лише кілька тижнів, а решту року перебувають у стані спокою у вигляді бульб, цибулин чи кореневищ). Висаджують підсніжник, пролісок, сон-траву, гусячу цибульку, первоцвіт. Після відцвітання цибулинки цих рослин висаджують у куточок лісу.

Улітку куточок природи прикрашають квітковими композиціями, зробленими руками дітей і вихователів.

Куточок природи використовується для навчання дітей порівняльному аналізу: знаходити подібність і відмінність, помічати особливості зовнішнього вигляду, поведінки тварин. Звертають увагу на красу квітів і листків, виховуючи почуття прекрасного. Формують навички по догляду за рослинами і тваринами під контролем та при участі вихователя. У куточку діти чергують. Провідним прийомом є показ вихователя у поєднанні з

поясненнями, як слід виконувати ту чи іншу роботу. Вихователь здійснює постійний контроль за роботою дітей, інакше діти швидко втрачають інтерес. До оцінки роботи чергових залучаються діти.

Лекція 17. Ділянка дитячого садка – матеріальна база для ознайомлення дітей з природою

1. *Навчально-виховне значення ділянки.*
2. *Квітники та газони, їх види та облаштування.*
3. *Вимоги до плодового саду на ділянці.*
4. *Город на ділянці дитячого садка, його планування.*
5. *Приваблювання птахів на ділянці в різні пори року.*

Ділянка дитячого садка є тим середовищем, яке за умови його правильної організації, має великий вплив на розвиток всіх особистості дитини, оскільки на ділянці організується різноманітна діяльність дошкільників – пізнавальна, ігрова, трудова.

Значення ділянки:

- дає багатий матеріал для формування у дітей образів рідної природи;
- діти дізнаються про різноманітні кущі, дерева, плодові, огородні та декоративні рослини, особливості їхнього життя, зміни пір року, їхнє значення для людини;
- діти знайомляться із світом тварин – комахами, птахами, деякими свійськими тваринами;
- у процесі пізнання цих об'єктів діти знайомляться із залежністю життя рослин і тварин від зміни умов, розуміють зв'язки і залежності в природі;
- це сприятливе середовище для розвитку мови і мислення;
- дає матеріал вихователю для здійснення сенсорного та розумового виховання;
- сприяє розвитку пізнавальних інтересів дітей;
- є важливою базою для екологічного виховання, набуття навичок природоохоронної поведінки;
- важлива складова розвивального середовища для формування любові до праці, трудових навичок;
- сприяє естетичному вихованню;
- створює сприятливі умови для оздоровлення дітей (затримує пил, знижує швидкість вітру, створює прохолоду у жаркі дні, рослини виділяють фітонциди, знімає нервову напруженість дітей).

Вимоги до облаштування ділянки

Розмір ділянки залежить від типу дошкільного закладу. В яслах-садках на:

- 100 місць відводиться 40 кв.м на одне місце;
- 140-320 місць – 35 кв.м;
- 560-640 місць – 30 кв.м на одне місце.

Ця норма площі включає: розміщення *основного і допоміжних приміщень, під'їзних шляхів, групових майданчиків тощо*. При будівництві дитячого садка в умовах складного рельєфу площа ділянки зменшується на 15 %. Ділянки сільських дитячих садків зменшені за рахунок господарського

подвір'я. у санаторних дитячих садках площа на одне місце збільшується до 100 кв. м. Зелені насадження в таких випадках займають 60-70 % усієї площі.

Структурні компоненти ділянки дитячого садка

1. *Групові майданчики з газонами.* Покриті відсівом щебеню, а не асфальтовані. Середина майданчика вільна для рухливих ігор та розваг. По краях майданчика має бути розташований тінювий навіс, пісочники, обладнання для ігор з водою тощо.

2. *Майданчик для утримання дрібних свійських тварин.* Його площа не більше 20 кв. м поблизу господарського подвір'я. обладнується клітками і вольєрами.

3. *Фізкультурний майданчик* площею не більше 250 кв. м, половина має садове покриття, а половина засіяна сумішшю газонних трав. Обладнання розташоване по краях майданчика.

4. *Квітники* (спільні для дитячого садка і групи).

5. *Дитячий город* (від 0,5 до 1,5 кв. м на дитину).

6. *Сад і ягідник* (тут ростуть основні плодові дерева і кущі).

7. *Майданчик для вивчення правил вуличного руху.*

8. *Кільцева дорога для їзди на дитячих велосипедах.*

9. *Плескальний басейн.*

На ділянці дитячого садка розташовуються малі архітектурні форми – фонтани, грибки тощо. Вздовж доріжок – лави.

Гігієнічні вимоги до озеленення ділянки дитячого садка

• Дотримання режиму сонячної радіації: а) дерева не повинні затінити більше половини групових та фізкультурних майданчиків; б) зелені насадження не повинні перешкоджати доступу сонячних променів у приміщення. У Поліссі і Лісостепу дерева садять на 10м, а кущі на 5м від приміщення; у степовій зоні – 5м, кущі – 2м від приміщення.

• Озеленення не має порушувати режим провітрювання ділянки, але там, де сильні вітри, насадження згущують.

• На ділянці не повинно бути отруйних рослин, з колючками тощо.

Педагогічні вимоги до озеленення ділянки дитячого садка

• Озеленення ділянки сприяє виконанню завдань програми по ознайомленню дошкільників з природою. Чим багатший флористичний склад, тим вище якість знань дітей про природу і ставлення до неї.

• Для забезпечення зміни вражень мають бути рослини з безперервними періодами цвітіння. Це створює передумови для спостережень, праці по догляду за рослинами. Квітучі рослини приваблюють комах, а ті – пташок, що дає більше можливостей для подання нової інформації і формування пізнавальних інтересів дітей, позитивного ставлення до об'єктів природи.

Дерева та кущі, які насаджують на ділянці

Із хвойних бажано мати: *сосну, ялину і модрина* («лиственицю» – *рос.*) для проведення порівняльних спостережень. Сосна – світлолюбна, ялина – тіневитривала, модрина – листопадне хвойне дерево.

Із *листопадних* дерев: 1-2 дерева, цвітіння яких припадає на березень-квітень (*осика, верба, вільха*). Вони мають виразне цвітіння і сприймаються дітьми як пробудження природи. Осика навесні наче вдягнена у сіру шубку. Влітку дерево «розмовляє», а звук цей утворюється від тертя довгого черешка і щільної

листової пластинки. Її кору люблять зайці і лосі. Це – сірникова королева. Її деревина легко колеться і просочується легкозаймистими речовинами.

У квітні і травні квітують *клен, береза, горобина, каштан кіньський, ясен, тополя, дуб, дикорослі плодові дерева*. Всі вони потрібні для проведення спостережень, надання різноманітності зеленому вбранню ділянки.

Для організації спостережень за дикорослими рослинами на ділянці дитячого садка створюються *куточки лісу, лук*. Фоном для кутка лісу можуть бути *кущі ліщини та глоду*. Біля них добре приживаються папороті (орляк звичайний) та різні ефемероїди (ранньокувітучі): *фіалка, мати-й-мачуха, першоцвіт, тишка весняна*. Вони перші вісники весни, окраса рідної природи.

Пізніше, у травні, квітнуть *конвалія, вероніка дібровна, влітку – дзвоники, звіробій, іван-чай*, пізнім літом – *верес, шмин пісковий*. Можна вкопати пеньок і посадити грибницю опеньків. Більшість лісових рослин краще виростити з насіння, а потім перенести в куточок лісу (краще переносити з ґрунтовим субстратом, у посушливу погоду поливати, а восени в куточку лісу залишати опале листя).

У *кутку лучних трав* висаджують типові і декоративні лучні рослини: злаки – *тимофіївка, лисохвіст, тонконіг, грястицю*; бобові – *конюшину, мишачий горошок, лядвенець*; з лучного різнотрав'я – *королицю, смілку, шавлію лучну, свербіжницю*. Всі вони добре розмножуються насінням. На цих рослинах добре демонструвати дітям пристосованість до умов луків.

Квітники та газони, їх види та облаштування

Надзвичайно важливо, щоб у пам'яті дошкільного дитинства залишилися яскраві враження про навколишній світ. Особливої привабливості ділянкам дитячих садків надають декоративні квітникові рослини. Вони не тільки прикрашають ділянку, але й дають надзвичайно багатий матеріал для проведення різноманітних спостережень, організації праці, виховання дієвого ставлення до створення краси. Особливо цінні спостереження естетичного плану, спостереження за повним циклом розвитку рослини від насіння до насіння, за ростом і розвитком рослин залежно від умов середовища, за діяльністю комах-запилювачів тощо.

У дитячому садку квітники розташовуються біля центрального входу, навколо основного приміщення і на групових ділянках. Форми квітників можуть бути різноманітними і залежать від наявності площі. Для групових майданчиків найбільш раціональною формою є вузька *рабатка*, яка дозволяє зручно розмістити дітей під час посіву насіння, саджання розсади, догляду за квітником. Привабливою формою влаштування квітників є *міксбортери*, які можуть мати примхливі форми і гарно вписуватися у зелений килим газонів. Біля центрального входу гарно виглядатиме *стрічковий квітник на фоні партерного газону*. Використовуються й інші форми. Основною умовою створення квітника в дитячому садку є *безперервність цвітіння*, що досягається підбором одно- дво- і багаторічних квіткових рослин. Важливо при цьому враховувати висоту рослин, їх кольорову гаму.

Переважна кількість квіткових рослин *світлолюбна*, тому квітники треба розташовувати *на добре освітлених ділянках*. Фоновими квітковими рослинами повинні бути *багаторічні рослини*. Вони рано починають розвиватися, створюючи передумови для організації праці і спостережень з

дітьми. вони потребують догляду і восени (укривання *хризантем, примул*), і взимку (захист від витоптування). Це дозволяє вихователю знайомити дітей з умовами розвитку рослин, формувати уважне, дбайливе ставлення до них.

Раніше інших (у *квітні*) спостерігається *цвітіння крокусів, примул, гіацинтів*, трохи пізніше (в кінці квітня) цвітуть *нарциси, тюльпани*.

Обов'язковим елементом ділянки дитячого садка є **плодовий сад** на сонячному місці. Якщо площа не дозволяє розмістити сад на окремій території, плодови дерева і кущі висаджують поодинокі на групових ділянках. Своєрідна краса плодкових дерев, кущів у різні фази розвитку дає багатий матеріал для ознайомлення дітей з їх зовнішнім виглядом, цвітінням, плодами, їх значенням для людини. Діти залучаються до роботи по догляду за ним (розпушування пристовбурних кругів, збирання ягід тощо).

Краще вибирати карликові дерева, вони швидше вступають у фазу плодоношення і мають крупніші плоди, ніж високорослі дерева. Слід враховувати стійкість дерев до захворювань, холоду, пристосованість до природної зони. Із насіннячкових садять *яблуню та грушу*, а з кісточкових – *вишню, сливу, абрикос, персик*.

Крім дерев садять кущі: малину, чорну смородину, порічки, агрус. насаджують сад з урахуванням вимог агротехніки, але для боротьби із шкідниками використовують лише механічні (струшування) та біологічні (приваблювання птахів та комах-ентомофагів) засоби.

Із свійських тварин на ділянці утримують курей і кролів, хоч цей перелік може бути збільшений. Спількування з тваринами, участь у догляді за ними дає змогу познайомити дітей із їх зовнішнім виглядом, особливостями поведінки, сприяє формуванню доброго і дбайливого ставлення до живих істот. Тварини полегшують адаптацію дітей у новому колективі.

Для приваблювання птахів виготовляють і розвішують *шпаківні і синичники*, які мають бути обов'язково із кришками, що знімаються, і *напіввідкриті гнізда* для мухоловок, білих плисок. Розвішувати штучні гнізда треба у таких місцях, куди не дістануться хижаки: на деревах, стінах будівель тощо. Після відльоту птахів у теплі краї, гнізда очищають і обдають окропом для дезінфекції.

До птахів, яких *треба підгодовувати*, належать *синиці, повзики, дятли, пищухи* та ін. Особливо тяжкі умови для добування їжі виникають під час ожеледі, великих снігопадів, коли більшість корму стає недоступною. короткий зимовий день обмежує і час добування їжі. Якщо регулярно розвішувати годівнички і в певні години поповнювати їх кормом, це допоможе зберегти пташок від загибелі та сконцентрувати їх у певному районі. Годівнички можуть бути різні: дощечка з бортами по краях, підвішена бляшанка, столик з дахом. Для підгодовування *взимку використовують конопляне, гарбузове, кавунове та динне насіння, несолене сало, крихти білого хліба, залиті будь-яким жиром. Чорний хліб шкідливий для птахів. Інколи дуже важливо у засушливих районах створювати для птахів водопої (де немає поблизу природних водойм)*. Участь дітей у збиранні насіння, решток їжі, підгодовування птахів сприяє вихованню доброти, чуйності, співчуття, гуманного ставлення до живих істот.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 7. МЕТОДИ ОЗНАЙОМЛЕННЯ ДІТЕЙ З ПРИРОДОЮ

Лекція 18. Методи ознайомлення дітей з природою. Загальна характеристика. Спостереження – основний метод ознайомлення дітей з природою

1. Загальна характеристика методів ознайомлення дошкільників з природою.

2. Спостереження – перший емпіричний метод пізнання. Педагогічні вимоги до його організації.

3. Види спостережень та керівництво ними.

4. Етапи підготовки вихователя до організації спостережень.

5. Прийоми активізації пізнавальної діяльності дітей у процесі спостережень.

1. Метод діяльності – це спосіб її здійснення, шлях до досягнення мети. Від правильного вибору метода залежить успіх навчально-виховного процесу.

Методи навчання це способи сумісної діяльності вихователя і дітей, спрямовані на досягнення дидактичної мети. Метод може бути не лише способом діяльності, але і способом організації діяльності. Складовою метода є прийом.

Єдиної класифікації методів не існує. В основу кожної класифікації покладено певні підходи. Так, за джерелом «передачі знань» виділяють словесні, наочні і практичні методи.

Словесні: розповідь, пояснення, бесіда (вступна, евристична, заключна; індивідуальна, фронтальна; співбесіда), дискусія, лекція, робота з підручником (конспектування, складання плану, тез, цитування, анутовання, рецензування).

Наочні методи: метод ілюстрації (плакатів, таблиць, картин, карт, замальовок, муляжів, макетів), демонстрації (дослідів, телепередач, відеофільмів, діафільмів, кодопозитивів, комп'ютерних програм).

Практичні методи: вправи (усні, письмові, графічні, відтворювальні, тренувальні, коментовані, навчально-трудоі), лабораторні роботи, практичні роботи, дидактичні ігри.

За ступенем самостійності дітей І. Я. Лернер та М. Н. Скаткін запропонували такі типи навчання:

- пояснювально-ілюстративний;*
- репродуктивний;*
- проблемний;*
- частково-пошуковий (евристичний);*
- дослідницький.*

Але такий поділ методів на репродуктивні та пошукові носить умовний характер. Будь-який акт творчої діяльності неможливий без репродуктивної роботи.

Ю. К. Бабанський на основі ступеня прояву пошукового характеру діяльності запропонував три основні методи навчання:

– метод стимулювання і мотивації навчання (пізнавальні ігри, навчальні дискусії, методи навчального заохочення та покарання, пред'явлення навчальних вимог);

– метод організації та здійснення навчальних дій (словесні, наочні, практичні; індуктивні, дедуктивні, метод аналогій; проблемно-пошуковий, евристичний, дослідницький, репродуктивні – інструктаж, пояснення, тренування; самостійна робота з підручником, приладами...);

– методи контролю та самоконтролю.

Останнім часом виділяють методи продуктивного навчання (В. І. Андреев). Їх поділяють на *когнітивні, креативні і оредіальнісні*. Цікавими є когнітивні методи, такі як *метод емпатії (вживання в стан іншого об'єкта)-спираючись на ідею відповідності мікро- і макрокосмоса, пізнання людиною оточуючого світу є спілкування подібного з подібним. Через чуттєво-образні і мислинневі уявлення дитина намагається переселитися в об'єкт, що вивчається, відчуті його і пізнати зсередини. Умовою успішного використання методу емпатії є настрій, створований педагогом.*

Вживатися в суть дерева, каменя, кішки, хмарки, свічки та інших об'єктів допомагають такі словесні приписи: «Уявіть собі, що ви рослина, яка перед вами, ваша голова – квітка, тулуб – стебло, руки – листки, ноги – корені...». Думки, відчуття, почуття і є навчальним продуктом дитини, який потім може бути виражений в усній, письмовій, знаковій, руховій, музичній або малюнковій формі. Спостереження об'єкта в такому випадку переходить в самоспостереження дитини, якій вдається ототожнити себе з об'єктом. Цей метод можна назвати «олюднення» об'єкта.

Другий цікавий метод, який можемо використовувати у роботі з дошкільниками, *метод смислового бачення*, який дозволяє дитині зрозуміти (побачити) першопричину об'єкта, його внутрішню сутність. Яке походження об'єкта? Що відбувається у нього всередині? Чому він такий, а не інший? Це сприяє розвитку інсайта, осяяння, інтуїції.

Метод образного бачення – це емоційно-образне дослідження об'єкта. Наприклад, дивлячись на число, фігуру, слово, знак чи реальний об'єкт, намалювати побачені в них образи, описати, на що вони схожі. Результат спостереження дітей виражається в словесній або графічній образній формі, тобто діти проговорюють, малюють або записують результати свого дослідження.

Метод символічного бачення – це пошук чи побудова зв'язків між об'єктом та його символом. Наприклад: світло – символ добра, спіраль – символ нескінченності, голуб – символ миру. Вихователь пропонує дітям спостереження за об'єктом з метою побачити та зобразити його символом у графічній, знаковій, словесній та іншій формі. Важливе місце має пояснення дітьми створених «символів». При цьому розвивається образне мислення, асоціативні зв'язки.

Метод евристичних запитань, розроблений давньоримським педагогом і оратором Квінтіліаном. Для знаходження відомостей про якусь подію чи об'єкт задаються сім ключових питань: ХТО? ЩО? НАВЩО? ДЕ? ЧИМ? ЯК? КОЛИ? Парне поєднання запитань породжує нове запитання: ЯК? – КОЛИ? Відповіді на ці запитання та їх різноманітне поєднання породжують

незвичні ідеї та рішення відносно досліджуваного об'єкта.

Метод конструювання понять – наприклад: поняття «число», «зима», «небо», «рух» – вихователь пропонує дітям пояснити поняття, добудовують відомі визначення цих понять. Такий метод допомагає зрозуміти особисте самовизначення по відношенню до запропонованих понять.

Метод гіпотез – сконструювати версії відповідей на поставлене вихователем питання чи проблему.

Із **креативних методів** (створення особистісного навчального продукту) у ознайомленні дошкільників з природою можна застосовувати:

Метод придумування – створення невідомого раніше продукту внаслідок розумових дій за допомогою прийомів: 1) заміна якостей одного об'єкта якими іншого з метою створення нового об'єкту; 2) відшукування властивостей об'єкта у новому середовищі; 3) зміни елементу об'єкта та опис нового, зміненого об'єкта.

Метод «Що, як...» Наприклад: всі люди переселяться на Місяць? Хижакі стануть трав'одними? Це розвиває фантазію дітей і сприяє кращому розумінню будови світу.

Метод образної картини – створити за допомогою малюнків, символів, ключових слів свою картину світу, природи. Дає можливість нерозчленованого бачення об'єкта, який вивчається.

Метод гіперболізації – збільшення чи зменшення об'єкта пізнання, його окремих частин чи якостей. Наприклад: скласти саме довге слово чи саме маленьке число.

Метод аглютинації – з'єднати непоєднані у реальному світі якості, властивості, частини об'єкту і зобразити це. Наприклад: бігаюче дерево, літаючий ведмідь, гавкаюча кицька.

А. Богущ та Н. Гавриш усі методи ознайомлення дітей з довкіллям поділяють на дві групи:

1) методи безпосереднього ознайомлення дітей з довкіллям: *це* *наочні, практичні, ігрові. До них належать: спостереження, екскурсії, бесіда за змістом картин та репродукцій, дидактичні ігри з предметами, іграшками, картинками, перегляд кінофільмів, телепередач, комп'ютерні ігри, відео програми, досліди з предметами, явищами.*

2) методи опосередкованого ознайомлення дітей з довкіллям: *це* *словесні методи, опосередковані словом: розповідь, опис, повідомлення.*

До практичних методів ці вчені відносять: *метод вправ* (повторення дитиною дій певного змісту), можуть бути різного типу: *наслідувальні* (з дітьми молодшого віку), *конструктивні* (з різними матеріалами за зразком вихователя), *творчі* (комбінування знань, умінь і вправ).

Сюди відносять п'ять груп аналітичних вправ:

1. *Спрямовані на встановлення причинно-наслідкових відношень та активізацію знань дітей: «Що трапиться, якщо яйце впаде на підлогу?», «Якими речами ви не зможете скористатися, якщо вимкнули електроенергію?», «Що міцніше: зубочистка чи цвях?».*

2. *На усвідомлення дітьми часових відношень: «Що займе більше часу:*

виростити дерево чи зрубати його?», «Що довше: написати листа чи прочитати його?», «Що ти можеш змінити: час початку зими чи час, який ти проводиш перед телевізором?» і т. п.

3. *Завдання на аналіз відчуттів*: «Чи дихаєш ти, коли спиш?», «Ти можеш так швидко повзати, як ходити?», «Чи падав ти в калюжу? Що найбільше тебе засмутило, було неприємним?» і т. п.

4. *На оцінку емоційного стану*: «Чому тобі подобається твій день народження?», «Чи сварився ти, якщо перебуваєш у кімнаті один?», «Як ти вважаєш, чому діти тримають у своєму домі собаку: тому що їй ніде жити, тому, що люблять доглядати за собаками чи тому, що люблять гратися із собаками?»

5. *На усвідомлення соціальних відносин*: «У Михайлика одна сестра, а у неї – брат. Скільки дітей у них в сім'ї?», «У Петрика два брати. Скільки хлопчиків у сім'ї Петрика?», «Наталочка молодша за братика на п'ять років. На скільки молодшою вона буде через три роки?» і т. п.

До проведення вправ з дошкільнятами ставляться певні вимоги:

- Чітко пояснювати для чого і що треба робити.
- Показувати, пояснювати і допомагати виконувати вправу.
- Поступово ускладнювати вправи, спонукати дітей до творчості.
- Поступово переходити від прямого до непрямого контролю за виконанням вправи, спонукати до самоконтролю.

Моделювання – наочно-практичний метод дослідження об'єктів на їх моделях. Модель – це макет, схема, умовний знак чи графічне зображення об'єкта, з яким знайомляться діти (глобус, план ділянки, дорожній знак, географічна карта). У дошкільній педагогіці розроблені моделі для конструювання (Л. О. Парамонова, М. М. Поддьяков), уявлення про працю дорослих (В. Й. Логінова, Н. М. Крилова), природознавчих уявлень (Н. І. Ветрова, Є. Ф. Терентьева) та ін.

У основі методу лежить заміщення реальних предметів іншими або їх зображеннями, схемами, умовними знаками. (Діти моделюють умовно чисті території).

В процесі моделювання у дітей розвиваються мислинневі операції (аналіз, абстрагування, порівняння), дитина вчиться обстежувати предмети шляхом умовних знаків, символів, які в доступній наочній формі допомагають дітям пізнати приховані властивості і зв'язки певного об'єкта.

Складання цілісного поля чи карти – метод наочного втілення уявлень дітей (батьків і вихователів) про різноманітні явища чи предмети дійсності («Ліс», «Африка», «Світ моря»); виготовлення маленьких книжечок, випуск газет, листівок, ведення щоденника групи («Крапелька», «Кругла книжечка», де зображують діти круглі предмети і розповідають про них).

Дослідницький метод – за його допомогою діти самостійно вирішують пізнавальні й практичні завдання шляхом дослідів та експериментування під керівництвом вихователя. Елементи дослідницької діяльності можна розглядати як форму пошуково-пізнавальної діяльності.

Метод педагогічної провокації – провокує зіткнення інтересів, потреб

дітей; виникнення проблеми, яку не можна ігнорувати. Відбувається за схемою: уточнення проблеми – визначення суті конфлікту – момент власної оцінки – пошук можливих рішень – спільно з дорослим аналіз зробленого вибору. Це не спеціально створена ситуація, а правильне її використання з виховною метою.

Метод проектів – навчання в процесі виконання проектів, пошуку розв'язків проблем у різних життєвих ситуаціях, набування дітьми знань і навичок у процесі планування й виконання практичних завдань-проектів (Як зробити з дітьми газету про літні новини).

Вимоги до проведення вправ:

– ставити конкретну мету і чітко формулювати завдання (будемо вчитися садити цибулю);

– показувати зразки дій, допомагати, підказувати;

– поступово ускладнювати вправи, спонукати дітей до творчості;

– контролювати хід виконання, спонукати до самоконтролю.

Як вибирати методи? Головний принцип: «Все, що хочеш сказати, запитай!».

Вибір методів залежить від:

- дидактичної мети
- особливостей навчального матеріалу
- можливостей дітей
- наявності засобів навчання й часу
- особливостей вибраної дидактичної системи.

На вибір методів впливає:

- знання вихователем індивідуальних можливостей дітей
- особливість навчального матеріалу
- характер зв'язків елементів у змісті вивчуваного матеріалу
- фактор часу.

Педагогічні технології, які використовуються для формування у дітей дошкільного віку основ еколого-природничої компетентності умовно можна поділити на традиційні та нетрадиційні.

Традиційні технології спрямовані на способи реалізації змісту екологічного виховання, що ґрунтуються на використанні класичних форм роботи, методів та прийомів, та сприяють формуванню усвідомлено-відповідального ставлення до природи.

Новітні технології екологічного виховання ґрунтуються на сучасних методах формування екологічних уявлень, серед яких:

метод формування мислеобразів – формування системи екологічних уявлень на основі наукової інформації, творів мистецтва, філософських теорій тощо;

метод екологічної лобілізації – полягає у цілеспрямованій дезорганізації певних аспектів особистісного світосприйняття, внаслідок чого виникає психологічний дискомфорт, зумовлений невідповідністю індивідуальної стратегії сприйняття природи та екологічної діяльності укоріненім нормам співіснування суспільства та довкілля (наприклад,

штучне введення у красивий природний чи фотопейзаж сміття і спонукання дітей до оцінки побаченого);

метод екологічних асоціацій – спрямований на пробудження асоціативних зв'язків між різними образами (пінгвіни – дитячий садок, ліс – багатопверховий дім для тварин);

метод художньої репрезентації природних об'єктів – актуалізація художніх компонентів відображення світу природи засобами мистецтва (використання поряд із науковою інформацією живопису, музики, художнього, слова);

метод екологічної емпатії – співчуття природним об'єктам, апелювання до почуттєвої сфери особистості;

метод екологічної рефлексії – аналіз поведінки людини з точки зору природних об'єктів (що відчуває зламана гілка, що може розказати про того, хто зламав її?);

ігровий метод – дозволяє у природній для дитини формі пізнавати світ природи та правила взаємодії з нею в процесі виконання ролей та правил гри.

Сучасні інформаційно-комунікаційні технології в освітньо-інформаційному середовищі дошкільних навчальних закладів мають виконувати такі функції:

- 1) виступати як засіб навчання;
- 2) виконувати роль технічного засобу автоматизації процесу навчання дитини, що включена у пізнавальну, дослідницьку, експериментальну роботу, який дає змогу мобільно працювати з текстом, графічним, звуковим або відео документом, якісно подавати інформацію, обробляти її, спілкуватися зі своїми однолітками;
- 3) бути зразком сучасних інформаційних технологій та розвивати навички оволодіння ними;
- 4) виступати ефективним тренажером, що розвиває пізнавальну і творчу активність особистості, спонукає її приймати власні рішення, бачити їх результат, перевіряти їх правомірність

Використання комп'ютера в системі дидактичних засобів сприяє успішному розв'язанню завдань різнобічного розвитку дитини, дає змогу не лише формувати інтерес до навчального предмету, але й активізувати у дітей розвиток аналітичного мислення, пізнавальної активності, сприяє вихованню таких якостей особистості, як наполегливість, самостійність, відповідальність

Вихователю слід пам'ятати, що використання комп'ютера не самоціль, а один з ефективних засобів навчання дітей і використовувати його слід у випадках його доречності, коли за допомогою технічних засобів можна виразніше передати особливості предмета чи явища, яке вивчається.

Так, дошкільникам було б доречно показати за допомогою комп'ютера, як навколо Сонця рухається Земля, як день змінює ніч, як змінюються пори року, як із насінини виростає квітка, народжується курчатко, який вигляд під мікроскопом мають немиті руки тощо, коли комп'ютер вносить щось

нове у розв'язання завдання.

2. **Спостереження**, за даними сучасних дослідників, зароджується у молодших дошкільників під час продуктивної діяльності, коли дитина ліпить пасочки з мокрого піску та сухого.

Спостереження – це цілеспрямований і організований процес, спрямований на пізнання, уточнення і закріплення знань про довкілля. За висловом Б. Г. Ананьєва, *спостереження – це складна психічна діяльність, у якій відчуття, сприймання, мислення і мовлення об'єднуються у єдиний цілісний акт розумової діяльності* [Ананьєв Б. Г. Развитие воли и характера в процессе дошкольного воспитания // Избр. психол. труды: В 2. т. – М., 1980. – Т.2. – С.91].

Спостережливість – це особливість психічної діяльності людини, її уміння підмічати у предметах і явищах те, що є істотним, але малопомітним у них.

Спостереження тісно пов'язані із *словом*. Слово керує спостереженнями, у слові формується результат спостереження. На перших етапах діти не можуть ставити мету спостереження і це роблять дорослі. Поступово розвивається уміння ставити мету спостереження поза зв'язком з продуктивною діяльністю, як самостійне пізнавальне завдання. Відбуваються зміни у характері обстеження предметів, змінюються співвідношення включених у спостереження сенсорних та інтелектуальних процесів.

За тривалістю розрізняють: *епізодичні або короточасні* (веселка, злива, за тимчасовими мешканцями куточка природи) і *тривалі* (фази розвитку рослин).

За дидактичною метою: *первинні, повторні, заключні, порівняльні* (спостереження за рослиною підбіл звичайний або мати-й-мачуха – весняне цвітіння – реакція на похмуру погоду – літні рослини, їх листочки і пояснення назви рослини). Мета заключних – дати завершені знання про об'єкт, за яким спостерігали.

Порівняльні проводяться з метою виділення суттєвих ознак, підведення дітей до узагальнень, класифікація об'єктів природи.

За способом організації: *колективні та індивідуальні; планові та позапланові.*

Процес спостереження поділяється на чотири етапи:

- Підготовчий
- Початок спостереження (загадки, приказки, вірші) – нетривалий
- Основний (обстеження, порівняння, висновки)
- Заключний (підведення підсумків спостереження).

Схема спостереження за явищами неживої природи:

1. Оцінка краси, своєрідності явища.
2. Визначення доступних розумінню дітей причин явищ.
3. Значення цього явища в житті природи, діяльності людини.

Схема спостереження за рослиною:

1. Оцінка естетичного вигляду і особливостей будови рослини.
2. Вимоги рослини до умов життя.
3. Значення рослин для природи і життя людини.

4. Інтерпретація сприйнятого у світлі знань дітей.

Схема спостереження за твариною:

1. Оцінка естетичного вигляду і особливостей будови тварини залежно від способу життя.

2. Спосіб життя тварини (де живе, чим живиться, як захищається, які сезонні зміни).

3. Значення тварин у природі і житті людини.

4. Інтерпретація сприйнятого у світлі знань дітей.

Дотримання рекомендованих схем дає змогу більш інформативно і повніше виконувати завдання ознайомлення дітей з природою.

Спостереження основний метод ознайомлення дітей з природою

Н. Лисенко вважає, що *спостереження за запитаннями* відкривають більший простір для екологізації змісту пізнавальної діяльності в процесі сприйняття дітьми природного довкілля.

Відомо, що до спостереження за запитаннями кожен вихователь передбачає опорні тематичні блоки інформації для дітей та умовно позначає їх основними, досить загальними, запитаннями. Кількість і послідовність детальних запитань зумовлюються етапами аналізу об'єкта чи явища природи, активністю й рівнем підготовленості дітей до такої діяльності.

Спостереження за запитаннями мають очевидні переваги. Вони полягають у тому, що спонтанно включають дошкільників у складання запитань, активізуючи таким чином їхні знання й досвід. Діти привчаються виділяти головне, що спонукає їх до чуттєвого й розумового (теоретичного) пізнання.

Надалі вихователь організовує, вибудовує їхнє сприйняття, його логіку й послідовність, таким чином з дошкільного віку дитина привчається сприймати й аналізувати предметний світ природи системно й поетапно. Очевидно, що спостереження за запитаннями передбачають певний рівень розвитку загальних здібностей їх сприймати й передавати сприйняте. З цих міркувань дані спостереження не варто планувати на 4–5 році чи навіть на початку навчального року в старшому дошкільному віці. Це пріоритет старшого дошкільного віку. Структурно спостереження за запитаннями має таку послідовність:

- пропозиція розглянути предмет, об'єкт, явище;
- повідомити про нього найцікавіший фрагмент інформації, зацікавити дітей;
- визначити основні дії та план сприйняття предмета;
- здійснити детальний аналіз спостережуваного за запитаннями дітей, які вихователь відразу впорядковує відповідно до спроектованої заздалегідь концепції, тобто впорядкованих тематичних блоків запитань;
- синтез, узагальнення всієї інформації про спостережуване в єдине ціле, спрямованість якого має екологічно доцільний сенс, значення для дитини й для природи.

Найскладнішими Н. Лисенко вважає *спостереження за вказівками вихователя*. Основне завдання педагога в тому, щоб втручання в перебіг

спостереження звести до мінімуму й активізувати таким чином пізнавальну діяльність дітей. За умови такого керівництва спостереженнями до кінця старшого дошкільного віку діти осмислюють опорні схеми аналізу предметів реального світу природи. Отож вони готові висловлювати власні судження, умотивовувати своє ставлення до спостережуваного. Дані спостереження завжди мають елементи новизни, адже вказівка вихователя в узагальненій формі збуджує увагу кожної дитини, активізує її знання й досвід, сприяє виявленню індивідуально-типологічних особливостей кожного вихованця. Інформація, яку повідомить та чи інша дитина, визначає зміст, а часто й логіку кожної наступної вказівки вихователя. Щоразу спостереження набувають особливої оригінальності, неповторності. Інформативно вони досить мозаїчні, але саме цим і стимулюють інтерес і допитливість дітей, дотепність і кмітливість їхніх висновків, думок, суджень.

Спостереження за вказівкою може мати таку послідовність:

- доведення доцільності спостереження з орієнтуванням на кінцевий результат, для чого за цим варто поспостерігати;
- пригадування вимог до послідовності опису спостережуваного об'єкта;
- доповнення до опису дітей опосередкованими прийомами;
- уявлюване моделювання ситуацій із застосуванням спостережуваного об'єкта в різних сферах життєдіяльності людини (використання води у твоїй родині);
- визначення можливого впливу об'єкта на природне довкілля, на дітей і людей узагалі, на тварин, процеси природи;
- пізнання прихованих ознак спостережуваного об'єкта в нових змодельованих або уявлюваних умовах.

Н. Лисенко запевняє, що запровадження цієї послідовності спостереження лише почасти вивільняє самостійність дітей, адже логіка спостереження, його етапність і смислове наповнення є не чим іншим, як тривалим шляхом їх упевнення в правильності сприймання, якою вони опанували в попередніх вікових групах. І хоча діти добровільно зголошуються на кожну вказівку вихователя, вони засвідчують, водночас, і чітке і дотримання попередньо опанованих правил поведінки вимог, способів спілкування.

Важливими педагогічними умовами організації спостережень у дошкільному закладі є:

- створення *розвивального простору: природного* (куточки природи в групах, екологічні стежини, квітники, городні та садові ділянки тощо) та *предметного* (обладнані місця для спостережень, проведення дослідів, дидактичних ігор і т. д.);
- *організація прогулянок, екскурсій, короточасних та довготривалих спостережень у довкіллі, елементарної пошукової діяльності;*
- *екологізація різних видів діяльності* – ігрової, пізнавальної, мовленнєвої, образотворчої, трудової, музичної.

Еколого-розвивальне середовище в широкому розумінні – це єдність природного, предметного, соціального та середовища внутрішнього «Я». Воно забезпечує набуття дитиною досвіду контакту з природним оточенням та спілкування з дорослими (педагогами, батьками). Це неперервна, педагогічно зумовлена спільна діяльність дітей і дорослих. У ній останні своєю поведінкою, широю увагою, почуттями, словами навчають малюків взаємодії з природою.

Навколишнє середовище, в якому розвивається дитина, може бути різним: підтримувальним, насиченим, комфортним, розвивальним, а іноді навіть ворожим. Ефективність впливу довкілля на особистість дитини в дошкільному навчальному закладі, як зазначає З. Плохий, залежить від здатності педагогічного колективу організувати комфортне еколого-розвивальне середовище. Сьогоднішні діти живуть у штучному середовищі. Маючи з наймолодшого віку мобільний телефон, комп'ютер, електронні іграшки, дитина воліє більше бути вдома. Так, у дитини втрачається можливість діяти з природними об'єктами, її прогулянки переважно обмежуються територією біля будинку, дитячим майданчиком, вона не отримує достатньо вражень, дихає забрудненим повітрям. Дорослі не привертають увагу дітей до того, що поруч живе безліч різноманітних тварин і рослин. Багато малят відчують страх перед природою, для них вона чужа, сповнена таємниць. Малюки постійно чують застереження від дорослих: «Пісок брудний», «Жук може вкусити», «Жаба бридка» тощо. Діти не рідко бачать, як рідні без вагань на їхніх очах байдуже чавлять комах, ламають гілки, захарашують місця відпочинку. Діти наслідують таку поведінку – приклад поведінки батьків, які для них найавторитетніші. Вони стають байдужими до страждань, болю і смерті живих істот.

Розвивальне середовище слід облаштовувати у такий спосіб, щоб дитина мала можливість діяти і створювати. При цьому важлива просторова орієнтація, змінюваність у часі, безпечність об'єктів природи, предметів та ігрових матеріалів, рівень фахової підготовки дорослих.

Один з вирішальних принципів – відповідність розвивального середовища особливостям розвитку та саморозвитку дошкільнят, їх збалансованість. Міра участі дорослого залежить від віку дітей. Майстерність педагога полягає в тому, щоб підвести вихованця до самостійних відкриттів, спонукати до розвитку пізнавальних інтересів, активізувати творчість, бачити об'єкти і явища природи в русі, змінах та розвитку. Саме це оптимальне співвідношення процесів розвитку та саморозвитку впливає на власну активність дитини, становлення її базових якостей.

Створюючи у дошкільному навчальному закладі належне розвивальне середовище, слід приділити серйозну увагу як території дошкільного закладу, так його приміщень. Ознайомлення дітей з природою потребує постійного безпосереднього спілкування з нею, тому важливими є куточки природи. Вони обов'язкові для кожної вікової групи навіть за наявності у дошкільному закладі зимового саду чи кімнати природи.

Дитячі спостереження під час екскурсій чи заняття у кімнаті мають

короткочасний характер. У куточку живої природи діти можуть протягом усього дня підходити до тварин і рослин, роздивлятися їх, проводити за ними тривалі спостереження. У дітей розширюються конкретні знання про природу. При ознайомленні з живими об'єктами у дошкільнят розвивається спостережливість, інтерес до природи. Під час догляду за мешканцями куточка природи у дітей формуються трудові навички і такі цінні якості як любов до праці, бережливе ставлення до живого, відповідальність за доручену справу.

Підготовка вихователя до спостереження

- Визначає навчальні, розвивальні та виховні завдання.
- Створення сприятливих умов для спостереження.
- Обмірковує хід спостереження та прийоми активізації пізнавальної діяльності дітей.

Прийоми активізації пізнавальної діяльності дітей у процесі спостереження:

- Запитання. Пояснення. Розповідь. Порівняння. Ігрові прийоми. Художнє слово. Виконання практичних завдань.

Спостереження слід проводити емоційно, застосовувати для опису як ~~краві~~ порівняння, як наприклад, «горобчики, наче у сірі светри одяглися» або «Подивіться, діти, хто це до нас прилетів у такій пухнастій шубці. Ану, джмелику, пошукай, що наші діти приготували тобі на обід».

Обсяг матеріалу, який треба засвоїти дітям, визначається програмою і спостереження проводяться в усі пори року.

Орієнтований перелік об'єктів для спостереження під час цільових прогулянок у природу

1. Кодекс поведінки:

- ідемо один за одним лише стежкою;
- не лякаємо вигуками мешканців лісу;
- навмисне не зриваємо й не витоптуємо рослин;
- з усіма зустрічними метеликами, жуками, слимаками поведимося бережливо, не руйнуємо їхнього житла.

2. Для обстеження цікавих об'єктів у лісі використовуємо якомога більше аналізаторів.

Зоровий аналізатор

У всі пори року:

- звернути увагу на світло і тінь у лісі;
- обстежити та порівняти крони дерев;
- придивитися до бруньок, листя і голок різних дерев;
- простежити ознаки росту гілок, дерев;
- порівняти кору дерев;
- порівняти хвойні й листяні дерева;
- порівняти різні форми і будову кущів;
- порівняти мох із низькорослими рослинами;
- порівняти рівень розпаду листового покриву в лісі;

- відшукати сліди захворювань й ушкоджень дерев;
- простежити, як росте коріння різних рослин ;
- простежити за життям різних тварин;
- розглянути сліди домівок і живлення тварин;
- простежити за білкою, її шляхом.

Слуховий аналізатор

У всі пори року:

- прислухатися та порівняти шум дерев і пеньків під вітром;
- звернути увагу на шелестіння листя , тріск гілок під ногами під час подорожі;
- прислухатися та локалізувати спів кожної пташки; як вона називається;
- послухати й розрізнити різні інтонації у співі птахів: пересторогу, страх, весняний спів;
- звернути увагу на звуки інших тварин;
- прислухатися до дзюркоту лісового струмка, потоку;
- прислухатися та локалізувати звуки діяльності людини: літаків, електропилок, транспорту;
- прислухатися до краплин дощу, описати свої відчуття.

Інші вправи для обстеження

У всі пори року:

- малювання та фотографування дітей;
- складання розповідей, описів;
- занотовування результатів спостережень різними способами;
- обстеження з використанням бінокля чи збільшувального скла.

Вправи на концентрацію уваги

Весна, літо, осінь:

Мовчазна прогулянка й нагромадження вражень.

Літо:

Лежачи під деревами, спостерігати й описувати їхні крони.

Ігри

Весна, літо, осінь:

- кольорова прогулянка, спостереження й лічба якомога більшої кількості кольорів на лузі й у лісі;
- прогулянка з дзеркальцем: обстеження й опис крон дерев над головою за допомогою дзеркальця;
- частинка природи: відгадування за описом частини або всієї рослини, тварини чи предмета неживої природи;
- сховай-знайди: уздовж стежки заховати натуральні й штучні предмети, які потрібно знайти й описати.

Зразок проведення спостережень

Спостереження 1. «Що цвіте на ділянці першим?»

Огляд ділянки, пошук квітучих рослин, визначення їх назв, фіксація уваги дітей на красі квітучих рослин.

Спостереження 2. «Які вони квітучі рослини?»

Огляд рослин, їх будови (стебло, листя, квіти, корінь). Порівняння рослин за висотою, формою, забарвленням листя , квітів, стебел, запаху.

Спостереження 3. «Що було спочатку, що далі?»

Ставиться питання: якою була рослина доти, як на ній з'явилися квіти? З чого починається рослина? Що буде після квітів?

Спостереження 4. «Зберемо насіння садових квітів».

Огляд квітів, виявлення зрілих насінин, збір в коробочки чи пакети (квітка одна - насіння багато, отже , можна виростити багато квітучих рослин).

Спостереження 5. «Де ростуть садові квіти?»

Цільова прогулянка за межі дитсадка (до школи, парку).

План аналізу заняття по спостереженню за живими і натуральними об'єктами

1. Відповідність теми вимогам програми в даній групі.
2. Яка підготовка вихователя до заняття?
3. Структура заняття.
4. Як розміщені діти, як проводилось заняття?
5. Як розміщений предмет, за яким спостерігають діти, чи всім було видно?
6. Чи була викликана зацікавленість дітей до спостерегаю чого об'єкту, використання об'єкту на початку заняття, і якими прийомами.
7. Різновидність прийомів при керівництві спостереженням і використання в залежності від віку дітей?
  - як відбувалася активізація дітей під час спостереження, які аналізатори були підключені до спостереження;
  - чи відповідали поставленні питання вікові дітей;
  - як використовує вихователь досвід дітей під час заняття;
  - робота за мовою дітей;
8. Як закінчилося заняття(розповідь вихователя, читання художнього твору, розповідь дітей, казок, співання пісень, настанова на майбутнє спостереження).
9. Виховні моменти.
10. Техніка безпеки, санітарні і гігієнічні вимоги.

Критерії аналізу спостереження в природі

1. Підготовка до спостереження.

- 1.1. Чіткість виділення завдань спостереження: навчальних, розвивальних, виховних.
- 1.2. Чіткість визначення виду та етапу спостереження.
- 1.3. Складання схеми спостереження (структури).
- 1.4. Доцільність вибору місця, об'єкта спостереження, підготовка об'єкта до спостереження.

2. Проведення спостереження.

- 2.1. Ефективність поєднання прийомів активізації пізнавальної діяльності (запитання, пояснення, розповідь, обстеження, порівняння, практичні завдання, художнє слово, гра)

- 2.2. Ґрунтовність знань педагоґа.
- 2.3. Мовлення педагоґа.
- 2.4. Рівень виконання завдань спостереження.
- 2.5. Особливості поведінки дітей.
- 2.6. Рівень сформованості у дітей знань про об'єкти та явища природи.
- 2.7. Оцінювально-контрольна діяльність педагоґа та дітей.
- 2.8. Дотримання правил безпеки життєдіяльності.

Схема аналізу спостереження в природі

1. Відповідність програмних вимогам, рівень підготовки дітей. Обладнання пізнавальних, мовних і виховних задач.
2. Підготовка до спостереження: підбір об'єкту, матеріал, їжа, обладнання, розміщення дітей.
3. Перехід до спостереження, мета, звернення уваги до об'єкту. Чи був сюрпризний момент в молодших групах. Звернення уваги на об'єкт в групах старшого дошкільного віку.
4. Послідовність спостереження:
  - сприйняття об'єкту в цілому;
  - розглядання зовнішніх при знаків об'єкту (основні частини): порівняння з уже відомими;
  - установити особливість поведінки тварини, залежність зв'язку від будови, поведінкою, способів вживання в їжу. Порівняння з особливостями поведінки уже знайомих тварин;
  - установити признаки росту розвитку (для рослин). Порівняти з умовами росту відомих;
  - відношення рослин до виділеної групи (дерева, кущі, квіти);
  - установлення сезонних змін в житті тварин, рослин...;
  - значення в житті людини (середня група);
5. Як включали до сприйняття аналізатори?
6. Прийоми навчання в молодших та старших групах
  - характер показу та пояснення, їх чіткість та доступність;
  - використання порівнянь, їх характер;
  - характеристика питань (їх побудова, точність);
  - використання художнього слова, його емоційність;
  - чи використовувались ігрові прийоми?
7. Виконання програмового змісту під час спостереження.
8. Як підводився підсумок спостереження?

Лекція 19. Словесні методи ознайомлення дітей з природою

1. *Словесні методи ознайомлення з природою, їх характеристика.*
2. *Художня література як метод ознайомлення з природою.*

Серед методів навчання дошкільнят значну роль відіграють методи, які належать до групи словесних. За своєю психологічною суттю це є група

найскладніших для дітей дошкільного віку методів, оскільки у них діяльність дітей носить складний характер сприймання вербального матеріалу. Важливу роль у цих методах відіграє і власне мовлення дитини. Тому використання словесних методів вимагає певного рівня розвитку мови дітей (вони повинні мати значний пасивний словник, тобто розуміти значення слів, образних висловів тощо; вміти висловлювати власну думку, відповідати на запитання; слухати та запам'ятовувати висловлювання іншої людини). Тому словесні методи широко починають використовуватися переважно у старших групах. Однак уже в молодшому дошкільному віці досить поширені словесні прийоми, які складають арсенал наочних та практичних методів (запитання, коментарі вихователя, короткі розповіді та пояснення тощо).

Словесні методи мають велике значення у роботі з дітьми. Зокрема, вони сприяють інтелектуальному розвитку дошкільнят, оскільки орієнтовані на словесно-логічний тип мислення. Використання словесних методів та прийомів забезпечує "зону найближчого розвитку" дитини. Крім того, словесні методи мають своє конкретне значення, яке полягає в тому, що вони:

- дають змогу формувати знання, що виходять за межі безпосереднього досвіду дітей;
- використовуються для систематизації та узагальнення знань дітей, отриманих шляхом використання інших методів, зокрема, спостережень та праці;
- формують природничі поняття у дітей;
- забезпечують естетичну насиченість наочних та практичних методів;
- поглиблюють пізнавальні інтереси дітей.

Класифікацію словесних методів здійснюють у залежності від особливостей мовленнєвої діяльності вихователя та дітей, яка покладена в основу того чи іншого методу. До словесних методів відносять:

- розповіді вихователя про природу (в основі методу лежить монологічне мовлення дорослого, діяльність дітей полягає переважно у активному слуханні – сприйманні та аналізі інформації, яка подається вербально);
- бесіди з дітьми на природничі теми (метод побудований на діалозі та полілозі);
- читання художньої літератури та природничої пізнавальної книги (в основі методів, об'єднаних у цю підгрупу, лежить сприймання усного та писемного мовлення).

Розповідь вихователя є одним із найбільш широко використовуваних словесних методів. Розповідь високо цінували такі відомі педагоги минулого, як К.Д. Ушинський, В.О. Сухомлинський, Є.І. Тихеева та інші. Всі вони підкреслювали, що вихователь обов'язково має бути майстерним розповідачем. Основною метою використання розповідей про природу є повідомлення дітям нових знань, доповнення та конкретизація наявних у дітей уявлень.

Переваги розповіді як методу навчання полягають у тому, що вона:

- є надзвичайно мобільним методом, тобто може бути використана практично у будь-якій формі організації роботи по ознайомленню з природою: в ході спостереження, заняття та екскурсії, на прогулянці, тоді, коли виникає потреба і можливість у повідомленні дітям певної інформації. В залежності від конкретного моменту можна варіювати тривалість розповіді, що теж збільшує мобільність цього методу.

- має особистісне забарвлення, тобто як правило, вихователь веде розповідь від першої особи, тому має змогу передати дітям не тільки знання, а й особисте ставлення до тих предметів та явищ природи, про які він розповідає. Особистісний характер розповіді робить її більш переконливою, достовірною.

Складність використанні розповідей у роботі з дошкільниками викликана рядом особливостей пізнавальної діяльності дитини під час сприймання нею мови дорослого. Дитина повинна уміти зосередити свою увагу на мові дорослого (слухати його), усвідомлювати почуте, запам'ятовувати певну інформацію, що є досить складним процесом для дошкільників. Тому в молодшому віці, як правило, розповіді використовуються тільки у єдності із наочними або практичними методами. Як самостійний метод розповідь має місце у роботі з дітьми старшого дошкільного віку. Та й навіть у цьому випадку вона повинна супроводжуватись використанням наочного матеріалу (картинки, реальні предмети природи тощо).

У методиці висуваються такі основні вимоги до розповіді:

- достовірність змісту, науковість та відповідність реальному уявленню про те чи інше явище природи;
- доступність викладу матеріалу для дітей певного віку;
- розповідь повинна бути цікавою, динамічною;
- яскравість, образність та конкретність мови оповідача;
- емоційність мови оповідача.

Виділяють декілька видів розповідей про природу:

- описова розповідь, основний зміст якої включає опис зовнішнього вигляду тих чи інших об'єктів чи явищ природи. Описова розповідь – це своєрідне “усне малювання”. Інколи в описових розповідях може подаватися інформація не лише про зовнішні властивості та ознаки предметів чи явищ, але й про їх причини, закономірності, взаємозв'язки, однак описова розповідь рідко включає детальне роз'яснення їхньої сутності. Описова розповідь обов'язково повинна містити інформацію про естетичні властивості об'єкта та включати висловлювання, у яких відображається ставлення дорослого до того, що він описує. Зазвичай дітям буває досить важко сприймати описові розповіді, тому вони повинні бути невеликими, складатися з простих поширених речень, кожне з яких виражає одну конкретну думку. До описової розповіді можна включити віршовані рядки, супроводити її ілюстративним матеріалом чи демонстрацією.

- сюжетна розповідь, у якій, на відміну від описової, інформація про природу включена до оповідання про той чи інший випадок, пригоду, певні

події. У сюжетній розповіді головна увага дітей звертається на розкриття праці людей в природі, різноманітних видів діяльності, пов'язаних з природним довкіллям. Часто сюжетні розповіді мають екологічну тематику. Досить поширеними у практиці варіантами сюжетної розповіді є розповіді з минулого досвіду вихователя та казкові розповіді, у яких провідним є прийом персоніфікації об'єктів та явищ природи. У сюжетну розповідь може бути включений опис, однак він не повинен бути дуже об'ємним, щоб не відволікати дітей від сприймання сюжету.

- розповідь-пояснення передбачає розкриття дітям такої природничої інформації, яка недоступна безпосередньому сприйманню. Це – внутрішні закономірності та причини природних явищ, взаємозв'язки, що приховані від безпосереднього сприймання тощо. Розповіді-пояснення мають бути дуже чіткими, конкретними, складатися з 3-4 речень. Вони, як правило, супроводять спостереження, розглядання моделей чи практичні методи (досліди).

- мовні логічні завдання – розповіді-загадки, що ґрунтуються на розумінні дітьми певних зв'язків та закономірностей природи. Цінність їх у тому, що проблемне запитання викликає у дітей активне пізнавальне ставлення, зацікавлення, що створює сприятливі умови для засвоєння природничих знань. Розкриття причинних взаємозв'язків у природі, яке необхідне для мотивування свого варіанту відповіді, сприяє формуванню доказовості, критичності мислення дітей. Моральні ситуації, що лежать в основі логічних завдань, збуджують гуманні почуття малят.

В роботі з дошкільнятами Н.Ф. Виноградова пропонує використовувати мовні логічні завдання у такій послідовності:

1. Завдання, зміст яких будується на знанні зовнішніх особливостей предметів та явищ природи, отриманих дітьми шляхом спостережень. Це, по суті, образні описові загадки, у яких об'єкт описується але не називається. Діти повинні за образним описом відгадати загадку.
2. Завдання, що потребують порівняння, співставлення фактів, розкриття взаємозв'язку та взаємозалежності явищ, встановлення їх причин.
3. Завдання, що вимагають виділення характерних особливостей різних періодів одного сезону. Вони вимагають від дитини аналізу тих плинних сезонних змін, які часто можуть залишитися поза її увагою. Особливо важливо, щоб дитина могли пізнати описи перехідних частин того чи іншого сезону (весни, осені).

Окрему групу складають мовні логічні завдання екологічного змісту. Це коротенькі оповідання про різноманітні випадки з життя людей, аналізуючи які дитина повинна дати оцінку тому чи іншому вчинку або запропонувати свій варіант розв'язання проблемної екологічної ситуації.

Бесіда – спеціально підготовлена розмова вихователя з дітьми. Як метод ознайомлення з природою використовується в усіх вікових групах.

Складність використання бесід в тому, що цей метод – це, фактично, колективне обговорення вихователем з дітьми певної теми, що передбачає наявність у дошкільнят умінь слухати дорослого та однолітків,

відповідати на запитання вихователя, доповнити або уточнити відповідь іншої дитини, самому задавати запитання. Складність бесіди для дорослого в тому, що вихователь повинен уміти правильно формулювати запитання до дітей, залучати до розмови всіх вихованців групи, а не тільки самих активних.

Полілог – проблемна бесіда (не репродуктивна). Діти сидять півколом. Реалізується принцип партнерства, спільний пошук істини. (Що сильніше, рука чи слово? Краще бути птахом чи людиною? Чи є таке правило, яке було водночас корисним і безглуздом? Чи є такі дитячі ігри, в які дорослі не можуть грати? А навпаки? І таке інше). Глен Доман стверджував: «Діти розумні настільки, наскільки розумними ми їм дозволяємо бути».

«Погляд зовні» – близький до полілогу, використовується для оцінки взаємин «дорослий – діти», «дитина-діти», «дитина-близький дорослий». (Всі діти малюють, Сергійко – ні. Відповідає, що у нього немає олівця. вихователь хотіла дати олівець, але потім порадила попросити його у Марійки. Сргійко швидко намалював задану роботу. Увечері вихователь пригадала ситуацію і попросила дітей дати їй етичну оцінку.

Інтерв'ювання – використовують з метою збагатити і посилити діалог батьків і дітей. Пропонуються запитання, важливі для формування громадянської позиції, самостійності, етичної культури, виховання милосердя: «Три бажання у день святого Миколая: чого я побажав собі, своїй родині, своєму дитячому садочку», «Дорослі і малі: чим вони відрізняються, що в них спільного, що для кожного з них найважливіше, про що вони мріють», «Якби міг стати квіткою, якою б і чому (хмаркою, пташкою і т.п.)», «Я у тата і мами просто скарб, тому що...», «Чи потрібні війни на землі? Чому люди воюють?» і таке інше.

Загальні вимоги до проведення бесід з дітьми сформульовані Є.І.Тихевою. Вони повною мірою відносяться і до бесід про природу:

- не давати дітям відволікатися від основної теми;
  - підводити дітей до самостійних висновків;
  - без особливої необхідності не перебивати того, хто висловлюється;
  - не вимагати повних відповідей там, де доречно коротка, контекстна відповідь;
  - спонукати дітей до постановки запитань, уточнень відповідей товаришів.
- Ефективність бесіди багато в чому залежить від вміння вихователя правильно добирати та ставити запитання до дітей. В методиці виділяють такі основні вимоги до запитань:
- запитання пропонуються всій групі, цим педагог заохочує усіх дітей до розв'язання розумового завдання, що міститься у запитанні;
  - запитання повинні бути конкретними, чіткими, точно сформульованими, щоб діти могли зрозуміти їх зміст;
  - у кожному запитанні повинна міститися одна думка, не повинно бути нагромадження у одному запитанні декількох пізнавальних завдань;
  - варто уникати запитань, що вимагають однослівної відповіді (так або ні) та запитань, у змісті яких уже сформульована відповідь;

- до узагальнених запитань не слід одразу ж додавати конкретні запитання у формі допоміжних і навпаки. Слід дати можливість дітям подумати, відповісти на загальне запитання. Додаткові (навідні, допоміжні) ставити лише у разі відсутності правильної відповіді.

У бесіді слід використовувати запитання різних видів.

Види запитань: 1. Репродуктивно-мнемонічні. 2. Репродуктивно-пізнавальні. 3. Продуктивно-пізнавальні (відповідаючи, дитина повинна здійснити ряд логічних мислительних дій).

Види бесід виділяють на основі їх дидактичної мети.

1. Вступна бесіда, яка проводиться перед використанням іншого методу (спостереження, праці тощо) або перед екскурсією. Її мета: уточнення знань дітей, їх досвіду, встановлення зв'язку нового матеріалу із уже вивченим, підготовка дітей до наступної пізнавальної діяльності. Як правило, це коротка, із 1-2 запитань констатуючого характеру. Закінчуватися може запитанням проблемного характеру.

2. Супровідна бесіда – супроводить спостереження, розглядання ілюстративного матеріалу, досліди. Її мета – сприяти кращому розумінню дітьми того, що вони бачать. У її структуру крім запитань входять коментарі вихователя та пояснення.

3. Підсумкова або узагальнююча бесіда – проводиться для узагальнення знань дітей з теми, формування природничих понять. Як окремий вид заняття проводиться у старшій групі.

Структура підсумкової (узагальнюючої) бесіди:

1. Вступна частина. Організовується різноманітними прийомами проблемного характеру: проблемне запитання, мовне логічне завдання, дослід чи його фрагмент. Можна використати і прийоми емоційного плану, які сприяють пробудженню дитячих почуттів (художня література, музика, образотворче мистецтво, гра). Закінчується ця частина повідомленням теми бесіди, в окремих випадках на основі використаних прийомів дітям пропонують самостійно сформулювати тему наступної бесіди.

2. Основна частина. Крім основного прийому – запитань, може включати показ ілюстративного матеріалу (без детального розглядання), демонстраційні досліди, ігрові прийоми, літературні вікторини, декламування віршів про природу, загадування загадок, пояснення прислів'їв та приказок, інші проблемні прийоми.

3. Підсумкова частина – заключна узагальнююча розповідь вихователя, пояснення природничого поняття, формулювання правил поведінки у природі чи правил екологічної безпеки.

Тематика узагальнюючих бесід визначається на основі програми. Проводять ці бесіди 1-2 рази в квартал. Обов'язково проводять підсумкову бесіду в кінці кожної пори року, щоб узагальнити знання про неї, набуті шляхом щоденних та періодичних спостережень, розповідей, інших методів роботи.

Словесні прийоми – базуються на слуховому сприйнятті. До них відносяться: пояснення, зразок вихователя, вказівка, запитання,

нагадування, порада, заохочування, оцінювання, повторення, вправлення. Вони використовуються у всіх вікових групах, але по різному.

Пояснення – це спосіб виконання певного словесного завдання. В молодшому віці обов'язкове з прикладом вихователя, а в старшому – без приклада вихователя.

Зразок – це той ідеал, до якого повинні прагнути діти. В молодших і середніх групах зразок дається перед виконанням завдання дітьми, а в старших – після. У молодшій групі діти повторюють зразок вихователя. Завдання вихователя в тому, щоб діти якомога точніше наслідували його зразок, а в старшому діти порівнюють свої розповіді зі зразком вихователя, що сприяє вдосконаленню описових розповідей на майбутнє.

Вказівка – це словесне уточнення про подальші дії (відповідай голосніше, ркажи, що їсть зайчик).

Запитання – бувають прості (Яких ви знаєте домашніх тварин?); проблемні (Чому ці тварини називаються домашніми?); підказні (Собачка – це домашня тваринка?). Їх мета – сприяти більш повним відповідям дітей, допомогти повно та зрозуміло складати різні типи розповідей.

Нагадування – допомога дитині власне пригадати і висловити свою думку, а також більш повно складати описові розповіді.

Порада – у молодшій групі використовується з прикладом (дитина дала відповідь неправильно, вихователь повинен виправити, навівши приклад).

Заохочення – спонукає дітей до активної відповіді: використовується тоді, коли дитина зупинилась або не впевнена. Заохочення може бути словом, а може бути мімікою, жестами.

Вправлення – у правильній вимові на основі наслідування (повтори за мною, скажи так, як я). використовується переважно у молодшій групі.

2. Значення книги у житті людства особливе. Вона виступає не просто засобом збереження загальнолюдського досвіду, формою існування людської культури. Однак, значимий не лише пізнавальний, інформаційний аспект книги. Не менш, а можливо й більш важливою є здатність книги пробуджувати не тільки розум, а й почуття людини. Саме завдяки синтезу інтелекту і почуттів книга стає справжньою стежиною до духовності, пройти якою доводиться кожній людині. І шлях цей починається уже в перші роки життя дитини. Визначний український педагог В.О.Сухомлинський зауважував: “Щоб підготувати людину духовно до самостійного життя, слід ввести її у світ книг”.

Як зазначається в літературі, загальний рівень інтересу до книги і читання в суспільстві стрімко знижується через нестримний потяг сучасних дітей до мультимедійних розваг, що домінують над усіма можливими джерелами пізнання і розвитку. Вчені світу довели, що під час читання (для малят – слухання тексту) починають функціонувати ті зони кори головного мозку, які не бувають задіяні в інших видах діяльності. Це пов'язано з так званим ефектом “занурення” в книгу, коли людина подумки уявляє себе на місці героя, будує в уяві образи інших персонажів, художній світ. Цей ефект

не виникає під час перегляду телевізора або комп'ютерної гри. Тож така неприхильність нинішнього покоління до книги негативно позначається на сучасному, а можливо й на майбутньому стані культури суспільства.

Роль книги досить значна у вихованні та навчанні дітей будь-якого віку, проте використання книги у роботі з дошкільниками має певну специфіку, пов'язану з тим, що дошкільнята, як правило, не є читачами у повному смислі цього слова. Методика використання книги у дошкільному закладі досить ґрунтовно розкрита у дослідженнях Н.С.Карпінської, Є.О.Фльоріної, А.М.Богуш та інших. Переважно у їхніх роботах йдеться про використання у дошкільному закладі художньої літератури у формі читання та розповідання дітям.

Значення книги як засобу ознайомлення дітей з природою обумовлене тим, що вона дозволяє формувати у дошкільнят не лише знання, але й емоційно-позитивне ставлення до природи, а також залучити їх до відносно самостійного активного сприймання та аналізу природничої інформації.

У дошкільній педагогіці книга розглядається як незамінний засіб естетичного, морального, розумового та мовленнєвого розвитку дитини. Автори одного з методичних посібників для вихователів дошкільних закладів М.К. Боголюбська та В.В. Шевченко визначають роль художнього слова у вихованні дітей дошкільного віку у наступних положеннях:

- реалістичні оповідання, казки, вірші є для дітей однією з форм пізнання світу; вони допомагають уточнити отримані з інших джерел уявлення про навколишню дійсність, поступово збагачують новими поняттями, розширюють життєвий досвід;
- твори про природу не лише дають дітям знання, але і навчають їх тонкій спостережливості, матеріалістичному розумінню явищ природи, виховують гуманне ставлення до всього живого;
- твори художньої літератури сприяють появі у дітей певного ставлення до явищ навколишньої дійсності, вчинків людей;
- художні твори про природу рідного краю закладають основи патріотизму;
- художня література виступає важливим засобом естетичного виховання.

У формуванні інтересу до природознавчої книги важливо, щоб дошкільнята вчасно пізнали її жанрову різноманітність. Питання про можливість використання у ознайомленні з природою літературних творів різних жанрів розглядається багатьма дослідниками. Зокрема, Н.М. Горобаха зауважує, що обов'язково слід використовувати невеликі за обсягом, лаконічні і в той же час образні описові оповідання, вірші, загадки, наприклад, твори Г. Бойка ("Морозець", "Козуля", "Корівка"), П. Воронька ("Є у мене киця Мурка", "Кіт не знав", "Хвостик ніде діти"), Н. Забіли ("Ясочина грядка"), М. Підгірянки ("Котик"), В. Сухомлинського ("Велике й мале"), Л. Толстого ("Кошеня"), К. Ушинського ("Бішка", "Васька", "Півник з родиною", "Скарги зайчика", "Лисиця Патрикіївна"), Є. Шморгуна ("Вербові котики", "Яблуна") тощо. У них на прикладах яскраво описаних випадків автори вчать дітей милуватися красою природи,

придивлятися до того цікавого, що відбувається навколо, дають доступні пояснення деяких природних явищ, їх причин, взаємозв'язків у світі природи, спонукають малюків до перших самостійних висновків. *Описові твори цінні також тим, що у них не тільки інформація, яку вихователь має подати дітям. Вони несуть у собі певний емоційний заряд, котрий власне і формує ставлення до того явища, яке описується.*

У пошуках методів виховання сучасних дітей педагогіка постійно звертається до народної мудрості, перевіреної та викристалізованої тисячолітнім досвідом. А він свідчить, що найкращою формою виховання була і залишається спільна діяльність дорослого і дитини. Серед методів навчання і виховання пріоритети віддані праці, гри та казці.

Ганна Беленька наголошує, що казка здатна виховувати й навчати, об'єднувати дітей і дорослих, викликати сильні емоції і спонукати до дії. В арсеналі сучасної педагогічної науки є як народні так і авторські казки. Науковці довели, що авторська казка, характерною особливістю якої є передача пізнавальної, науково-достовірної інформації через казкові образи, глибоко впливає на особистість дитини. Адже вона враховує психологію дошкільника, його емоційність, наочно-образне мислення, здатність і прагнення до наслідування.

В організації спільної з дорослим діяльності дитини – інтелектуальної, ігрової, трудової – казка може стати тією сходинкою, з якої розпочнеться взаємодія. У світі дитинства кожен крок несе у собі щось нове і, головне, цікаве. Казка – це крок, який дитина робить поруч з дорослим. Дорослий розповідає або читає, коментує, пояснює, відповідає на запитання. Дитині цікаво. Серед великої кількості казок згодом з'являється улюблена чи улюблені.

У кожного з нас є власна «казка» – життя. І наше життя, на думку деяких психологів, нерідко складається саме за сценарієм улюбленої у дитинстві казки. Вона наче закладає у нашу свідомість визначену програму, задає напрям у житті. Слухаючи казку дитина ототожнює себе з певним героєм. І у дорослому житті людина робить так, як її улюблений у дитинстві герой, здійснюючи його подвиги і повторюючи його помилки. Тому в певному сенсі казка закладає долю, поведінку і характер, веде людину по життю.

Тому до ознайомлення з казкою необхідно підійти дуже серйозно. Для того, щоб діти краще сприймали казки, необхідно подбати про сприятливу психологічну атмосферу під час читання чи розповідання казки, про правильне освітлення, місце розташування слухачів, висоту та тембр голосу дорослого. Слід пам'ятати, що дітям потрібен час для обміркування почутого. Можна прочитати ще раз з власної ініціативи чи на прохання дитини, поставити запитання за змістом, поміркувати разом, уважно дослухаючись до точки зору малюків. Тим більше, що у кожній казці є про що поміркувати і не лише малюкам, а й дорослим.

В історії розвитку суспільного дошкільного виховання ставлення до казки у різні часи було різним. На ідеях добра і мудрості народних казок

виховувалися покоління. У 30-х роках минулого століття казку заборонили як шкідливу і зайву у навчально-виховному процесі. Трохи згодом - поновлювали в правах, сперечалися, які казки є кращими для розвитку особистості дитини – народні чи авторські, використовували їх як засію педагогічного впливу на дитину.

Нині казка посідає гідне місце серед засобів виховання і навчання дошкільників. Проте, на нашу думку, значення авторських казок в ознайомленні з природою оцінено недостатньо. Порівняно з народними вони більш доступні і ліричні, оскільки створювалися спеціально для дітей, тоді як народні – для дорослих, а для дітей лише адаптувалися.

Завжди цікавими для дошкільників є казки природознавчого змісту. Цікавою є сама форма пізнання – через уяву і фантазію і звичний, але дискантний світ природи постає перед дітьми у іншому несподіваному аспекті: чуттєвому, таємничому, емоційно - забарвленому.

Авторські наукові казки відрізняє від інших казок наявність достовірної наукової інформації, що збагачує інтелектуальну сферу дитини з одного боку, і уявної ситуації з вигаданими діючими особами – з іншого. Вони базуються на наукових фактах чи спостереженнях людей, що люблять і розуміють природу.

Цінність авторської казки і в тому, що вона сприяє формуванню у дітей емоційного ставлення до зображуваних героїв, подій і явищ, яке діти переносять у повсякденне спілкування з довкіллям, що забезпечує формування стійкого позитивного ставлення емоційно-ціннісного ставлення до природи. Останнє спонукає дітей до відповідних дій у природі і є основою екологічно доцільної поведінки.

Усі авторські казки Г.Беленька умовно поділяє на кілька груп:

У яких діти отримують знання про певний об'єкт чи явище природи (В.Біанкі «Зозуленька», Г.Беленької «Весняна казочка», П.Цвірки «Чому зозуля своїх діток не висиджує», А.М'ястківського «Зелена жаба» та ін. Їх доцільно використовувати після безпосереднього спостереження за природними об'єктами.

У яких діти отримують знання відразу про декілька об'єктів та явищ у природі, про зв'язки і залежності, що існують у природі (В.Біанкі «Пригоди Муравлика», М.Скребцової «Як чагарники з деревами посварилися», Світлани та Юрія Ходосів «Підземні лабіринти», Д.Чередніченка «Той, хто прийшов захищати від дощу» та ін.). Їх варто використовувати, коли діти вже мають знання про об'єкти природи, які є у казці.

Казки, що дають змогу систематизувати отримані раніше знання та акумулювати їх у яскраві образи лісу, степу, краплинки. Це казки Ю.Дмитрієва «Що таке ліс», О.Іваненко, Н.Павлової, Г.Тютюнника, Є.Шморгуна та ін.

Окремо є казки, у яких розкривається вплив людини на природу, взаємозв'язки між ними (В.Сухомлинський «Камінь», О.Іваненко «Кисличка» та ін.).

Досвід використання казки як засобу екологічного виховання свідчить

про те, що казка впливає на почуття й розум дитини; є засобом впливу на когнітивну й емоційну сферу дитини.

У російськомовних дошкільних закладах українські казки краще читати перший раз у оригіналі, а потім у перекладі на російську. Оскільки в українському творі вони знайомляться зі звучанням уже відомих назв тварин, птахів, пір року, а після можна спробувати відтворити діалоги героїв казки з дітьми рідною для них мовою.

Казки О.Іваненко можна використовувати як метод навчання.

Г.Беленька визначає особливості роботи з казками природничого змісту:

- розмежувати, яка інформація в казці є реальною, а яка фантастичною (якщо включити «помилку» вихователя, яку виправляють діти, засвоєння стовідсоткове)

- поміркувати над описаними в казці подіями (спонукати дітей до роздумів; інтеріоризація дітьми отриманої інформації (через трудову, зображувальну, мовленнєву, рухову та інші види діяльності).

У авторській казці казкові герої розповідають дітям про таємниці природи та навколишнього світу, про нові взаємини людини і суспільства. Звертають увагу дітей на красу природи, її тендітність та залежність від людини.

Але не всі потрібні казки зустрічаються в хрестоматіях для дітей і вихователь має право на самостійне визначення кола програмового читання для дітей своєї групи, виходячи зі своїх переконань і уявлень про благо дитини і про те, у чому полягає прилучення дітей до світу природи. Це новий вид педагогічної роботи вихователя.

Величезне значення використання авторської казки природознавчого змісту у процесі екологічного виховання дітей дошкільного віку обумовлене тим, що вона:

- має наукову основу, яка дає змогу формувати реалістичні уявлення про окремі об'єкти та явища природи, потреби живих організмів, зв'язки та залежності у природі в багатоступеневій ієрархічній послідовності та єдності;
- забезпечує цілісність раціонального та емоційного у пізнанні; відповідає характеру мислення та інтересам дитини.

У роботі з дітьми вихователі мають використовувати як класичні, так і сучасні казки про природу, акцентуючи увагу на творах українських авторів.

Моральний аспект впливу казки на формування особистості дитини вивчали М.Машовець та А.Карнаухова. Автори зазначають, що казки віддзеркалюють загальні закономірності творів народного епосу, містять певні етичні характеристики. В них акумулюється і зберігається все, варте уваги нащадків.

Казки в доступній формі розкривають національні та загальнолюдські цінності, які народ плекав і передавав нащадкам у формі дивовижних мрій про непереможність добра, про щасливе життя. У казках відтворюється світогляд народу, його морально-етичні та естетичні принципи,

педагогічний геній, багатовіковий досвід виховання підростаючого покоління. Саме тому педагогічне використання казки потребує аналітичного підходу, наукового осмислення з точки зору жанрових особливостей, а також вивчення їх педагогічної цінності для розвитку дитини в дошкільний період. Казки становлять особливу фольклорну форму народного епосу, яка ґрунтується на парадоксі реального та фантастичного, допомагають зрозуміти окремі сторони суспільного життя.

На необхідність використання казок у вихованні дітей вказували І.Франко, С.Русова, К.Ушинський, В.Сухомлинський. Так, зокрема, С.Русова вказувала на національний чинник у змісті казки, який віддзеркалює умови життя, історію народу чи нації, де народилася дитина. А.В.Сухомлинський наголошував, що казка сприяє моральному розвитку дитини, без якого «не можливі шляхетність душі, чутливість до людського нещастя, горя, страждання». Саме його авторські казки використовують вихователя як засіб морально-етичного виховання дошкільників.

На жаль, сьогодні казка замінена, у більшості сімей, на закордонні мультфільми. Брак часу у батьків чи недооцінка ролі казки у вихованні, не контрольованість перегляду мультфільмів дітьми, де агресивна поведінка героїв, породжує жорстокість, нівелюють цінність людських взаємин.

Вчені наполягають на поверненні казки у дитяче життя і визначають спорідненість жанрових особливостей казки й дитячого світобачення. Перш за все, це подібність до протиставлень та полярностей. Казкові образи не бувають водночас добрі і злі, як і дитячі оцінки та моральні уявлення не припускають компромісів: якщо образ злий, він огидний зовні. Зрозуміла і нескладна характеристика позитивних і негативних героїв допомагає дітям розібратися у сутності конфлікту і визначити своє ставлення до нього.

У казках дитина реалізує свої великі та маленькі мрії. Слухаючи казку, маленька дитина співчуває персонажам та об'єктивує свої неусвідомлені бажання. Її прагнення реалізуються в казці. Сильні враження від казки не дають згаснути увазі дітей, а мова та влучні порівняння швидко запам'ятовуються. Емоційне ставлення до героїв казки передбачає об'єктивну оцінку героїв, допомагає зрозуміти ідейний зміст твору.

Казка прохує, розвиває, навчає і навіть лікує, треба дотримуватись декількох простих правил, які подають автори.

1. Ознайомтеся з казкою, перш ніж ви розповідатимите її дитині. Кожна казка містить урок, тому переконайтеся, що це саме той урок, який необхідно засвоїти вашій дитині.
2. Знайдіть книгу з привабливими ілюстраціями, які цікавлять вашу дитину. Ще один хороший засіб для ілюстрування казок – ляльковий театр. Він підійде до супроводу казок з невеликою кількістю персонажів.
3. Озвучуйте головних персонажів різними голосами, низьким голосом говоріть за велетня, а високим хай розмовляє дитина. Змінійте тон для озвучування тварин, скажімо використовуйте писк для озвучування миші.

4. Додавайте деякі шумові ефекти. Наприклад, замість того, щоб лише вимовити, що вовк загарчав, скажіть : «Вовк грізно загарчав «грррр-р-р.»»
5. Розповідайте нові казки в особах, наслідуючи низький і грубий голос ведмедя, улесливу інтонацію лисиці чи сумний голос скривдженого зайця. Це допоможе дитині не лише швидко запам'ятати казку, а й яскравіше уявити її героїв.
6. Коли дитина добре запам'ятає всю казку, запропонуйте їй розіграти казку в ролях, взявши на себе роль уподобаного персонажа або відразу декількох героїв, наприклад, у казці «Рукавичка».
7. Придумуйте казки, в яких головною дійовою особою є ваша дитина. Діти люблять слухати історії про себе. Крім того, такі казки – дієвий засіб для корекції або виховання в дитини певних рис характеру.
8. Пропонуйте дитині розповідати знайомі казки. Спочатку з вашою допомогою, а потім самостійно.
9. Придумуйте казки разом з дитиною, а згодом запропонуйте їй зробити це самостійно. Казка містить універсальні «рецепти» розв'язання багатьох проблем. Тому, слухаючи або придумуючи казку, дитина за допомогою дорослого буде вчитися переборювати свої найглибші неусвідомлені труднощі.

Дітям 5-6 років доступне сприймання найрізноманітніших літературних жанрів. Серед них – найпопулярніші у дитячому читанні пізнавальні казки, сюжетні оповідання. Знайдуть своє застосування у роботі із старшими дошкільниками і вже знайомі їм з молодшого віку твори. Деякі з них у своєму змісті ховають своєрідне проблемно-пізнавальне завдання для дітей. *Основний прийом роботи з цими творами – бесіда з приводу прочитаного.* Так, пригадавши з дітьми вірші П. Воронька “Кіт не знав” та “Кожушок”, можна розгорнути бесіду, яка узагальнить знання дітей про властивості снігу, зокрема його здатність перетворюватись на воду при підвищенні температури повітря.

Н.В.Лисенко радить широко використовувати *легенди та перекази*, оскільки ці жанри, як вона вважає, фіксують народні знання і уявлення про різноманітні явища природи та їхню суть. Вони відображають давні дохристиянські уявлення про всесвіт та природу, походження людей і рас, відвічність і змінність життя на землі, про її різних мешканців.

Проте інші дослідники вважають, що якраз ці жанри і не можуть мати аж надто широкого застосування, оскільки, хоч вони у чомусь і близькі до казок, на відміну від останніх, легенди та перекази спрямовані швидше на дорослу аудиторію. У них відсутні ті важливі ознаки, які роблять казковий жанр найбільш сенситивним для дитячого сприймання, мислення, уяви.

У легендах часто використовуються незрозумілі дітям життєві колізії (нешасливе кохання, майнова і станова нерівність людей та інше), описуються вчинки, мотиви яких дітям важко пояснити (наприклад, чому

від нещасливого кохання людина позбавляє себе життя), зло так і залишається непереможеним.

Приклади на підтвердження цього легко відшукати у легендах, які Н.В. Лисенко рекомендує у своєму посібнику. Це робить досить сумнівною виховну цінність більшості легенд у роботі з дошкільниками. Стосовно ж пізнавальної їх цінності у ознайомленні з природою, то й тут слід зауважити (цього, до речі, не заперечує і сама дослідниця), що більшість легенд виникла на передісторичному ступені розвитку людства і відбила хибні уявлення про природу.

Для того, щоб сформувані у дошкільнят уявлення про ставлення народу до природи, доцільніше використовувати інші народні жанри, доступність яких дитячому розумінню доведена багатовіковим досвідом народної педагогіки. Йдеться про загадки, потішки, забавлянки, заклички, пісеньки-веснянки та коліскові. Важливий і такий жанр, як вірші-небувальщини.

У багатьох публікаціях обґрунтовуються конкретні вимоги (критерії) до добору творів для дітей різного віку. Є.М. Фльоріна відзначає, що добираючи літературні твори для дошкільнят, педагог повинен враховувати:

- *по-перше, побіжну навчально-виховну роботу з дітьми; інтереси і ті знання дітей, яких вони вже набули;*
- *по-друге, принцип новизни і навіть контрасту тому програмовому матеріалу, який вивчають діти.*

Крім того, важливими критеріями відбору книг є:

- *відповідність віковим особливостям дітей, їхнім інтересам, пізнавальним можливостям;*
- *висока художність, цінність книги як твору літературного мистецтва;*
- *виховна та дидактична цінність книги, можливість з її допомогою поставити та розв'язати максимум пізнавальних, виховних та освітніх завдань;*
- *цікавість, динамічність сюжету твору, наявність яскравих "живих" образів;*
- *жанрова і тематична різноманітність.*

Врахування цих вимог є надзвичайно важливим, проте, як зауважує Є.М. Фльоріна, "літературний твір сам собою, навіть, якщо він вдало підібраний, не забезпечує успіху його сприймання і впливу на дитину-дошкільника. Шлях до дитячого розуму і почуття цілком перебуває в руках вихователя... Яким чином зможе вихователька донести твір письменника до дитини, наскільки якісним буде його художнє виконання ... це і буде вирішальним у його сприйманні дітьми...". Тому останньою, але не менш важливою умовою, яка забезпечує належний вплив книги на розвиток дитини, є оволодіння вихователями дошкільних закладів технікою художнього читання.

Грунтовно розроблена у дошкільній педагогіці *методика використання художньої книги*. Аналіз наукових праць Н.С. Карпінської, В.В. Гербової, А.М. Богуш, рекомендацій М.К. Боголюбської, В.В. Шевченко, Л.Панкратової, В.Андросової, Ю.Ілларіонової, Л.О. Таллер та інших

дозволяє виділити ряд методичних положень, які визначають успішність роботи з книгою в дошкільному закладі.

Подання дітям дошкільного віку літературного твору можливе у двох **формах – читання або розповідання**. Вибір форми залежить від жанру твору та віку дітей. Зрозуміло, що більшість фольклорних творів (казки, віршики, загадки, потішки, пестушки і т. д.) вимагають розповідання. Це ж стосується і деяких авторських казок, особливо тих, у які подібні до народних за формою та виражальними засобами.

Реалістичні оповідання та пізнавальні казки, як правило, читають, оскільки у них буває дуже важливо абсолютно не відступати від тексту. Віршовані твори можна як читати, так і розповідати (декламувати) напам'ять. У роботі з дітьми раннього віку та молодшими дошкільниками вихователів частіше доводиться розповідати, адже сприймати власне читання малюки ще не можуть, у цьому віці важливий зоровий контакт дорослого з дітьми, тому очі, опущені у книгу, не дозволять педагогові вчасно помітити втому, відволікання, втрату цікавості до твору. Старші дошкільнята вже з задоволенням слухають читання, прагнуть до того, щоб ознайомитися з книгою.

Найпоширенішими **прийомами роботи вихователя під час використання художньої літератури на заняттях є:**

- попередні бесіди, які передбачають звертання до власного досвіду дітей, активізацію знань, необхідних для сприймання і розуміння твору; тут же вихователь може пояснити дітям значення окремих слів та виразів, які будуть зустрічатися у тексті;
- розглядання ілюстративного матеріалу, який повинен бути досить різноманітним. Найчастіше використовуються ілюстрації до твору, вміщені у книзі, яку читають.

Для підвищення пізнавальної активності дітей пропонується використовувати кілька ілюстрацій різних художників або картинки, підібрані самим вихователем, серед яких дошкільнятам слід знайти ті, котрі, на їхню думку, найбільше відповідають задумові автора. Старшим дошкільникам можна показати портрет письменника, запропонувати розглянути обкладинку книги і визначити її тему або назву. Використання ілюстрацій, як підкреслюють всі дослідники, необхідне у зв'язку із віковими особливостями сприймання та мислення дошкільнят;

- спілкування з дітьми по ходу читання, спрямоване на підтримання уваги дітей та підсилення впливу на них найважливіших епізодів твору. Засобами спілкування під час читання є інтонація, невербальні контакти з дітьми з допомогою міміки, жестів; в окремих випадках можливе і звертання до дітей із запитанням (часто сам твір відкриває таку можливість, однак вихователь може і доповнити текст запитаннями);

- бесіда після читання твору, яка дозволяє вихователю звернути увагу на найголовніше, виявити, як діти зрозуміли твір, які думки та почуття у них виникли, які ставлення до героїв та подій сформувалися. Дослідники підкреслюють, що бесіду не слід перетворювати на опитування, це має

бути довірча розмова, спієпереживання з дітьми. Тому, наприклад, Є.М. Фльоріна не радить починати бесіди одразу ж по читанні. Вона пропонує кілька хвилин дати малпокам для того, щоб вляглося перше емоційне враження від твору, дозволити їм вільно висловлюватися, підтримати їхні переживання, і лише потому переходити до запитань, запланованих у бесіді.

Описані вище прийоми, які вже стали традиційними, можна доповнити також *створенням проблемних ситуацій перед читанням*, які підвищують пізнавальний інтерес та активність дітей у сприйманні літературного твору; *бесідами з елементами драматизації*, у яких дитина в ігровій діяльності виявляє своє розуміння твору, ставлення до описаного у ньому; *словесними іграми*, які теж допомагають дитині глибше зрозуміти сутність образу героя твору; *уявленими діалогами з героями творів та написанням їм листів* тощо.

Крім навчальних занять художня книга використовується і у повсякденному житті групи. Так, у практиці роботи дошкільних закладів традиційними є *ігри-драматизації*, побудовані на основі змісту улюблених казок, оповідань, інсценування, літературні вікторини та свята. Літературні твори можуть прислужитися і у організації режимних процесів, особливо у ранньому та молодшому віці, де незамінними є забавлянки, потішки, загадки. Вони підвищують інтерес малюків до побутових процесів, допомагають створити відповідний емоційний фон спілкування з дитиною.

Н.Короткова, рекомендує запроваджувати у практику дошкільного закладу так зване "*тривале*" читання, при якому твір читається на протязі кількох днів (а іноді – й тижнів) щоденно по 1-2 розділи (в залежності від їх обсягу). Місце для такого читання легко знайти у режимі дня, до того ж, добираючи твори, можна враховувати їх взаємозв'язок з різноманітними напрямками навчально-виховної роботи. Наприклад, якщо йдеться про читання книги про природу – "Лісової газети" В. Біанкі, циклів оповідань Є. Чарушина, казок В. Сутеева та ін. – можна дотримуватися принципу сезонності; в іншому випадку – спиратись на народознавчий чи краєзнавчий принципи, враховувати дати народного календаря тощо.

У одній з книг С.М. Ніколаєва розкриває методику створення ігрових навчальних ситуацій з допомогою ляльок, що зображають героїв знайомих дітям літературних творів. При цьому С.М. Ніколаєва виходить з того, що така лялька сприймається дошкільнятами не просто як приваблива іграшка, а саме як персонаж з певним характером і формами поведінки. Дослідниця вважає найдоцільнішим *використовувати образи, "літературні біографії" яких пов'язані зі світом природи (Чіпполіно, Дюймовочка, лікар Айболить, герої народних казок про тварин)*, проте зауважує, що обмежуватися ними не обов'язково. Адже майже кожна дитяча книга у тій чи іншій мірі містить якісь відомості про природу. Використовуючи запропоновані С.М. Ніколаєвою ігрові навчальні ситуації ("Айболить оглядає кімнатні рослини"; "Колобок знайомиться з життям лісових мешканців"; "Вінні-Пух йде за медом на луки" тощо), вихователь має можливість не лише цікаво подати природничу інформацію, але й підвести

дітей до розуміння того, що джерелом цієї інформації може бути книга. Поява персонажа книги, яка вже прочитана, обов'язково нагадає про її зміст, а позитивні емоції, які діти отримують від ігрової ситуації, стосуватимуться не тільки гри, але й самого твору. Можливе *створення ігрових навчальних ситуацій і з участю персонажів ще не прочитаних книг*. При цьому важливо на початку "подати" іграшку саме як героя конкретної книги, показати цю книгу дітям.

Добре, якщо *зображення героя на обкладинці чи ілюстрація відтворене у ляльці*. Після проведення такого заняття книгу обов'язково слід залишити в групі та невдовзі організувати читання твору. В іншому випадку лялька так і залишиться в уявленні дітей просто іграшкою і навіть побачивши через якийсь час книгу, з якої герой був узятий, діти не впізнають його. Як зауважує С.М. Ніколаєва, саме так (не пов'язуючи з книгою) часто використовують вихователі образи Буратіно, Незнайка, Мальвіни. На думку вченої, при цьому не тільки втрачається можливість розвитку у дітей інтересу до певного літературного твору, але й знижується дидактична цінність використаного прийому.

Ще ряд загальних рекомендацій подають З. Гриценко, І. Мавріна, В. Гербова, Н. Виноградова та інші вчені-методисти. Виділимо, як досить важливі, такі:

- не читати дітям твір, що з якихось причин не сподобався вихователеві;
- читати дітям тоді, коли у них є потреба у книзі, а не лише тоді, коли поставлені певні навчально-виховні завдання;
- не робити дітей читачами одного жанру, теми, письменника, показувати різноманітність світу, відображеного у книгах, викликати інтерес і потребу в отриманні широкого кола знань;
- не праснути з допомогою літератури виправляти недоліки дітей; не слід також настійливо закликати дошкільнят наслідувати позитивні приклади з творів;
- пам'ятати, що для підтримання інтересу до книг про природу частіше слід читати коротенькі пізнавальні оповідання, використовувати метафоричні загадки, прислів'я та приказки; великі ж за обсягом книги з детальними описами природи слід використовувати лише у окремих випадках, та й то краще обмежитися найцікавішими уривками;
- підтримувати дитячу ініціативу ще раз послухати той самий твір, читати книгу, яка сподобалась, кілька разів;
- читання віршів включати у процес безпосереднього спілкування дітей з природою;
- пам'ятати, що затягнуті, детальні бесіди, які перетворюються у переказ власними словами тільки що прослуханого твору, порушують цілісність сприйняття, знижують емоційний вплив твору на дитину, а отже й інтерес до нього;
- застосовувати прийом "мовного логічного завдання", коли уривок з твору подається як невеличка розповідь-загадка про природу, відповідь на яку може бути отримана за умови розуміння зв'язків та залежностей природи.

Це спонукає дитину повторно звернутись до книги.

Важливими прийомами формування інтересу до книг є **ознайомлення дітей з творчістю відомих дитячих письменників**, а також з їхнім життям. Коли йдеться про природознавчу книгу, інтерес до неї виховати неможливо, якщо не ознайомити дошкільнят із творчістю таких талановитих знавців природи, як С. Чарушин, М. Сладков та В. Біанкі. У вихованні інтересу дошкільнят до природознавчої книги ефективним прийомом може бути інтеграція різноманітних видів мистецтва. Зокрема, підсилити емоційно-естетичний вплив книги на дитину можна завдяки поєднанню художньої (та й пізнавальної) літератури із музикою, театральним мистецтвом, яке саме вже має інтегральний характер. Це можна здійснити шляхом драматизування літературних творів.

Таким чином, художня природознавча книга найчастіше використовується для розширення знань дітей про відомі їм предмети і явища природи. слухання художніх творів пов'язане з активною діяльністю відтворюючої уяви. Цей процес буде тим дієвішим, чим повніше будуть сформовані образи у дітей про навколишню природу.

Лекція 20. Наочні методи ознайомлення з природою

1. *Особливості образного мислення людини.*
2. *Класифікація засобів наочних методів навчання.*
3. *Загальні вимоги до методики використання засобів наочності.*
4. *Вимоги до використання ілюстративного матеріалу, технічних засобів навчання, моделей.*

Потреба у використанні ілюстративного матеріалу зумовлюється особливою привабливістю його для дошкільників і характером їх образного мислення. Тривалий час в педагогічній психології образне мислення розглядалося лише в генетичному плані – як певна стадія розвитку мислення. Ще й досі існує уявлення, що розвиток мислення відбувається як своєрідна зміна його форм: від наочно-дієвого до наочно-образного, а від нього до абстрактного, понятійно-теоретичного. Це призвело до ототожнення образного мислення з чуттєвими формами відображення дійсності і протиставлення його теоретичному науковому мисленню, недооцінення самостійної ролі цієї форми мислення у розумовому розвитку дитини. Між тим *образне мислення само розвивається «генетично більш ранні види наочного мислення не витісняються, а перетворюються, переходячи до вищих форм наочного мислення»* (С. Л. Рубінштейн). *Образне мислення є рівноцінною формою інтелектуальної діяльності, має складні форми проявлення і різноманітні функції в трудовій та навчальній діяльності людини.*

У будь-якому знанні і образ, і поняття представлені в єдності. Без образу немає поняття. Широке використання в науці і виробництві різних однакових систем передбачає формування особливої сенсорної культури – створення розумових образів та оперування ними як складними

інтегрованими системами. Процес формування образу у кожної людини свій. Він відрізняється людяністю та особистим досвідом взаємодії з оточуючим світом.

Через образ здійснюється перетворення людиною предметного світу, а без цього неможливе засвоєння і використання знань, оволодіння вміннями і навичками, формування потреб, переконань, інтересів.

Образне мислення – це складний процес перетворення чуттєвої інформації, яке забезпечується перцептивними діями, що дають можливість створювати образи та оперувати ними з урахуванням суб'єктивного досвіду. Сучасна психологія розрізняє *два типи образного мислення: наочно-образне та поняттєво-образне.* В умовах вирішення різноманітних завдань створення образів і оперування ними виступають як довільна діяльність, свідомо регульована.

У педагогіці залишаються не розробленими методики виявлення змісту образів, які формуються засобами різних навчальних предметів. Відсутня і цілісна концепція розвитку образного мислення школярів у процесі засвоєння знань. Все це створює певні труднощі в організації навчання, спрямованого на розвиток образного мислення.

Всі засоби наочних методів навчання (за Н. Бабайбарою) поділяються на:

а) засоби для безпосереднього чуттєвого пізнання та

б) засоби опосередкованого чуттєвого пізнання.

• Перші, засоби для безпосереднього чуттєвого пізнання, це – натуральні об'єкти. Вони діляться на: *натуральні об'єкти живої природи – живі об'єкти* (різні види рослин з природного середовища; кімнатні та акваріумні рослини; акваріумні тварини);

• *фіксовані об'єкти* (гербарії, вологі препарати, колекції)

та *натуральні об'єкти неживої природи* (колекції мінералів, корисних копалин тощо).

Засоби опосередкованого чуттєвого пізнання поділяються на:

1) *образотворчі*: а) *об'ємні* – статичні (муляжі);

б) *плоскі* – динамічні (навчальні таблиці, аплікації)

– статичні (навчальні таблиці, картини, фотографії, малюнки).

2) *аудіовізуальні* (використовуються з допомогою технічних засобів навчання):

а) *динамічні* (кінофільми, телепередачі, грамзаписи, магнітофонні записи, комп'ютерні диски);

б) *статичні* (файли для мультимедіа);

3) *моделі* (умовно-схематичні):

а) *матеріальні динамічні* (діючі, розбірні) – телурій

б) *матеріальні статичні* (недіючі, нерозбірні) – глобус, рельєфні таблиці);

в) *ідеальні образні* (схематичні малюнки, схеми, мапи, план, графіки, діаграми);

г) *ідеальні знаково-символічні* (рівняння, формули).

Засоби наочності служать для організації навчально-пізнавальної

діяльності дітей. Вона буває репродуктивна і творча. Репродуктивна передбачає використання засобів наочності як джерела готової інформації, що здобувається відомими дітям способами діяльності під безпосереднім або опосередкованим керівництвом вихователя. У процесі творчої діяльності

Засоби наочності застосовуються під час пошуку способів розв'язання проблеми і як джерело нових знань. Міра самостійності дітей при розв'язанні проблеми може бути частково пошуковою (евристичною) та пошуковою (дослідницькою), що залежить від загальної і локальної готовності дітей до творчої діяльності.

Засоби наочності завжди поєднуються зі словом вихователя. Форми поєднання слова і наочності визначаються конкретними дидактичними задачами та пізнавальними можливостями дітей. Якщо засоби наочності виступають джерелом знань і діти самостійно здобувають знання, працюючи з об'єктом чи його матеріальною формою, то слово вихователя спонукає до виконання необхідних дій із засобами наочності та до повідомлення дітьми результатів своїх дій. Коли інформація надходить від вихователя, засоби наочності застосовуються для ілюстрації, конкретизації або підтвердження окремих положень розповіді, їх пояснення. Під час встановлення внутрішньопоняттєвих та міжпоняттєвих зв'язків засоби наочності служать основою для осмислення їх суті. У таких ситуаціях вихователь керує розумовою діяльністю дітей. Крім цього, наочні посібники використовуються у різних видах діяльності для оволодіння дітьми новими діями в матеріалізованій формі.

Із засобами наочності організовується фронтальна, групова та індивідуальна діяльність дошкільників. Дітей розміщують півколом або буквою «П», щоб кожна дитина бачила засіб, його колір, розрізняла його частини. Засіб повинен мати естетичний вигляд.

Групами або індивідуально діти працюють із роздавальним матеріалом: гербарними зразками, міні колекціями, картками, фотографіями, малюнками. Зображені об'єкти мають бути чіткі, реалістичні і мати відповідні розміри.

Засоби наочності не слід перетворювати у самоціль. Вони не повинні відволікати дітей від цілеспрямованої роботи.

Успіх застосування наочних посібників залежить насамперед від їх обгрунтованого вибору у кожній конкретній ситуації. Вибір визначається:

- змістом і обсягом елемента логічно завершеної частини змісту навчального предмета, необхідною для його формування чуттєвою основою;
- конкретним дидактичним завданням, яке слід розв'язати на кожному етапі ознайомлення з природою;
- рівнем підготовки дітей та їх життєвим досвідом;
- об'єктивними умовами (пора року, місцеві умови тощо), в яких реалізується процес ознайомлення дітей з природою.

Якщо об'єкти дітям знайомі, то засоби наочності використовуються для актуалізації опорних знань.

Метод демонстрації – це показ дітям натуральних об'єктів або їх

зображень.

Вимоги до методу демонстрації:

- ілюстративний матеріал має реально відображати дійсність, не спотворюючи її;

- його зміст має відповідати віку дітей, рівню їхнього розвитку.

Вимоги до ілюстративного матеріалу: зображені природні об'єкти мають бути чуттєві, образи – близькі до сприймання дійсності. Основні завдання: викликати у дітей емоційне ставлення до природи, що зображена у пейзажних творах живопису, розвивати естетичне бачення реальних об'єктів і явищ природи; розвивати уяву, творчість, уміння вирізняти такі засоби виразності як колір, форма, перспектива, світлотінь тощо; активізувати словник; сприяти виникненню асоціативних зв'язків між змістом картини та життєвим досвідом дітей; розвивати здатність отримувати естетичне задоволення від сприймання краси природи, спонукати бажання повторної зустрічі з творами живопису, підтримувати інтерес до подальшого сприймання краси природи, що акумульована в картинах.

Використання картин і ілюстрацій сприяє:

- уточненню та закріпленню знань про природні об'єкти, збагаченню їх; *Наприклад:* розглядання комахи в природі і на картинці. Ілюстрації допомагають показати дітям зв'язки тварин з умовами середовища.

- є засобом формування уявлень про природні об'єкти, коли не можна показати їх дітям у реальному вигляді;

Наприклад: свійських тварин в умовах міста.

- вони спонукають до розмов наймовчазніших дітей (наближають об'єкт до дитини, роблять його більш зрозумілим і викликають мовну активність);

- мають значення у вихованні естетичних почуттів, формуванні гуманного ставлення до природи.

Але зображення не дає повного явлення про предмет, коли:

- воно плоске, а предмет має об'єм;

- зображення має частіше інші розміри, ніж реальний об'єкт;

- не завжди збігається забарвлення кольору;

- нерухоме не дає уявлення про характерні рухи, звуки...

- у сприйманні зображення бере участь зоровий аналізатор, а для формування цілісного образу має бути їх взаємодія.

Отже, формування правильних уявлень у дітей про об'єкт природи має відбуватися за допомогою тих методів, які забезпечують безпосередній контакт з ними, а ілюстративні засоби лише збагачують, уточнюють і закріплюють їх.

Ілюстративний матеріал класифікується за такими видами:

а) предметні картинки, на яких зображено певний предмет;

б) сюжетні – показано кілька предметів у певному порядку;

в) репродукції відомих художників – художні картинки.

- г) дидактичні картинки;
- д) книжкова графіка;
- є) листівки.

Розглядання картинок може бути: засобом перевірки знань дітей; збагачення їх; узагальнення; розвитку мови.

Ілюстрації в книгах можна розглядати: до читання, під час читання; в процесі бесіди про прочитане.

Для роботи з дітьми раннього віку і першої молодшої групи краще використовувати предметні картинки, ілюстрації з зображенням небагатьох об'єктів. Основна мета їх використання – навчити дітей розпізнавати зображене й називати його. У другій молодшій групі – для уточнення і конкретизації уявлень, їх закріплення. При цьому використовується дитячий досвід, близький до змісту картинки. Наприклад: хто намальований на цій картинці? Як ви про це дізналися? І ..... дали за картинкою.

У середній групі – розглядання спрямоване на розширення знань дітей, для їх систематизації та узагальнення. Наприклад, тема «Зайці». Як звірі зимують? Розповідь вихователя. Так само «Лисиці», «Білки», «Вовки»...

У старших групах – картинки використовуються для уточнення уявлень, формування понять у процесі бесіди, для систематизації знань (на основі досвіду добре використати порівняння). Наприклад: про комах: «Бабка», «Білан жилкуватий», «Сонечко». У всіх комах є шість ніг, крила, черевце, голова, вусики, а відрізняє; у жуків крила тверді, у метеликів – з лусочками, а у бабок з сіточкою жилки.

Пейзаж на картині розглядають у порівнянні з тим, що бачили в природі. Зрозуміти настрої картини допомагають питання «Весела чи сумна ця картинка? Чому ви так думаєте? Які форми використав художник? Чому так назвав цю картину?».

Пояснювальне слово вихователя має бути лаконічним, образним, цьому сприяють поетичне слово і музика. Мають велику силу емоційного впливу, викликають співпереживання, співучасть, збагачують знаннями, впливають на моральний та естетичний розвиток особистості.

Технічні засоби навчання (ТЗН) поділяють на:

- екранні
- екранно-звукові (кінофільми, телепередачі);
- звукові (радіопередачі, аудіозаписи).

У старшій групі – 12-15 зображень, у молодшій – 8-10. Частіше використовують для збагачення і закріплення вражень дітей та для проведення дидактичних ігор. Наприклад: «Відгадай, яка це квітка?». У засвоєнні назв лежить диференціація образів, що має важливе значення для пізнання дітьми природи. Ще К. Лінней, який спробував систематизувати відомі на той час види рослин і тварин, стверджував, що «без назви немає знання».

З екранно-звукових засобів важлива роль належить кінофільмам. Вони формують більш повні уявлення дітей про явища природи. Переміщення тварин у кадрі допомагає створенню уявлень про її рухи, поведінку, відносні розміри, звуки, зв'язок із навколишнім середовищем.

Телепередачі для дітей – тут керівництво вихователя має непрямий характер: посмішка, поворот голови, легкі жести тощо, що націлює дітей на сприйняття ними головних моментів. Після передачі отриманні знання діти мають осмислити, а тому їх слід включити у діяльність – малювання, гру, працю.

Із звукових засобів посилюють емоційну насиченість заняття голоси птахів, звуки Природи, «Пори року» П.І. Чайковського.

При використанні радіопередач слід уникати моментів, які відволікають увагу дітей. Залучати дітей до відгадування загадок, виконання домашніх завдань.

Модель (від франц. *modele* – зразок) – це умовний образ об'єкта.

Дидактична цінність методу в можливості швидко і переконливо формувати узагальнюючі уявлення, приводити їх в систему. Метод застосовується паралельно з нагромадженням фонду конкретних вражень *через безпосередній контакт дітей з природою.*

Розрізняють: статичні моделі, які формують уявлення про зовнішні ознаки об'єкта; діючі моделі – розкривають функціонування об'єкта, його зв'язок з конкретними умовами. Наприклад: модель маскування безрезового п'ядуна пояснює дітям значення відповідності і невідповідності забарвлення з оточенням. Демонстрування геометричної фігури при повільному русі по зафарбованій частині панелі переконує, що її легше впізнати в русі, ніж нерухому. Так дошкільників можна знайомити з головними ознаками маскування природних об'єктів у навколишньому середовищі. Своєрідною моделлю природної водойми є акваріум. Проводячи паралель між життям акваріума і природної водойми, у дошкільників формують уявлення про єдність і взаємозв'язки в природі.

Вирізаючи з папери рослин, комах, звірів можна створювати «живі картинки» і за їх допомогою формувати у дітей більш широкі узагальнення та усвідомлення змін у природі. Наприклад: послідовність, уточнення фаз розвитку комах... Метод моделей допомагає у проведенні поглиблених пізнавальних занять.

Модель – це матеріальний замітник реально існуючих предметів, явищ природи, що відображає їх ознаки, структуру, взаємозв'язки між структурними частинами чи окремими компонентами. Велике значення використання модельного матеріалу має для розвитку розумової активності дітей здатності абстрагувати істотні ознаки об'єктів, явищ навколишньої природи.

У дошкільних освітніх установах використовуються наступні види моделей:

– предметні моделі. Вони відтворюють структуру і особливості зовнішні і внутрішні взаємозв'язки реально існуючих об'єктів і явищ. Типовим прикладом використання предметних моделей в екологічній роботі з дітьми є акваріум, моделюючий екосистему водойми (в мініатюрі). Даного же увазі моделей можна віднести і заводну іграшкову рибку, допомогою якої можливо сформувати у дітей уявлення про зовнішній вигляд і русі риби;

– предметно-схематичні моделі. У них істотні ознаки, зв'язки відносини представлені у вигляді предметів-макетів. Проблема

використання екологічної роботи з дітьми даного виду моделей присвячене дослідження Н.І. Ветровой. Вона пропонує в цілях абстрагування такої ознаки рослин, як колір листя, використовувати смужки паперу різних відтінків зеленого кольору; смужки паперу різної фактури (гладка, горбиста, шорсткувата і т. д.). Говорячи про використання предметно-схематичних моделей, С. Н. Ніколаєва пропонувала використовувати їх для ознайомлення дітей з таким поняттям, як «мімікрія» (використання протекційного забарвлення з метою захисту тварин від ворогів, наприклад, коли не отруйний вид змії має забарвлення шкіри дуже подібне до отруйного);

– графічні моделі. Вони передають узагальнено (умовно) ознаки, зв'язки і відносини природних явищ. Прикладом такої моделі може служити календар природи і погоди, широко використовуваний у практиці роботи дошкільних освітніх установ,

Між названими типами моделей немає жорстких меж. Педагогічні моделі в основному входять у другу і третю групу перерахованих видів.

Практична цінність моделі в будь-якому педагогічному дослідженні в основному визначається її адекватністю досліджуваним сторонам об'єкта, а також тим, наскільки правильно враховані на етапах побудови моделі основні принципи моделювання – наочність, визначеність, об'єктивність, які багато в чому визначають як можливості і тип моделі, так і її функції в педагогічному дослідженні.

Лекція 21. Практичні методи ознайомлення дошкільників з природою. Праця в природі. Нескладні досліди

1. Педагогічні та гігієнічні вимоги до праці дітей у природі.
2. Види праці в природі, їх зміст у різних вікових групах.
3. Форми організації праці дітей у природі.
4. Нескладні досліди як метод ознайомлення дітей з природою.

Практичні методи – це методи навчання, які допомагають вихователю організувати різноманітну практичну діяльність дітей і сприяють засвоєнню знань, умінь і навичок.

Вправи – це багаторазове повторення дитиною розумових і практичних дій, зміст яких залається педагогом. Це вправи на відтворення матеріалу; на застосування знань, умінь і навичок; творчі (використання нових операцій і дій).

Навчально-виховне значення праці в природі, її своєрідність.

Одним із основних методів ознайомлення з природою є праця дітей в природі. Її значення важко переоцінити.

Під впливом праці розвиваються всі розумові і фізичні сили людини.

В процесі праці дитина взаємодіє з реальними об'єктами природи, що створює реалістичні уявлення про об'єкти природи і зв'язки між ними.

Збагачується мова дітей як наслідок активного обміну думками, формуються судження на основі аналізу і порівняння.

Створюються сприятливі умови для сенсорного розвитку дітей:

оволодівають новими прийомами обстеження (земля суха-волога, пухка-тверда, культурні рослини-бур'яни).

Сприяє розвитку пізнавальних інтересів і спостережливості (догляд за рослинами і їх розвиток при наявності сприятливих умов).

Дає можливість оптимального розв'язування завдань екологічного виховання. Формуються ціннісні орієнтації, бажання спілкування з природою; засвоєння правил природокористування і формування перших навичок, що сприяють поліпшенню навколишнього середовища.

Праця виховує почуття відповідальності за життя живих істот.

Сприяє вихованню інтересу до сільськогосподарської праці, поваги до людей, що нею займаються.

Дає естетичне задоволення від краси вирощених квітникових рослин чи доглянутих кімнатних рослин.

Зміцнює нервову систему, вдосконалює координацію рухів, зміцнює фізично.

Це продуктивна праця, мета і результати якої зрозумілі дітям.

Організація праці дітей в природі вимагає дотримання таких педагогічних вимог.

1. Будь-який вид праці має бути спрямованим на вирішення завдань розвитку дітей: формування знань, розвитку допитливості, ставлення до природних об'єктів.

2. Праця має бути мотивованою (для чого треба її виконати).

3. Має бути посилюючою для дітей різних вікових груп і має приносити почуття задоволення, позитивні емоції від оцінки вихователя. Це сприяє формуванню любові до праці.

4. Праця має бути систематичною, формувати трудові навички й обов'язки.

5. Має бути добре організованою (інвентар, пояснення, темп... позитивне ставлення до роботи).

Гігієнічні вимоги до організації праці дітей в природі:

1. Працю в природі слід організовувати в нежаркі години (вранці або ввечері).

2. Інвентар повинен відповідати зростові дітей.

3. Діти повинні працювати у спеціальному одязі.

4. Слід змінювати види праці, стежити за позою дітей.

5. Після закінчення роботи слід добре вимити руки.

Вимоги до додержання техніки безпеки:

1. Акваріуми, клітки з тваринами, рослини розташовуються на такій висоті, щоб діти доглядали за ними, стоячи на підлозі.

2. Категорично забороняється перенесення маси більше 2-2,5кг для дітей старшого дошкільного віку.

3. Не можна залучати дітей до розведення вогнищ, спалювання сухого листя.

4. Загальний час, що відводиться на виконання роботи, не повинен перевищувати 30 хв. При цьому кожні 7-10 хв. треба проводити зміну видів діяльності.

Види праці в природі, їх зміст у різних вікових групах

У дитячому садку організуються такі види праці в природі: 1) праця по догляду за рослинами; 2) праця по догляду за тваринами; 3) праця по охороні природи.

Праця по догляду за рослинами:

- підготовка ґрунту до посіву (перекопування, розпушування)- старша група;
- планування грядок (старша група);
- посів насіння (всі вікові групи, у молодшій – крупніше насіння);
- садіння розсади (середня і старша група);
- садіння живців кімнатних рослин (старша група);
- поливання (всі групи);
- розпушування ґрунту (середня і старша група).

Праця по догляду за тваринами:

- готування корму (старша група);
- годування (старша група);
- прибирання кліток, вимивання поїлок (старша група).

В інших групах окремі доручення.

Праця по охороні природи:

- прибирання сміття, камінців, листя (всі вікові групи);
- підгодовування птахів (всі вікові групи);
- підгрібання снігу під дерева і кущі (всі вікові групи);
- укриття хризантем, роз ... (старша група).

Форми організації праці дітей у природі

1. Доручення (прості і складні; короткочасні і тривалі; індивідуальні і колективні).

2. Чергування (у кутку природи, перед їх організацією слід ознайомити дітей усієї групи із щоденними обов'язками чергових, показати і пояснити, як треба доглядати рослин і тварин, нагадати дітям, що вони уже знають і вміють).

3. Колективна праця (характеризується спільною метою, виконанням роботи на одному просторі і в один той самий час; метою є навчити, як треба висаджувати, поливати, прибирати ділянку, розпушувати ґрунт).

За способом організації дітей колективна праця може бути: а) *спільно-індивідуальна* (кожна дитина садить розсаду на своєму рядку); б) *спільно-послідовна* і в) *спільно-взаємодіюча*.

Структура найбільш розповсюдженої колективної праці по вирощуванні рослин

1. Бесіда про рослини (зовнішній вигляд, потрібні умови для вирощування, значення для людини, для природи).

2. Постановка мети і мотивація праці.

3. Обстеження посадочного матеріалу.

4. Інструктаж (поетапний переважно в молодшій групі і перспективний у середній і старшій групах).

5. Хід роботи.

6. Підведення підсумків.

Наприклад, тема «Садіння гороху на грядці» (молодша група).

Мета. Вчити розрізняти насіння гороху за кольором, розмірами, формою. Вчити садити насіння, розкладаючи його у борозенки, засипати землею. Ввести в активний словник слова, що означають ознаки насіння, дії дітей, пов'язані з посадкою гороху. Виховувати бажання вирощувати рослини.

Обладнання. Картинки з зображенням гороху, коробочки з горохом.

Хід заняття. Вихователь. «Подивіться на картинку і згадайте, що це. Хто з вас любить горох? Бачите, які гарні листки і боби з горошинами. Горох смачний і корисний. Хочете, щоб у вас на грядці виріс саме такий? Тепер надворі стало тепло, і його можна посадити на грядці, а коли виросте – почастуємо всіх. Горох можна сіяти рано навесні, він не боїться холоду.

Вирощують горох із насіння. Візьміть кожний по горошині і покладіть на долоню. Якого кольору горох? Якої він форми? А тепер пальчиком торкніться горошинок. Гладенькі вони чи шорсткі? Насіння треба посадити в землю. Підійдіть до грядок. Бачите борозенки? Візьмемо по одній насініні і покладемо у борозенку біля краю грядки (вихователь, стоячи посередині грядки, показує, як це робиться, і стежить за виконанням завдання). Другу горошину покладіть подалі від першої (показує)».

Діти саджають по 5 горошин. Далі вихователь показує, як насіння присипати землею, і розповідає, щоб горох добре ріс, його треба полити водою. Вихователь пропонує дітям полити. Наприкінці заняття вихователь відзначає, що діти добре потрудились, у них виросте хороший горох і пропонує помити руки.

Збирання урожаю бажано проводити урочисто, створюючи у дітей радісний настрій, викликаючи задоволення результатами своєї праці. Добре запрошувати дітей з іншої групи, пригощати їх редискою, горохом, цибулею. Масове збирання урожаю на початку вересня слід провести, як свято.

Нескладні досліди як метод ознайомлення дітей з природою

Дослід – це спосіб матеріального впливу на об'єкт з метою вивчення його та його властивостей. Це спостереження за спеціально створених умов.

Великого значення дослідом надавали Є. М. Водовозова, Є.І. Тихес. Використання дослідів цінне тим, що діти спостерігають, діють, мислять, роблять самостійні висновки, а знання, яких вони набувають мають особливу доказовість, повноту і міцність. Під час дослідів забезпечується чуттєве сприймання, практична діяльність дітей і словесне обґрунтування. Такий органічний зв'язок сприяє максимальній активізації розумової діяльності дітей, оскільки відповідає характеру мислення дошкільників.

В елементарні досліди для дітей треба вводити такі явища й об'єкти природи, які наочно виражені, зв'язки між якими доступні осмисленню дітьми. Це встановлення зв'язків між станом води і температурою повітря, встановлення захисних властивостей снігу, залежності росту рослин від тепла, світла, добрив, вологи тощо.

Не можна проводити з дітьми дослідів, у результаті яких живі організми гинуть.

Проведення дослідів забезпечує:

- наочну демонстрацію повідомлюваних природничих знань;
- активну пошукову перетворюючу діяльність дітей;
- поетапне ускладнення знань;
- варіативність другорядних ознак і характеристик на основі демонстрації суттєвої ознаки об'єкта чи явища.

Основні методи пошуково-дослідної роботи: експеримент, спостереження, праця, поетапна фіксація результатів, дидактичні ігри.

Педагогічні прийоми: показ, пояснення, порівняння, створення проблемних і пошукових ситуацій, активізація знань і досвіду дітей.

Засоби: об'єкти живої і неживої природи.

Організаційні форми: заняття, екскурсії, прогулянки, цільові прогулянки.

Структура дослідів:

Перший етап – *підготовчий* – зацікавлення дослідом. Наприклад: «Чому дерева не замерзають при сильному морозі?»

Другий етап – *початок обговорення умов і висунення припущень*.
Вихователь: «Я читала, що дерева не замерзають тому, що у їхньому соку багато цукру. Давайте поставимо на мороз дві склянки: у одній буде проста вода, а у іншій – з цукром. Як ви гадаєте, у якій склянці вода замерзне швидше?»

Третій етап – *хід досліду: спостереження, обмін думками*.

Четвертий етап – *заключний: обговорення результатів досліду*.

Пошуково-дослідницька діяльність є потужним засобом інтелектуального розвитку дітей та формування у них основ цілісного світогляду. Оволодіння засобами практичної взаємодії з довкіллям забезпечує особистісне зростання й психічний розвиток дитини. Пошуково-дослідницька діяльність дає дітям можливість спілкуватися з однолітками, з дорослими, здійснювати з об'єктами різноманітні перетворення, виявляти їхні приховані істотні зв'язки з явищами природи, з життєдіяльністю людини, вчити аналізувати й самостійно робити висновки.

Тематичні напрямки пошуково-дослідницької роботи з дітьми

- Нежива природа: повітря, вода, ґрунт, пісок, електрика, звук, вага, світло, тепло тощо.
- Жива природа: характерні особливості природно-кліматичних зон, різноманітність живих організмів та їх пристосування до навколишнього середовища тощо.
- Людина: будова та функціонування організму.

Цікаву програму пізнавального розвитку дошкільників у пошуково-дослідницькій діяльності «Маленькі дослідники» запропонували Т. Шумей та І. Сергеева міста Маріуполь. Вона опублікована у журналі «Палітра педагога» за 2008 рік, № №2,3,4 і диференційована відповідно для дітей 4-го, 5-го і 6-го років життя.

Аналіз організації праці дошкільників в природі

1. Створення умов для проведення діяльності.
2. Чи враховується трудомісткість різних видів робіт

3. Методи і прийоми керівництва з боку педагога (використання ігрових дій, показ, вказівки, пояснення тощо).

4. Дотримання правил ОБЖД.

5. Здійснення індивідуально-диференційованого підходу.

6. Достатність самостійних дій дітей у ході посильних доручень.

7. Методи привчання наслідувати безпечне спілкування з об'єктами природи.

8. Методи формування природо доцільної поведінки.

Лекція 22. Гра як метод ознайомлення дітей з природою

1. Роль, місце і різноманітність ігор в ознайомленні дошкільників з природою.

2. Методика керівництва іграми дітей з природним матеріалом.

3. Рухливі ігри, їх імітаційний характер на заняттях по ознайомленню з природою.

4. Дидактична гра природничого змісту, методика її проведення в різних вікових групах.

Гра – основна діяльність дитини дошкільного віку, в якій вона задовольняє свої потреби.

Психологічна природа, сутність, виховні та інші можливості гри як складного, багатфункціонального феномену втілені її ознаках.

Загальні, універсальні ознаки гри:

1. Гра як активна форма пізнання навколишньої дійсності. Інтерес до неї вичерпується внаслідок засвоєння знань і умінь.

2. Гра як свідомо цілеспрямована діяльність. Має мету, зміст, ролі.

Специфічні ознаки:

1. Гра як вільна самостійна діяльність, що здійснюється за ініціативою дитини.

2. Наявність творчої основи (пов'язаної з ініціативою, вигадкою, кмітливістю, винахідливістю...).

3. Емоційна насиченість.

Є різні класифікації ігор. Сучасна педагогіка послуговується такою:

– творчі ігри:

режисерські, сюжетно-рольові, будівельно-конструктивні, на теми літературних творів (драматизації, інсценування);

– ігри за правилами:

рухливі, сюжетні, з предметами, з переважанням основного руху (бігу, стрибків, естафети), дидактичні ігри.

Окрему групу складають народні ігри.

Найулюбленішими іграми дітей всіх вікових груп є *будівельно-конструкторські ігри з природними матеріалами* (піском, водою, глиною, снігом, льодом, листям, плодами тощо). Вони, як правило, мають сезонний характер. У дітей розвивається уява, вміння зосереджуватися, доводити справу до кінця. Таку ігри мають важливе оздоровче значення. Наприклад ігри із сухим і мокрим піском. Будують мости, тунелі, будинки, прикрашають

їх. Для цього їм потрібні лійки з водою, совочки, форми для ліплення.

Для дітей старшого дошкільного віку слід мати більше різноманітного підсобного матеріалу: дощечки різних розмірів; лінолеум; мозаїку; прапорці; вирізані з картону чи фанери деревця. Важливо мати більш складні технічні іграшки: бульдозер, підйомний кран, екскаватор.

Особливу увагу приділяють збагаченню вражень дітей під час спостережень. Як побудований шляхопровід? Як він оформлений? Вихователь дає поради у плануванні і послідовності будівництва, показ приювів.

Для ігор з водою у молодшій групі використовуються пластикові басейни (ванночки), які поміщають на рівні зросту дітей. Діти пізнають, які предмети тонуть, а які – ні; купають ляльок.

Для старшого дошкільного віку доцільно зробити струмок, щоб пускати човники з паперу, кори, ясної шкарлупки; зробити примітивну греблю, показати, як діє водяний млин. Теплою водою зі струмка доцільно поливати рослини.

Узимку – ігри зі снігом, льодом. Побудувати невеличку снігову гірку, з якої катати ляльок. Вихователь ліпить грибки зі снігу: ніжка – натоптане відро, відро снігу, з миски (натоптаної снігом) – шляпка. Зробити ділянку казкового вигляду.

У середній і старшій групі діти будують фортеці, фігурки звірів тощо. Прикрашають будівлі, фортеці – прапорцями, будинок – кольоровими крижинками. Заливають різнокольорові льодові доріжки, для координації рухів дітей.

Після новорічних свят – ялинку виставляють на вулицю, прикрашають виготовленими кольоровими крижинками.

Восени слід заохочувати дітей до ігор з такими природними матеріалами, як солома, листя, плоди тощо. Вихователь показує, як конструювати із соломи ляльку, бичка та ін. з жолудів, шишок, кори дерев можна зробити безліч фігурок звірів, ляльок. Із листя – пояси, шапочки.

У холодну пору року для підвищення рухової активності використовують ігри з вітром, для цього навчають виготовленню млинців, султанчиків з дрібно нарізаних смужок паперу.

Такі ігри розвивають розумові здібності дитини і є рубіжними у переході від ігрової до продуктивної конструктивної діяльності.

Творчі ігри – діти придумують самі, відображаючи в них враження від пізнання навколишнього світу. їх характеризують такі *особливості*:

- *уявна ситуація*, в якій дитина вчиться мислити про реальні речі та дії;
- *творчий характер* (дитина не копіює дійсність, а комбінує свої уявлення. При цьому у грі переживає те, що раніше сприймала);
- *нааяність ролей* – символічні дії, що замінюють реальні предмети (палиця – «коник»), дитина грає певну роль;
- *довільність дій* – діти неодноразово повертаються до дійсності, освоюються в ній, пізнають її поступово, без примусу. Гра збагачується різноманітними уявленнями про навколишній світ;
- *специфічні мотиви* – змінюються з віком: молодших приваблюють

більше зовнішні аспекти ролі, а дітей старшого віку – сюжет гри і роль, яку вони обирають, керуючись мріями про майбутню діяльність;

– *соціальні відносини* – у грі формується дитячий колектив, бо вимагає прийняття спільного задуму, узгодженості дій, породжує спільні переживання.

Творча гра є школою моралі. Вона часто пов'язана з дитячою працею, яка виникає і розвивається на її основі. Це форма набуття і систематизації знань, засобом їх освоєння, способом переходу від незнання до знання, від знань неясних, гіпотетичних до знань чітких і конкретних. У грі поглиблюється аналіз явищ, взаємин, моральних якостей людини.

В ознайомленні з природою такі ігри використовуються як засіб закріплення знань дітей про природу. Так, після екскурсії в зоопарк, доцільно показати дітям діафільм «Звірина лікарня», прочитати оповідання про звірів в зоопарку, а потім запропонувати «побудувати» різні загони для звірів, іграшки-тварини, ліки і таке інше. Вихователь сприяє їх ініціативі, творчості, формуванню дружних взаємин. Ігрова діяльність наймолодших дошкільників відбувається у таких формах:

– *предметно-ігрова* – форма активної орієнтувальної діяльності (1-й рік життя);

– *відображувальна* – дитина освоює дії з іграшками і предметами-знаряддями (чашка, ложка, лялька) (2-й рік життя);

– *становлення рольової гри* («Галочка годує ведмедика»).

Із розвитком предметних дій, виникненням ігрових дій з предметами, які заміняють недоступні предмети, виникають ігрові дії. Спочатку ігрові умови створює дорослий, дитина добирає самостійно предмети (іноді за допомогою дорослих). Далі дитина сама створює ігрові умови: спочатку одноактні, потім на кілька дій, а далі сюжетного характеру і життєвого смислу.

Режисерські ігри – це ігри дитини з іграшками та їх заміниками за створеним нею сюжетом. Вони можуть бути *індивідуальними і спільними*.

Індивідуальні характерні для молодшого дошкільного віку (годування ляльки, вкладання спати), але із збагаченням соціального досвіду дитини, розширюється коло явищ, яке вона відображає у грі. *Специфічні особливості режисерської гри:*

– *основою є безпосередній досвід дитини;*

– *мають нескладний сюжет, який охоплює обмежену кількість дій, відомих дитині;*

– *кожна іграшка наділена власною роллю, яка і визначає сюжет гри (дорослий може підказати способи включення нових іграшок у відомі дитині сюжети);*

– *сюжетні події в іграх є результатом асоціативного сприйняття дитиною навколишнього світу (дитина фантазує);*

– *головним компонентом гри є мова, іноді звуконаслідування.*

Режисерські ігри поширені серед дітей середнього і старшого дошкільного віку, де кожен учасник гри діє за 1-2 персонажів.

Надмірне керівництво о грою дітей обмежує і стереотипізує їхню ігрову поведінку.

Сюжетно-рольові ігри – образна гра за певним задумом дітей, який розкривається через відповідні події і розігрування ролей. Вони стосуються людської діяльності й людських стосунків, своїм змістом відтворюють їх.

Театралізовані ігри – розігрування в особах літературного твору, відтворенню за допомогою виражальних засобів (інтонації, міміки, жестів, пози, ходи конкретних образів. Розрізняють:

- *гру-драматизацію* (у молодшій та середній групі);
- *гру на тему літературного твору* (у старшій групі).

Дидактична гра – це гра, спрямована на формування у дитини потреби в знаннях, активного інтересу до того, що може стати їх новим джерелом, удосконалення пізнавальних умінь і навичок. Використовується у всіх вікових групах.

Дидактична гра виступає як метод навчання:

- а) власна дидактична гра – ґрунтується на самонавчанні та самоорганізації дітей;
- б) гра-заняття та гра-вправа, де провідна роль належить вихователю (виробляються необхідні вміння, вдосконалюються психічні процеси).

У дидактичній грі як *формі навчання* взаємодіють навчальна (пізнавальна) та ігрова (цікава) сторони.

Для ігрової діяльності має бути достатня кількість ігрового матеріалу.

Складові дидактичної гри:

1) *дидактичні та ігрові завдання*, які відображають взаємозв'язок навчання і гри;

2) *правила гри*, які визначають характер і способи ігрових дій дитини, організують і спрямовують її стосунки з іншими дітьми, спонукають дошкільника керувати своєю поведінкою;

3) *ігрові дії* – є сюжетною канвою дидактичної гри. Насичені яскравими образами, вони сприяють розвитку довірливої уваги, оволодінню змістом програмного матеріалу;

4) *результат гри* – виявляється у задоволенні учасників гри. Для вихователя – це рівень засвоєння дітьми знань, їхній успіх у розумовій діяльності, налагодженні гармонійних взаємин.

Види дидактичних ігор

1. Ігри з предметами.
2. Настільно-друковані ігри (*розрізні картинки, кубики, лото*);
3. Словесні ігри (*за Сорокіною*):

- ігри-подорожі;
- ігри-доручення («Збери всі іграшки червоного кольору»);
- ігри-припущення («Що було б, якби...»);
- ігри-загадки;
- ігри-бесіди.

Роль вихователя в розвитку ігрової діяльності.

Вихователь має володіти такими вміннями: а) аналітичними; б)

проектувальними;

в) організаторськими; г) комунікативними.

Ігрова діяльність має відповідати таким загальним вимогам:

– планомірне педагогічне активне формування практичного досвіду дитини;

– виокремлення головного у змісті завдань і вирішення його;

– своєчасне оновлення ігрового середовища;

– організація спілкування з дітьми, спрямованого на формування прогресивних для кожного вікового періоду ігрових способів дій.

Дидактичні ігри при ознайомленні дошкільників з природою виконують три функції:

– діагностика наявних у дітей знань про природу;

– формування знань про природу;

– закріплення знань про природу (проводяться тоді, коли у дітей є вже знання).

В ознайомленні з природою використовуються такі види дидактичних ігор:

1. З природним матеріалом (овочі, фрукти, листки, квіти тощо); «Відгадай, з якого дерева у тебе листок?»; «Корінець, корінець, де твій вершок?».

2. З картинками (настільно-друковані). «Що кому потрібно? (картинки із зображенням тварин, інші – із зображення корму). Наприклад: «Кіт, собака, кролик, півник захотіли їсти. Що їсть кіт? Собака?».

Використовують настільно-друковані ігри «Свійські тварини», «Квіти», «Зоологічне лото» тощо.

3. З іграшками. Проводяться в молодших групах для закріплення назв тварин, їх характерних ознак, голосів. Наприклад, гра «Чарівна торбинка» – Той, хто вийме з торбинки іграшку, розкаже про неї віршик або загадку.

4. Словесні ігри: наприклад, «Буває – не буває». «Випав великий сніг, вдарив мороз і зацвіли проліски». Не буває! Чому? і т.ін.

Методика проведення дидактичних ігор

Ігрові завдання за рівнем складності мають відповідати віку дітей.

Для *молодших дошкільників*: це знаходження предмета за словом; за подібністю; виділення окремих ознак тварин, рослин, пізнання предметів за допомогою органів чуттів (на смак, дотик). Наприклад: «Відгадай на смак...». «Чия хатка...?».

У *старшому дошкільному віці*: опис об'єкта природи, знаходження їх за описом; скласти ціле з частин; класифікувати; встановлювати причинні зв'язки. «Відгадай, де росте?», « Коли це буває?», «Плутанина».

Обов'язковою умовою є те, щоб все в ній виконувалося охоче й із задоволенням.

Рухливі ігри – це засіб закріплення уявлень дітей про поведінку, голоси, способи пересування тварин. Наприклад «Кіт і миші», «Гуси-гуси», «У ведмедя, у бору» і т. п.

Ігри-медитації – забезпечують не лише релаксацію, але й формують емоційно-ціннісне ставлення до природи. Наприклад: «Я-кульбабка». Я

прокидаюсь разом із сонечком, розкриваю свої квіти, а листочками привітно зустрічаю ранок. Ось сонечко своїм проміннячком торкнулося мого листячка і покотило по ньому крапельку роси згори-вниз. Я радію сонечку, хитаю пишною голівкою і добре знаю, що я його часточка на Землі. А ще я попереджаю про зміни погоди. Перед дощем мої квіточки закриваються у щільну головку. За період з квітня до вересня кульбабки квітнуть і плодоносять п'ять разів.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 8. ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПЛАНУВАННЯ РОБОТИ ПО ОЗНАЙОМЛЕННЮ ДІТЕЙ З ПРИРОДОЮ. ЗАСОБИ ФІКСАЦІЇ ЗНАТЬ ПРО ПРИРОДУ

Лекція 23. Форми організації роботи по ознайомленню дошкільників з природою

1. *Загальна характеристика основних форм ознайомлення дітей з природою.*
2. *Заняття, їх типи та методика проведення. Зразок плану заняття.*
3. *Цільові та повсякденні прогулянки, їх значення в системі роботи по ознайомленню з природою.*
4. *Експерсії як особливий вид занять.*

Форма організації навчання – це спільна навчальна діяльність педагога і дітей, що здійснюється в певному порядку і встановленому режимі. Вона значною мірою виражає характер зв'язку між педагогом і дитиною, їхню спільну діяльність, місце заняття і режим його проведення.

Форми організації навчання за кількістю дітей: фронтальні, групові, індивідуально-групові та індивідуальні.

Вибір форми заняття визначається його змістом і має сприяти досягненню дошкільником у його бажанні вчитися, щоб дитина мала задоволення від результату своєї діяльності.

Форма заняття визначається:

- Складністю навчальних завдань та їх посиленістю для дітей;
- Забезпеченням особистісно-орієнтованого стилю керівництва (без ігнорування інтересів дітей, поверхових оцінок зусиль);
- Цікавістю і значенням матеріалу для дитини.

Успіх заняття залежить від підбору дидактичних засобів, оптимального поєднання яких збагачує враження дітей і допомагає засвоєнню.

Такими *дидактичними засобами є:*

- *Слово* (вихователя, дитини, художнє слово);
- *Образ* (створений за допомогою технічних засобів навчання, дидактичних засобів навчання, об'єктів живої і неживої природи);
- *Дії* (дитини, вихователя, дидактичні вправи, елементарні досліди).

Підбір засобів навчання залежить від:

- Віку дітей;
- Переважаючих форм мислення;
- Рівня розумового розвитку дошкільнят.

Так, наприклад, молодший вік – через дії з предметами; середній – через образ і слово; старший – через поєднання дидактичних засобів.

За *провідною діяльністю* розрізняють такі форми організації навчальної роботи дошкільників: заняття, повсякденні і цільові прогулянки, експерсії,

дидактичну гру.

Заняття – форма дошкільного навчання, за якої вихователь, працюючи з групою дітей у встановлений режимом час, організовує і спрямовує пізнавальну діяльність з урахуванням особливостей кожної дитини.

Серед форм організації екологічної освіти дошкільнят сучасна педагогічна наука орієнтує вихователів на безпосереднє введення дитини у світ природи під час щоденних прогулянок, екскурсій, ігор. Заняття може бути побудоване у формі евристичної бесіди, з проблемними запитаннями, завданнями, які вирішуються у її процесі і дають дітям змогу вчитися порівнювати, аналізувати, використовувати набуті знання для висловлювання суджень, міркувати, робити висновки. В арсеналі сучасного вихователя обов'язковими мають стати заняття з милування природою, заняття-дослідження, заняття-відкриття, заняття-подорожі, заняття-мрії на яких дітям надається можливість ділитися своїми почуттями, самостійно, але під керівництвом вихователя здобувати знання, мріяти. Такий підхід до організації занять забезпечує усвідомленість і міцність засвоєння дітьми знань.

Структура заняття:

- Організаційний момент (мотивація),
- Основна частина заняття;
- Підведення підсумків.

Розрізняють кілька типів занять залежно від дидактичної мети, яка вирішується на заняттях.

Це першочинно-ознайомлювальні, на яких у дітей формуються конкретні уявлення про неживу природу, рослини, тварин, особливості їхнього розвитку залежно від умов. Діти вчать розпізнавати за зовнішніми ознаками кімнатні, садові, лісові, лучні рослини, диких і свійських тварин, знайомляться зі способом життя, живленням, сезонними змінами тощо. Основними методами на цих заняттях є: спостереження, досліді, розглядання картин, показ діафільмів, діапозитивів, кінофільмів у поєднанні зі словесним методом.

Заняття з формування нових знань (на основі застосування дидактичного матеріалу, на основі літературного тексту, з елементами експерименту) може бути:

- предметне
- навчально-ігрове
- навчально-пізнавальне

Другий тип занять – поглиблювальні, спрямовані на уточнення, розширення, поглиблення знань, формування практичних навичок догляду за живими об'єктами у ході їх вирощування. До вище названих методів додаються: праця в природі, ігри, читання творів дитячої природознавчої літератури тощо.

Третій тип – заняття, змістом яких є узагальнення знань,

встановлення причинних зв'язків, залежностей, систематизація засвоєної інформації. Основними методами навчання є: *бесіди, дидактичні ігри, узагальнюючі спостереження, демонстрація моделей, які розкривають взаємозв'язок рослинного, тваринного світу і середовища існування.*

Заняття із закріплення раніше засвоєних знань може бути:

- комплексне, інтегроване
- навчально-ігрове
- сюжетно-ігрове
- ігрове.

За спрямованістю змісту розрізняють види занять:

Односпрямовані – предметні

Різнострамовані – інтегровані й комплексні.

Предметне – зміст лежить у площині однієї галузі знань, а хід заняття відбувається в межах одного виду діяльності: мовленнєве, математичне, природознавче, музичне... Воно може бути тематичне або не тематичне, що частіше спостерігається в практиці в ДНЗ, кінцевий результат якого не передбачуваний і системність у роботі не спостерігається.

Міжпредметне – об'єднує різні галузі знань і види діяльності.

Четвертий тип занять – комбіновані, на яких розв'язуються два дидактичних завдання – засвоєння нових знань і уточнення раніше засвоєних.

Інтегровані (неординарні) заняття відрізняються введенням нетрадиційного змісту і поєднанням різних методів. Вони дають змогу вихователю творчо перерозподілити час для засвоєння програми з тих чи інших розділів, логічно об'єднуючи їх. Заняття, спрямовані на розкриття цілісної сутності певної теми через різні види діяльності, які об'єднуються в широкому інформаційному полі шляхом взаємопроникнення та збагачення. Діяльність дітей характеризується єдністю та цілісністю.. Наприклад, ознайомлення з природою поєднувати з математикою для формування початкових математичних уявлень (величини, форми тощо), розвитку мови, художньої праці, малювання або дитина викладає будиночок для жирафа

Комплексні заняття – це сполучення занять з двох розділів, об'єднаних однією темою. Але при цьому, матеріал одного розділу – новий, а другого – уже знайомий, коли одна діяльність змінює іншу: помалювали, пограли, послушали казку. Наприклад, вивчення весняних квітів і їх малювання.

Інтегроване чи комплексне заняття обов'язково тематичне.

Контрольно-оцінне заняття (підсумкове) може бути:

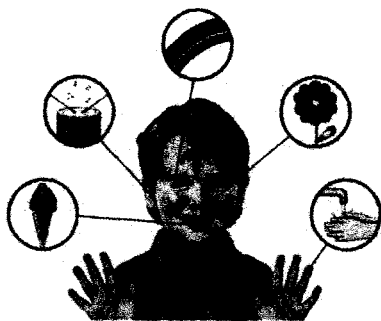
- інтегроване, комплексне, предметне
- заняття-змагання, вікторини, конкурси, турніри
- заняття-гра
- заняття-шоу.

Найбільш повне уявлення про природний об'єкт дитина отримує, коли всі її аналізатори задіяні у його сприйманні.

БАЧУ

СЛУХАЮ

**ВІДЧУВАЮ
(ЧУВСТВУЮ)**

**ЧУЮ
(ОЩУЦАЮ)**

ЗНАЮ

Типи занять за способом організації та кількістю дітей

– *групове, інтегроване, комплексне*

– *підгрупове (8-15) чол., індивідуально-підгрупове (4-8чол.), предметне*

– *індивідуальне (1-4 чол.), предметне (на основі застосування*

дидактичного матеріалу)

Тематика інтегрованих соціально-природознавчих занять

1. Живий куточок у нашій групі. Дидактична гра «Яка я квіточка».

2. Моє зростання. Творчий проєкт «Як я расту»- книжка-доріжка.

3. Рослини і тварини нашого краю. Робота з предметними картинками і контурною картою.

4. Рослинний калейдоскоп. Дидактична гра «Дітки з чистої гілки».

5. Сезонні зміни в природі. Дидактична гра «Коли це буває». Макет «Ріку».

6. Моя країна Україна. Початок проєкту. Робота з картою Віртуальні діалоги «Міжміський телефон» Друкування географічних назв з участю дітей.

7. Земля – наш спільний дім. Експериментування з водою і повітрям. Перегляд відеофільму. Бесіда «Чому Земля – зелено-голуба планета».

8. Характер тварин. Бесіда за сюжетними картинками «Дикі і свійські тварини», «Як порадувати кошенятко».

9. Прибери свою планету. Досліди з повітрям і водою. Спостереження. Полілог.

У визначенні змісту програмних завдань слід виходити з рівня розвитку дітей і особливостей природного оточення дитячого закладу. Системність у формуванні знань полягає у: формуванні початкових знань, їх збагаченні, систематизації, практичному застосуванні.

Важливим етапом у підготовці до заняття є вибір методів, який залежить від дидактичної мети, змісту пізнавального матеріалу, особливостей природного оточення, вікових можливостей дітей. Але завжди переваги надаються методам, що забезпечують безпосередній контакт з

об'єктами природи.

При проведенні занять важливе *розміщення дітей*. Так при розгляданні тварин, кімнатних рослин, картин дітей доцільно розмішувати півколом, а для роботи з роздавальним матеріалом дітей краще посадити за столами, які розміщують буквою «П» або стрічкою. При цьому діти дають змогу краще бачити показ прийомів роботи, а вихователю легше контролювати роботу дітей. Це дозволяє всім брати активну участь у занятті.

У підготовці до заняття важливо правильно підібрати *наочні посібники*: малюнки, картини, гербарії тощо. У ході заняття вихователь дотримується певної послідовності роботи – застосовує систему прийомів, що активізують розумову діяльність дітей (пошукові запитання, порівняння, ігрові прийоми тощо). Наприкінці заняття вихователь підсумовує і оцінює пізнавальну діяльність дітей.

Повсякденні прогулянки є обов'язковим режимним процесом в дошкільному закладі, який має важливе значення для фізичного і психічного розвитку дітей. Спеціальні дослідження показали, що у дітей, які в належний час не були на прогулянці, значно знижується оптимальний рівень функціонального стану центральної нервової системи.

Аналіз науково-методичної літератури засвідчив, що ще в 40-50-х роках ХХ століття в наукових дослідженнях, присвячених фізичному вихованню дітей дошкільного віку, підкреслюється значення застосування прогулянок і екскурсій до найближчої природної зони для зміцнення здоров'я організму. При цьому слід зазначити, що екскурсії і прогулянки, як форми організації навчально-пізнавальної діяльності, хоча і мали розповсюдження в дошкільних закладах, але не були відображені в програмних документах і в методичній літературі.

Уперше у 80-х роках ХХ століття А. Кенеман та Д. Хухласевою вводиться поняття «прогулянка й екскурсія за межі дошкільного закладу».

Цілеспрямоване ознайомлення з предметами, об'єктами навколишньої дійсності, їхніми властивостями та ознаками, як показують дослідження А. Венгер, В. Давидова, Н. Сакуліної, І. Фрейдкіна, сприяють тому, що діти дошкільного віку починають узагальнювати, робити правильні умовиводи про прості зв'язки та відношення.

Н. Глухова, Н. Кондратьєва, Н. Лисенко, С. Ніколаєва, З. Плохий, В. Скребець, В. Сухар, В. Фокіна, Н. Яришева та інші вважають, що прогулянки в ДНЗ покликані значно посилити пізнавальні можливості дітей завдяки формуванню у них допитливості та стійкого інтересу до довкілля, прояву гуманних почуттів до живих істот, оволодіння початковими вміннями відчувати красу та милуватися нею, виважено поводитися в довіллі, спостерігати й вивчати її мешканців.

Найбільш послідовно про прогулянки розкрито в дослідженнях С. Шмалей. Обов'язковий компонент процесу формування природознавчої компетентності – знання. Якщо людина нічого не знає про об'єкт, вона буде ставитися до нього байдуже. Знання, отримані на прогулянці, сприяють формуванню свідомого ставлення до навколишнього світу, природи та

закладають основи екологічної свідомості.

Прогулянки передбачають перебування дітей на повітрі з метою підвищення опірності організму впливу зовнішнього середовища, а також вирішують виховні і пізнавальні завдання, озброюють дітей новими природознавчими знаннями, формують екологічно компетентність особистість, тобто таку, яка здатна, керуючись здобутими знаннями, сформованими цінностями й досвідом, приймати виважені екологічно доцільні рішення в життєвих ситуаціях – як у побутовому, так і в природному оточенні.

Це зміна видів діяльності, яка забезпечує позитивний емоційний стан дітей і задовольняє їх потреби у руховій активності.

Прогулянки організуються щодня вранці, вдень і ввечері, відповідно до режиму дня. *Основними структурними частинами прогулянки є:* 1) спостереження; 2) творчі ігри; 3) рухливі ігри і фізкультурні комплекси; 4) праця. Ці елементи не мають суворо зафіксованої послідовності, після малорухливого заняття прогулянка повинна початися з рухливої гри. І навпаки, після занять із значною руховою активністю, прогулянку можна почати із спостереження. До періодичних елементів прогулянки відноситься праця, яка проводиться за потребою.

Зміст спостережень, ігор, праці на прогулянках визначається програмою дитячого садка. Наприклад, спостереження за сезонними явищами в неживій природі (зміна тривалості дня і ночі, температур, хмарності і т. ін., далі – спостереження за змінами у рослинному світі, далі – у тваринному і сільськогосподарській діяльності людини.

Під час повсякденних прогулянок реалізується значний обсяг програми по ознайомленню з природою.

Спостереження на прогулянках мають *колективний та індивідуальний* характер. Якщо вихователь в процесі спостережень постійно подає дітям нову інформацію, діти охоче відгукуються на пропозицію вихователя подивитися щось цікаве. Широко заохочуються індивідуальні спостереження дітей. Вони є показником розвитку інтересу у дітей до природи і вихователь має зацікавлено ставитися до спроб дітей пояснити те чи інше явище. В разі, коли дітям це не вдається, вихователь сам пояснює, розповідає, заохочує.

Враження, які отримують дошкільники на прогулянках під час спостережень, ігор, праці, закріплюються і систематизуються на заняттях. Одночасно на прогулянках закріплюються знання та навички, отримані на заняттях.

Цільові прогулянки – дають змогу найкраще дізнатися про найближче природне оточення *за межами дитячого садочка*. Цінність цільових прогулянок в тому, що завдяки регулярності їх проведення можна простежити зміни в об'єктах природи, виявивши їх причини.

Роль цільових прогулянок

- Діти отримують знання про взаємозв'язки в природі.
- Встановлюють цінність для людини тих чи інших об'єктів природи.

- Засвоюють правила природокористування, мають можливість вправляння у виконанні правил (на ставку, в лісі, на лузі ми гості, і поводитися треба чемно, не порушувати спокою тих, хто постійно там живе).

- Ознайомлення з об'єктами природи є засобом естетичного розвитку дітей (яскраві пейзажі, гармонійне сполучення барв у квітах).

- Є джерелом збагачення життя прекрасним (відображення на серветках, тарілках, чашечках квітів, метеликів тощо).

- Активні рухи дітей під час прогулянок стимулюють обмін речовин, загартовують дітей.

Тематика цільових прогулянок визначається можливостями природного оточення ДНЗ.

Характерна ознака цільових прогулянок – не одномірна їх насиченість матеріалом у різні пори року в зв'язку з природними процесами, характерними для нашої флори і фауни.

Вони розширюють коло знань дітей про живу та неживу природу, що знаходиться поблизу дитячого садочка. Цільові прогулянки – тематичні. Цільові прогулянки найбільш *сприяють спостереженням* дітей за природними об'єктами у різні пори року. Обов'язковою умовою їх організації є вибір сприятливого з екологічної точки зору маршруту, цікавих об'єктів для спостереження.

Можна виокремити певну послідовність у методиці проведення цільових прогулянок:

1. Розробку прогулянки слід починати з календарного планування. Її мета та завдання мають відповідати поточним планам на даний період часу. Включити у програмовий зміст прогулянки виховні, навчальні та розвивальні завдання.

2. Підготувати все необхідне обладнання для організації діяльності дітей. Звернути увагу на виносний матеріал, який повинен відповідати змісту прогулянки та вимогам безпеки. Інвентар має бути підібраний відповідно віку дітей. Обов'язково перевірити кількість іграшок. Їх має вистачати для всіх дітей. Недопустимо, щоб хтось із дошкільнят випробував нестачу обладнання для гри.

3. Скласти короткий план прогулянки в зафіксувати його на картці. Це дозволить планомірно здійснити намічені завдання. Крім того, це полегшить проведення прогулянки.

4. Обов'язково налаштувати вихованців на прогулянку. Нехай вони відчують радість від майбутньої діяльності. У такому випадку вона виявиться продуктивною. Крім того, гарний настрій у поєднанні з фізичними вправами буде сприяти поліпшенню загального самопочуття дошкільнят.

5. Підготувати ділянку для проведення ігор. На ній не повинно бути отруйних або колючих рослин, грибів, чагарників з ягодами. Крім того, необхідно прибрати все сміття з території ділянки.

6. На прогулянці обов'язково чергувати види діяльності дошкільнят. Прогулянку починають із спостереження за об'єктами живої чи неживої

природи або за працею людей.

7. Включати в прогулянку трудову діяльність по можливості.

8. Закінчити прогулянку рухливою грою, яка спрямована на відпрацювання тої чи іншої фізичної вправи.

Таку тематику цільових прогулянок для всіх вікових груп пропонує О. Курлянцева («Палітра педагога», 2011, №2).

Вересень

Прогулянка екологічною стежиною «Прихід осені».

Прогулянка на город і в куточок саду «Достигає урожай».

Прогулянка екологічною стежиною «Світ живої та неживої природи».

Жовтень

Прогулянка екологічною стежиною «Мандри насінини».

Прогулянка екологічною стежиною «Вігер-вітерець»

Прогулянка на город «Осінні роботи на городі».

Прогулянка до дороги «Дорожній рух».

Листопад

Прогулянка екологічною стежиною «Тварини – мешканці міста».

Прогулянка до дерев і кущів «Останній місяць осені».

Прогулянка на город і в куточок саду «Дари осені».

Прогулянка екологічною стежиною «Чому осінь похмура?».

Грудень

Прогулянка алеями «На гостини до дерев».

Прогулянка до годівнички «Пташина їдальня».

Прогулянка до дороги «Вулиці нашого міста».

Прогулянка до водойми «Зимове озеро».

Січень

Прогулянка територією дитячого садка «Зимова казка».

Прогулянка до викинутої ялинки «Про що думає ялинка після свят».

Прогулянка до дуба «Про що нам розповів дубок».

Прогулянка до ковзанки «Веселі розваги»

Лютий

Прогулянка до годівнички «Сліди на снігу».

Прогулянка до магазину «Хто працює в магазині?».

Прогулянка до квітника «Зимовий сон квіточок».

Прогулянка екологічною стежиною «Лютий-лютинець – зими кінець».

Березень

Прогулянка у куточок лісу «Первоцвіті».

Прогулянка до дороги «Машини на нашій вулиці».

Прогулянка до шпаківні «Прилетів до нас шпачок».

Прогулянка до клена «Як клен весну вітає».

Квітень

Прогулянка екологічною стежиною «Зміни в природі».

Прогулянка до дороги «Як переходити дорогу».

Прогулянка на город «Готуємося до висаджування рослин».

Прогулянка до новобудови «Як із цеглинок постає будинок».

Травень

Прогулянка екологічної стежиною «Природа радіє весні».

Прогулянка до каштана «Запалив свічки каштан».

Прогулянка на город «Засаджуємо город».

Прогулянка у куточок «Зелена аптека» «Подорож у світ лікарських трав».

Екскурсія – (від латин. ексурсіо – поїздка, прогулянка) форма і метод навчальної роботи в природних умовах. Особлива цінність її в тому, що на екскурсіях діти знайомляться з явищами природи в їх природних взаємозв'язках, з рослинами і тваринами в середовищі їх існування, з перетворюючим впливом людини на природу. Це дає змогу формувати реалістичні уявлення про природу, а також перші елементи матеріалістичного світорозуміння.

Ознайомлення з новими об'єктами на екскурсіях поєднується з розширенням словника, розвитком мови. Чуттєвий досвід, що формується внаслідок дії аналізаторів, тісно пов'язується із словом, що забезпечує зв'язок першої і другої сигнальних систем.

Сприймання яскравих пейзажів, поєднане з образним словом вихователя, пробуджує у дітей почуття краси, виховує любов до природи, сприяє екологічному вихованню дітей. Екскурсії цінні тим, що на них діти можуть вправлятися у своїх знаннях природокористування: у лісі ми гості і поводитися треба чемно, не порушувати спокій тих, хто постійно там живе, не грабувати їхню домівку.

Важливе місце екскурсіям відводили Я.-А. Коменський, Ж.-Ж. Руссо, Ф. Фребель, К. Д. Ушинський, Д. Д. Семенов, А. Я. Герд, Є. М. Водовозова, Є.І. Тихеева, А. С. Симонович.

В. О. Сухомлинський говорив, що подорож у природу є уроком розвитку розуму, почуттів і моралі.

Навчально-виховне значення екскурсій:

- Забезпечує перше сприймання невідомих предметів і явищ у їх природних взаємозв'язках;

- Дає реалістичні уявлення про природу;

- Сприяє розвитку пізнавальних інтересів та збору природного матеріалу;

- Показує перетворювальний вплив людини на природу.

Однією з вимог до проведення екскурсії є її повторюваність (в одні й ті самі біоценози в різні пори року) і посильна участь дітей в її проведенні. *За тематикою екскурсії поділяються на екскурсії в природу* (ліс, луки, водойми, парк, сквер, ботанічний сад) та *екскурсії на сільськогосподарські об'єкти* (на поле, птахо-молочну ферму, в плодовий сад, в оранжерею, теплицю (з метою ознайомлення з працею дорослих, рослинами, тваринами, що вирощуються для задоволення потреб людини).

Структура екскурсії:

– підготовчий етап (зміст – об'єкт – настрій очікування цікавого і

корисного) встановлення зв'язку з попереднім досвідом дітей;

- повідомлення мети екскурсії;

- власне екскурсія (пізнавальна діяльність, розвиток мислення, уваги), колективне спостереження, розповідь дорослого про об'єкт;

- закріплення знань, підведення підсумків.

Плануючи екскурсію, вихователь точно визначає тему і мету екскурсії, конкретизує програмний зміст, намічає маршрут екскурсії. Кількість нових об'єктів не повинна перевищувати 2-3 у середній групі і 3-4 – у старшій. Слід враховувати фізичні можливості дітей, особливості дороги, пору року, погоду. Маршрут не повинен перевищувати 2-3 км в обидва кінці.

Вихователю слід оглянути маршрут екскурсії за 1-2 дні до неї, знайти потрібні об'єкти, визначити послідовність спостережень, місце, де діти будуть самостійно вести спостереження, збір матеріалу, а також місце для відпочинку та проведення ігор. Вихователь заздалегідь підбирає вірші, загадки, прислів'я, які потім використовує у роботі з дітьми.

У роботу вихователя входить також підготовка екскурсійного обладнання. Перед екскурсією вихователь продумує, яке обладнання взяти з собою, яке підготувати в групі для розміщення об'єктів, принесених з екскурсії: інсектарії, тераріум, акваріум тощо.

Вихователь має бути обізнаний з законодавством про охорону природи, Чорною книгою України, щоб не завдати шкоди природі. *Взяті в дитячий садок тварини повинні бути повернені в природу.*

Через кілька днів після екскурсії вихователь проводить з дітьми невелику бесіду, з тим, щоб викликати у них інтерес до наступного заняття, оновити враження від попередньої екскурсії. Одяг має бути легкий, взуття – зручне. Нагадати правила поведінки на вулиці і на екскурсії. Екскурсійне обладнання діти несуть по черзі.

Екскурсії слід проводити в місця естетично найбільш привабливі, підкреслюючи красу краєвиду поетичним словом. Основна частина екскурсії – колективне спостереження. Вихователь допомагає дітям відзначити і усвідомити характерні ознаки предметів і явищ, їх зв'язки, використовуючи при цьому різноманітні прийоми активізації пізнавальної діяльності дітей.

Використання пояснень і розповідей має місце в тих випадках, коли є потреба в розширенні знань дітей. Поєднання різних прийомів видозмінюється залежно від мети і змісту екскурсії.

Збір природного матеріалу слід використовувати для екологічного виховання, засвоєння правил природокористування. Наприкінці екскурсії підводяться підсумки, в яких відзначається, які нові знання одержали діти.

Основи *недаліки* в практиці проведення екскурсій:

- вихователі погано обізнані з природою рідного краю і уникають екскурсій;

- не чітко визначений програмний зміст екскурсії;

- недостатність нової інформації для дітей;

- не використовуються повною мірою прийоми активізації мислення

дітей під час спостережень.

Карта аналізу підготовки та проведення екскурсії в природу

Група _____

Вихователь _____

Дата _____

№	Критерії аналізу	Оцінка	Висновки
1.	Підготовка до проведення екскурсії		
1.	Визначення теми, мета екскурсії відповідно до завдань програми та мети попередніх екскурсій		
2.	Визначення місця екскурсій, уточнення маршруту (врахування фізичних можливостей дітей, особливостей дороги, пори року, стану погоди)		
3.	Вибір об'єктів спостереження		
4.	Визначення послідовності спостереження, місця для відпочинку, проведення гри, збору природничого матеріалу		
5.	Підготовка екскурсійного обладнання		
6.	Добірка віршів, загадок, прислів'їв		
7.	Обізнаність педагога з законодавством про охорону природи		
8.	Підготовка дітей до екскурсії (попередня бесіда про мету екскурсії, про правила поведінки на вулиці та на місці екскурсії, підготовка екскурсійного обладнання)		
11.	Проведення екскурсії		
1.	Ефективність визначеної структури екскурсії		
1.1.	Сприйняття краси краєвиду, використання поетичного слова		
1.2.	Визначення мети екскурсії		
1.3.	Колективне спостереження (сполучення, ефективність та доцільність використаних прийомів)		
1.4.	Збір природного матеріалу		
1.5.	Дидактичні ігри (закріплення знань про природні об'єкти, з якими ознайомились діти)		
1.6.	Підсумок (визначення нових знань, пізнавальної активності, проявів дбайливого ставлення до природи)		
1.7.	Відпочинок самостійні ігри		
2.	Рівень володіння педагогом методикою проведення екскурсії		
3.	Грунтовність знань педагога про об'єкти		

	природи		
4.	Чіткість, логічність, емоційність мовлення педагога		
5.	Рівень виконання завдань екскурсії		
6.	Особливості поведінки дітей: інтерес, увага, пізнавальна та мовленнєва активність		
	Дотримання правил безпеки життєдіяльності		
	Рекомендації		

Лекція 24. Засоби фіксації знань про природу. Планування й облік роботи в процесі ознайомлення з природою. Управління методичною роботою по ознайомленню дошкільників з природою

1. Засоби фіксації знань про природу:

- ведення календарів природи і погоди;
- складання гербаріїв, колекцій, букетів;
- повсякденні спостережень, праця і пошукова діяльність дошкільників у кутку природи;

- свята та розваги на природничому матеріалі.

2. Планування та облік роботи з ознайомлення дітей з природою.

- принципи планування системи занять по ознайомленню з природою;
- положення, що лежать в основі планування;
- форма ведення плану та обліку роботи

3. Менеджмент роботи дитячих садків по реалізації освітньої лінії

«Дитина в природному довіллі».

Засоби фіксації знань дітей про природу

Потреба фіксації знань дітей про природу викликається своєрідністю дитячої психіки: дошкільники досить швидко запам'ятовують, але без повторення так само швидко і забувають. У зв'язку з цим слід організувати діяльність дітей, щоб повертатися до матеріалу, засвоєного ними під час спостережень, праці, ігор тощо. В дитячих садках використовується кілька способів фіксації знань – ведення календарів природи і погоди, складання гербаріїв, колекцій, букетів, малювання, аплікація, виготовлення поробок з природного матеріалу, повсякденні спостереження, праця, пошукова діяльність у кутку природи, проведення свят та розваг на природничому матеріалі.

Ведення календарів природи і погоди. Потреба ведення календарів природи і погоди зумовлюється своєрідністю пізнання закономірностей сезонних змін дошкільниками. Пору року – досить значний проміжок часу. Відсутність різкої межі між порами року створює у дітей неправильні

уявлення про деяку постійність навколишнього середовища. Наприклад, наприкінці осені діти часто забувають, що на її початку було тепло, було багато квітів, літали гарні метелики, бджоли, джмелі і т. д. Неправильні уявлення часто бувають пов'язані і з різкими змінами в погоді – раптовими відлигами або похолоданнями. Ведення календаря природи розвиває спостережливість, привчає уважно приглядатися до навколишньої природи, встановлювати взаємозв'язки і послідовність явищ, їх причини.

Ведення календаря погоди починається з другої молодшої групи. Найпоширенішою формою календаря для дітей 4 і 5 років життя є *календар-картинка «Яка сьогодні погода»*. Це листок картону 30x50 см завбільшки, поділений на чотири частини, на які наклеюються малюнки з зображенням відповідного типу погоди для певної пори року. Наприклад, для календаря-картинки «Осінь» це може бути зображення яскравої сонячної, вітряної, холодної, дошової, хмарної або без дощу погоди. Посередині картону прикріплюється стрілочка, якою після повернення з прогулянки відмічають, який сьогодні тип погоди.

Є інша форма ведення календаря погоди для *молодшої і середньої груп*. Це набір картинок, на яких зображено різний стан погоди у певну пору року, і підставка, на яку вони викладаються після повернення з прогулянки. В середній групі можна виставляти одну, а дві картинки, що зображують погоду і діяльність дітей, їх одяг.

Формування уявлень про закономірності сезонних змін у старшому дошкільному віці будується на базі конкретних знань, набутих у попередніх групах. Діти повинні знати характерні ознаки, послідовність змін, причини сезонних змін (зменшення сонячного тепла призводить до змін у неживій природі, з ними пов'язані зміни у рослинному, тваринному світі).

У зв'язку з ускладненням завдань змінюється і форма ведення календаря природи і погоди. *Календар природи для старшої групи* – це листок картону чи цупкого паперу, відповідно оформленого малюнками, що відображають ту чи іншу пору року. Наприклад, навесні календар природи оформлюють малюнками весняних ефемероїдів, перших весняних метеликів, дерев, що цвітуть, тощо. На календарі наклеюють дві кишені, в яких збирають малюнки протягом усієї пори року. Наприкінці кожного місяця малюнки переглядають, діти згадують про характерні зміни в природі – стан погоди, життя рослин, тварин. Наприкінці сезону найбільш виразні малюнки, в яких відображено відповідну пору року, наклеюють на ширмочку і використовують під час бесіди.

Більш складний вид календаря для старшої групи – *календар погоди*. На листку картону вміщують календар на всі місяці сезону. Внизу прикріплюють кишені для малюнків. Календар погоди оформлюють яскравими малюнками, що відображають певну пору року. Наприклад, дерева з плодами в осінньому вбранні, осінні квіткові рослини, зимуючі або відлітаючі птахи. Діти щоденно фіксують стан погоди після денної прогулянки. Позначення, якими користуються діти, можуть бути різними. На початку вони повинні мати реалістичний характер, наприклад, вітер –

гілка, що похилилася вбік, сніг-графічне зображення сніжинки, сонячний, ясний день – зображення сонечка, хмарний – зображення хмаринки. Пізніше можна розповісти дітям, що в школі погоду позначають інакше. Запропонувати їм скористуватися умовними позначеннями.

				
Дощ	Злива	Мряка	Сніг	Сніжна крупа
				
Льодяна крупа	Град	Мокрий сніг	Роса	Іній
				
Ожеледь	Паморозь	Ожеледиця	Туман	Заметіль
				
Пилова буря	Гроза	Вихор	Веселка	Вітер

Щомісяця результати спостережень у природі і їх фіксація у календарі обговорюється з дітьми. Бесіду можна побудувати за такими запитаннями: Який місяць закінчився? Якими умовними позначеннями ви відмічали погоду? Скільки було яскравих, сонячних днів? Чому стає прохолодніше? Якими стали рослини на ділянці? Чого їм не вистачає для росту? Які птахи залишилися на ділянці? Чому вони не відлетіли?

Малюнки, зібрані в кишенці, можуть бути використані на заключній бесіді.

Отже, ведення календарів природи, погоди унаочнює процес поступових змін певних сезонів, сприяє формуванню інтересу, кращому засвоєнню знань про них.

Складання гербаріїв, колекцій, букетів

Під час використання цих засобів фіксації слід додержувати таких вимог:

1. Складання гербаріїв, колекцій, букетів повинно бути підпорядковане виконанню педагогічних завдань: розширенню і закріпленню знань, розвитку художнього смаку тощо.

2. Складання гербаріїв і колекцій не повинно завдавати шкоди природі. Не слід збирати гербарії дикорослих рослин, тим більше – рідкісних, не можна збирати колекції комах.

3. Збирання колекцій карток, марок не повинно вимагати матеріальних затрат.

Гербарії в дитячому садку треба складати на певні теми: «Квіти нашого майданчика», «Осініе листя дерев нашого дитячого садка». Засушувати рослини

можна двома способами: площинним і об'ємним. Слід пам'ятати, що і при площинному, і при об'ємному способах засушування рослина краще зберігає колір, якщо саме засушування відбувається досить інтенсивно. Зривати рослини слід уранці, коли у них добрий тургор. Для площинного засушування використовують спеціальний прес, який складається з рамок з натягнутою сіткою, що забезпечує циркуляцію повітря. Рослину вкладають між кількома шарами паперу, які слід перші три дні міняти на сухий папір, а потім два рази на тиждень до повного висушування. Якщо спеціальний прес відсутній, його можна замінити на інший, але не допустити скручування рослин під час втрати води.

Осіньні листя добре засушувати праскою.

Після того як рослини висохли, їх прикріплюють до листка картону, який покривають целофаном або поліетиленовою плівкою, і запаюють. Такі гербарії можуть бути використані як наочний матеріал під час проведення бесід про рослини, пори року в дидактичних іграх.

Для проведення об'ємного засушування слід підготувати добре промитий річковий пісок і коробку за розмірами рослини. Щойно зірвану вранці рослину обережно кладуть у коробку і починають поволі засипати піском, щоб він умістився в усі порожнини. Засушування проводять у суху, жарку погоду. Коробку з рослиною доцільно поставити на сонці. Через тиждень-два пісок обережно видаляють, пензликком зчищають пісок з пелюсток і рослини ставлять у вазу. Добре засушуються такі рослини, які мають синій колір, дельфініуми, волошки, наперстянка тощо.

Які ж колекції доцільно збирати в дитячому садку? Це колекції з камінців, черепашок молюсків, поштових карток, картинок з поштових конвертів.

Колекція з камінців збирається в тих випадках, коли дитячий садок розташований у такій місцевості, де є достатньо камінців для вибору цього матеріалу. Наприклад, на Південному березі Криму – збирають колекцію обкатаних морем камінців з різними візерунками, різного кольору. Камінці, різні за формою, можна зібрати на берегах річок, що протікають по місцевості, де є виходи міцних порід. Через такі колекції діти краще пізнають природу рідного краю.

.. Під час цільових прогулянок до водойм неважко зібрати колекцію черепашок молюсків: у морській місцевості це різноколірні гребінці, мідії, устриці, серцевидки, лопатоноги, наси, ропани, в прісноводних водоймах – перлівниці, беззубки, дрейсени, шарівки, горошинки, ставковики, котушки, мулянки. Розміщують колекцію найчастіше у коробках. Діти повинні вільно користуватися ними, розглядати, обмінюватися думками. Якщо діти ознайомлені із способом життя відповідних молюсків, можна організувати ігри «Відгадай за описом».

Слід ширше практикувати використання в дитячих садках колекцій з поштових карток із зображенням квітів, метеликів, жуків, пташок, звірів, а також малюнків з поштових конвертів з відповідними зображеннями.

Старші дошкільники виявляють значний інтерес до створення колекцій, і завдання вихователя – підтримати інтерес, навчити їх першим навичкам

систематизації.

Розглядання колекцій повинне супроводжуватися спогадами про місце життя, особливості поведінки тварини, значення її для природи і життя людини. Доцільно залучати до збору колекцій батьків, а також давати дітям колекції додому для розглядання їх разом з батьками. Для кращого зберігання картинки наклеюють на картон і запаюють у поліетиленову плівку.

Складання букетів з живих або сухих квітів – цікавий вид Діяльності, в якій закріплюються знання дітей про рослини, формується естетичний смак, уміння прикрашати побут.

Слід сформувати у дітей знання про те, що букети складаються з 3-5-7-9 квіток, які повинні вільно розміщуватися у вазі, щоб кожна квітка проглядалася окремо. Для більшої виразності можна навчити дітей додавати лучні злаки, оригінальні корчі, мох тощо.

Дітям слід показати, що квіти гарно виглядають не тільки у традиційних високих вазах, але й у низьких, керамічних. Доцільно у присутності дітей в різні пори року зробити кілька композицій. Дуже гарно виглядають композиції із сухих трав і квітів об'ємного засушування. Оригінальний букет можна скласти з початків рогозу у поєднанні з фізалісом і маківками. Проте найбільше можливостей для складання букетів у весняну, літню пору з квітів, вирощених на ділянці дитячого садка.

Малювання, аплікація розглядаються як діяльність, що сприяє закріпленню вражень від спостережень. Своєрідними є аплікації з природного матеріалу: осінні листя з різних дерев, кущів, різноманітні плоди. Використовуючи клей ПВА, діти складають і наклеюють різні квіти, кошки, метелики, закріплюючи знання про різне насіння, листя, навчаючись помічати красиве і корисне навколо себе.

Враховуючи те, що діти, за словами К. Д. Ушинського, – пристрасні маловальники, слід ефективніше використовувати теплу пору року для надання їм можливості відтворення вражень від спілкування з природою на прогулянках. Доцільно, щоб кожна дитина мала маленький блокнот, в якому окреслені контури побутових предметів, наприклад серветок, тарілок, чашок, рукавичок, рушничків тощо. Після спостережень, наприклад, за мишачим горошком можна запропонувати розмалювати круглу серветку або тарілку узором з цієї чудової, витонченої рослини. Така діяльність вносить різноманітність у життя дітей, дає поштовх до використання вражень від природи в прикрашанні побуту.

Повсякденні спостереження, праця та пошукова діяльність дошкільників у природі

Діти щоденно спілкуються з різноманітними об'єктами кутка природи в процесі виконання доручень, чергувань, самостійних спостережень, а також колективних спостережень, які організуються вихователем у зв'язку з появою нових об'єктів.

Завдання вихователя – через підтримання у дітей інтересу до об'єктів кутка природи закріплювати знання, навички догляду за його мешканцями.

Важливу роль у підтриманні інтересу дітей відіграє введення нових

об'єктів і організація пошукової діяльності з ними.

Восени в куток природи пересаджують сальвії, чорнобривці, помідори. Вихователь пропонує дітям висловити припущення, що буде з рослинами, які залишилися у квітнику і городі, і з тими, що будуть мешкати у кутку природи. Після проведених спостережень діти роблять висновки про вплив на розвиток рослин основних факторів середовища – тепла, світла.

Узимку пошукова діяльність організується зі зрізаними гілками, які ставлять у різні умови – в більш теплому і у прохолодному місці.

Навесні проводять дослід з пророщуванням насіння, яке вміщують у різні умови. Вихователь пропонує частину насіння залишити у сухому блюдці, частину залити водою, частину пророщувати у зволоженій тканині. Діти висловлюють припущення, а потім роблять висновок про потребу вологи і повітря для проростання насіння. Таку ж пошукову роботу можна провести під час пророщування насіння за умов різної температури.

Цікаву пошукову діяльність влітку можна пов'язати з годуванням пташки, хом'ячка в кутку природи. З прогулянки діти приносять 2–3 види рослин. Вихователь пропонує дітям висловити припущення, яку рослину найпершу почне дзьобати пташка. У такій діяльності закріплюються знання про рослини, їх значення.

Свята та розваги на природничому матеріалі

Гуманізація педагогічного процесу в дитячих садках потребує використання таких засобів у роботі з дошкільниками, які б найбільшою мірою забезпечили єдність емоціонального і раціонального у формуванні знань про природу і ставлення до неї. Саме такими засобами є свята і розваги на природничому матеріалі, їх високо цінили видатні педагоги. К. Д. Ушинський вважав, що свята приносять дітям радість, розкривають красу народних традицій, прилучають до народної поезії.

Свята та розваги на природничому матеріалі урізноманітнюють життя дітей, дають змогу органічно поєднати враження дітей від спілкування з природою з емоційно-художніми засобами мистецтва. Оперування знаннями в процесі підготовки до свят і їх проведення сприяє їх закріпленню, формуванню правильного ставлення до природних об'єктів, а отже, і екологічному вихованню дошкільників.

Основним концептуальним положенням під час розробки сценаріїв свят повинно бути використання знань, набутих дітьми під керівництвом вихователя в процесі ознайомлення їх з природою відповідно до програми. Так, навесні спостереження за явищами в неживій природі (підвищення температури повітря, танення снігу льоду), за цвітінням перших весняних квітів у куточку лісу, за розвитком дерев і кущів, декоративних квіткових рослин, за першими комахами та птахами, що повертаються з вирію, є основою для свята весни. Поетичний матеріал, який буде використано на святі, вихователь кожного разу включає у спостереження для їх емоційного насичення. Наприклад, під час спостереження за проліскою: «Подивіться, що це у нас розцвіло у куточку лісу. Так, це проліска. А як можна назвати таких сміливців, що не бояться весняних холодів? Це маленькі розвідники, послані

весною. Чому ж усім людям подобається ця маленька квітка? Справді, вона ніжна і гарна. У кожній квітці є шість тендітних пелюсток, голубих, мов весняне небо, тонке стебельце, вузькі зелені листки. Послухайте, який гарний вірш склала про пролісок поетеса Марія Познанська:

*Я – перша квіточка весни,
Я – пролісковий цвіт.
Я пережив зимові сні
І знов родивсь на світ.
У мене очі голубі,
Такі, як неба синь.
Росту між кленів, між дубів,
Люблю і сонце, й тінь.*

А знаєте, чому проліска так рано розцвітає, який у неї секрет? Тому, що ще з минулої весни вона відкладає у своїй цибулині поживні речовини, а тепер за рахунок них так рано розцвіла. Голубою проліскою є окрасою весни, до них прилітають поласувати нектаром перші бджілки, джмелі, що прокидаються від сну, тому пролісками треба милуватися і берегти їх».

У подальшій роботі вихователя по закріпленню знань про весняні рослини шляхом розглядання картинок, ігор відбувається і закріплення поетичного матеріалу. Важливе значення у підготовці до свят і засвоєння знань має малювання. Вихователь малює контури наголовників (квіти, метелики та ін.), а діти за допомогою вихователя розмальовують їх фарбами. Під час цієї роботи вихователь розповідає, для чого їм потрібні наголовники, домовляється з дітьми, хто буде на святі виконувати ті чи інші ролі, повторює рядки віршів.

Під час побудови сценарію свята важливо обрати голою персонаж, який відіграватиме роль об'єднуючого ланцюжка, що дає змогу невимушено, без зайвих репетицій або з їх мінімальною кількістю провести свято. Це може бути сонячний промінець, який за ходом сценарію торкається весняних рослин, комах, пробуджуючи їх і повертаючи до діяльності. Часто це буває Весна, Красне Літо, інколи Вітрець грайливий, Мороз, Хурделиця тощо. Це може бути і казкова подорож на потязі, який прямує у Весну. Діти, що взяли на себе роль квітів, комах, птахів, займають місця по маршруту чарівного потяга. Решта дітей – пасажирів потяга. Починаючи свято, вихователь говорить поетичні рядки І. Франка:

*Надійшла весна прекрасна,
Многоцвітна, тепла, ясна,
Наче дівчинка в вінку,
Ожили луги, діброви,
Повно гомону, розмови
І пісень в чагарнику.*

«Сьогодні, діти, ми відправляємося у чарівну подорож. Сідайте у вагони, потяг рушає». Під музику потяг під'їжджає до першої зупинки «Підсніжник» і зупиняється. Дитина у наголовнику підсніжника розповідає про себе вірш, звертається до дітей з проханням любити і бережно ставитися

до цієї чарівної квітки. Потяг рушає далі по країні «Весна», зупиняючись на станціях «Проліска», «Ряст», «Сон», «Медунка», «Кропив'янка», «Шпаку» та ін. Після завершення маршруту діти об'єднуються у спільному танку дружби рослин, тварин і дітей, проводяться ігри з елементами змагання на розрізання перелітних і зимуючих птахів, дикорослих і декоративних весняних квітів.

Літо – пора розквіту природи – створює надзвичайно сприятливі умови для роботи з дітьми у природі. Збільшення обсягу спостережень за рослинами, комахами, птахами дає багатий матеріал для свят. Можна організувати свято квітів, свято метеликів. Підготовка і проведення їх сприятиме поглибленню знань про рідну природу, встановленню більш тісного контакту з батьками, яких запрошують на свято, для вирішення спільних завдань екологічного виховання.

Осінні свята в природі найчастіше пов'язані зі збором урожаю. Серед дійових персонажів тут можуть виступати сонечко, Дощик, зернини пшениці, кукурудзи, різні городні, садові рослини, Птахи – захисники рослин. У сценарії проводиться зв'язок про Роль Сонця, вологи, догляду людини, корисних комах, птахів для збереження доброго врожаю. Діти читають вірші, виконують танки («Соняшники, бджоли і джмелі»), «Рослини і їх захисники»). Організуються ігри, наприклад «Вершки і корінці», «Плутанина, в яких команди змагаються в тому, хто скоріше складе коренеплід або плід з відповідним йому «вершком» (стеблом з листами) та ін.

У святі «Зимонька-зима» основними ідеями у побудові сценарію повинні виступати краса зимових явищ і милосердя ставлення до братів наших менших, які часом терплять лихо від морозів» нестачі кормів. Основними персонажами тут виступають Зима, Хурделиця, Мороз, а також рослини, тварини.

Складання сценарію свята – це творча робота, в якій обов'язково повинен відбиватися краєзнавчий підхід, адже природні умови України досить різні.

Основними критеріями при побудові сценарію мають бути такі:

1. Матеріал свят повинен бути підпорядкований змісту програми. У сценарії свята слід використати знання, що їх отримали діти в процесі навчально-виховної роботи.

2. В матеріалі свята має проводитися ідея розумного, дбайливого ставлення до природи.

3. Літературний матеріал свята повинен бути високохудожнім.

Розваги на природничому матеріалі відрізняються від свят більш локальним змістом, видовищністю, що не спрямована на показ іншим. Як правило, розваги проводяться з однією групою.

Цінними у навчально-виховному процесі є розваги з використанням технічних засобів навчання: телебачення, діафільмів, діапозитивів. Перегляд окремих телепередач «Дітям про звірят» приносить дітям багато цікавих знань і радості.

Великий інтерес викликають у дітей діафільми про природу: «Хто живе

в теплому морі), «Хто живе в холодному морі» за сценарієм Г. Снегірьова, «Звірина лікарня», «Мавпенятко Френд» та ін.

Цікаві розваги можна організувати з використанням діапозитивів, знятих любительським шляхом на місцевому матеріалі. Під час розваги «Золота осінь» слід показати кадри із зображенням осінніх краєвидів, осінні квіти. Показ діапозитивів сполучити із звучанням «Осінньої пісні» П. І. Чайковського. Цікаво організувати розвагу «Спогади про літо», під час якої продемонструвати кадри із зображенням квітів квітника, чудових літніх краєвиди під тихе звучання «Баркароли» П. І. Чайковського. Цікаво проходять розваги «Загадки» на матеріалі природи. На дошці розкладають картинки із зображенням відгадок. Команда, що набирає більше картинок – відгадок, перемагає.

Отже, свята, розваги на природничому матеріалі, вносячи емоційний заряд в роботу з дітьми, сприяють закріпленню знань, здійсненню екологічного виховання дошкільників.

Для формування у дітей умінь і навичок поведінки в природі використовуються різноманітні вікторини, конкурси, КВК, які активізують інтерес, увагу дітей, сприяють розвитку їхніх пізнавальних здібностей, уяви, закріпленню набутих знань та вмінь. Проводячи екологічні свята, варто використовувати фольклорний матеріал, поезію про природу, музику. У контексті проведення свят мають знайти своє місце виставки дитячих малюнків на тему природи, ілюстрацій до кожної пори року, поробок з природного матеріалу; виставки до дня птахів, місяця тиші, тижня чистої води, міжнародного дня охорони природи допомагають проявляти дітям свою активність, творчість, виявляти і закріплювати свої знання.

Планування та облік роботи по знайомленню з природою

Наукова організація праці передбачає плановість у роботі. *Плановість* – це пропорційність, яка постійно і свідомо підтримується. Основні вимоги до планування полягають у науковості, правильності визначення перспективи, черговості виконання завдань, орієнтації на найновіші досягнення науки, передовий досвід, гнучкість, здатність швидко і чітко реагувати на зміни. Ці загальні вимоги до планування можуть вважатися як вихідні і під час планування педагогічного процесу.

План надає педагогічному процесу цілеспрямованості, забезпечує розташування програмного матеріалу у часі, підносить керівну роль вихователя.

Планування роботи повинно забезпечувати всебічний розвиток дітей, воно має здійснюватися на науковій педагогічній основі з урахуванням основних дидактичних принципів, бути тісно пов'язаним з місцевими умовами.

Основна мета планування – послідовне виконання програми дитячого садка по ознайомленню з природою, в якій закладено той обсяг знань, умінь, навичок, рівня вихованості, що забезпечуватиме всебічний розвиток дітей у процесі ознайомлення з природою.

У планах повинна знайти відображення робота по ознайомленню

дошкільників з природою в процесі повсякденного життя і на заняттях. Вихідними принципами під час планування системи занять по ознайомленню з природою є такі:

1. Врахування основних етапів засвоєння знань (початкове сприймання, розширення і узагальнення знань і умінь). Враховуючи незначну кількість занять і неможливість здійснення всіх цих етапів на заняттях, вихователю необхідно врахувати, які з етапів засвоєння знань слід здійснити у повсякденному житті. Часто формування початкових уявлень доцільно здійснювати у повсякденному житті. Проте в ряді випадків він здійснюється на заняттях. Наприклад, під час екскурсії формуються початкові враження, а їх закріплення відбувається в процесі повсякденних спостережень на ділянці дитячого садка і в кутку природи. Проте головне, Що неодмінно повинно знайти відображення у плані,— це потреба *неодноразового повернення до засвоєння певного матеріалу з урахуванням ускладнення змісту, варіювання умов сприймання.*

2. На заняттях по ознайомленню дітей з природою при їх плануванні потрібно за змогою *передбачити використання методів, що забезпечують безпосередній контакт дошкільників з реальними об'єктами природи.*

Ця вимога зумовлюється і особливостями дитячого сприймання, мислення, і вимогами до здійснення освіти і виховання в галузі охорони навколишнього середовища.

3. Планування занять з розділу ознайомлення з природою необхідно *інтегрувати з іншими розділами.* Наприклад, закріплення знань через використання художньої літератури, розглядання кар, тин можна інтегрувати із заняттями з розвитку мови. Закріплення вражень від екскурсії, спостережень інтегруються з заняттями малюванням, аплікацією. Є можливості для інтегрування з заняттями з музичного виховання тощо.

У процесі повсякденного життя здійснюється засвоєння значного обсягу знань по ознайомленню з природою. Під час планування повсякденної роботи слід виходити з таких положень:

1. Зміст повсякденної роботи з дітьми повинен відображувати сезонні зміни, що відбуваються в природі.

2. Планування повсякденної роботи має здійснюватися у найтіснішому зв'язку з заняттями, передбачати, що в процесі повсякденних спостережень, праці, ігор формується значний фонд конкретних знань, умінь, навичок, без яких неможливий процес узагальнення.

3. Під час планування повсякденної роботи по ознайомленню з природою слід передбачати, що ознайомлення з тим чи іншим об'єктом природи повинно включати кілька фаз в його розвитку, а тому його потрібно «вести» протягом певного, часом тривалого часу. Наприклад, перші паростки мати-й-мачухи, цвітіння, утворення листків, розповсюдження насіння, стан рослини влітку, восени.

Повсякденна робота по ознайомленню з природою планується в такі відрізки часу: *Вранці:*

1. Дидактичні, настільно-друковані ігри, розглядання ілюстрацій,

колекцій.

2. Трудова діяльність (робота з черговими, індивідуальні доручення, колективна праця в природі).

3. Спостереження в природі (колективні, індивідуальні).

З перелічених видів діяльності щодня планується не більше 1–2.

На денній прогулянці:

1. Щодня як обов'язковий структурний елемент прогулянки планується спостереження з усією групою або з підгрупами.

2. 1–2 рази на тиждень планується трудова діяльність.

3. Ігри з природничими матеріалами, дидактичні ігри плануються за потребою.

У другу половину дня після полудника найчастіше плануються:

1. Спостереження за тими явищами в природі, які не можна спостерігати у першу половину дня.

2. Індивідуальна робота з дітьми.

Форма ведення плану та обліку

У даний час немає єдиної форми ведення плану. Багатоваріантність форм ведення зумовлюється рівнем досвідченості вихователів, традиціями, що склалися в колективі, тощо.

Колектив дитячого садка, що має в своєму складі молодих вихователів, як правило, обирає більш розгорнутий план, що дозволяє краще підготуватися до роботи з дітьми. Ті колективи, де склалися певні традиції, більшості досвідчених вихователів обирають більш компактну форму плану: перспективний, у вигляді сітки, де коротко вказується тематика спостережень, види праці тощо, та щоденний, більш детальний.

План може складатися на день, тиждень, два тижні, місяць. Система занять може розроблятися на квартал, місяць і конкретизуватися у щоденному плані.

Розглянемо форму введення розгорнутого плану, що застосовується для молодих вихователів.

На основі програми, рівня знань дітей, природного оточення дитячого закладу добираються програмний зміст, методи, якими він буде реалізований. У плані фіксуються:

1. Назва заняття.

2. Програмний зміст.

3. Обладнання.

4. Короткий план заняття.

Наприклад.

Тема. Висаджування квіткової розсади на рабатці (старша група).

Програмний зміст. Сформувати у дітей уявлення про те, що рослини квітників, які вимагають багато тепла, спочатку вирощують з насіння на вікнах, а потім розсаду пересаджують на рабатку. Познайомити з прийомами висаджування розсади, викликати у дітей інтерес до вирощування рослин, дружні стосунки під час колективної роботи.

Обладнання. Розсада, кілочка, кольорові картинки з зображенням

рослин, лійки, відерця.

Хід заняття.

1. Розглядання зображень квіткових рослин і бесіда про них,
2. Постановка мети, мотивування праці.
3. Розглядання розсади.
4. Перспективний інструктаж.
5. Висаджування розсади, поливання.
6. Підведення підсумків.

Під час планування в процесі повсякденного життя спостережень доцільно вказати в плані об'єкт спостережень і основні запитання до дітей.

Наприклад, спостереження за граками. Як ви дізналися, що це граки? Чим вони живляться навесні? Що допомагає їм добувати личинок із землі? Яку користь приносять граки.

Такий характер запису в плані дозволяє заздалегідь продумати хід спостереження, його зміст.

Під час планування трудових доручень вказують зміст доручення, прізвища дітей і основні методичні прийоми, що будуть використані при керівництві виконанням доручень. Наприклад «Доручити Мишкові і Тані полоти помідори. Нагадати, що л воду на листя не потрібно».

Керівництво чергуванням систематично не відображується у плані виховної роботи. Обов'язково планується введення чергування, а протягом навчального року керівництво роботою чергових вказується в плані в ряді випадків: при введенні нового об'єкта, при потребі приділити особливу увагу певним дітям, які чергують.

Під час планування колективної праці в плані фіксуються зміст, обладнання і основні прийоми керівництва.

Проведення ігор відображується в плані так: назва гри, з ким. проводиться, мета проведення. Так само планується розглядання ілюстрацій, колекцій тощо.

Результат аналізу роботи вихователя з дітьми фіксується в обліку роботи, де, як правило, відзначаються недоліки в проведенні тих чи інших форм роботи і намічаються завдання на подальшу роботу.

Змістовий модуль 9. Управління методичною роботою по ознайомленню дошкільників з природою. Співпраця ДНЗ і сім'ї

Лекція 25. Управління методичною роботою по ознайомленню дошкільників з природою.

1. *Управління завідуючого, методиста*
2. *Організація і зміст роботи методичного кабінету.*
3. *Менеджмент роботи дитячих садків по реалізації завдань освітньої лінії «Дитина в природному довкіллі».*

Рівень роботи дитячого садка по ознайомленню дошкільників з природою залежить від керівництва цією роботою з боку завідуючого та

методиста дитячого садка.

Керувати – означає планувати, організовувати, регулювати, контролювати. Отже, організація роботи дитячого садка починається з планування. В річному плані роботи в розділі «Адміністративно-господарська робота» плануються заходи, пов'язані із створенням матеріальної бази для ознайомлення дітей з природою в дитячому садку. Залежно від потреб дитячого садка, в плані може бути передбачене придбання саджанців дерев, кущів для поповнення флористичного складу ділянки, придбання тварин, обладнання для кутків природи тощо.

Проте створенням матеріальної бази тільки починається робота з розділу ознайомлення з природою. Важливо виділити на основі аналізу роботи дитячого садка слабкі ланки в навчально-виховній роботі і намітити відповідні заходи у річному плані в розділі «Методична робота».

Це повинно бути виділення питань для обговорення на педагогічній раді дитячого садка. Часто такий вибір зумовлюється потребою заслухати і обговорити досвід поглибленої роботи вихователів по питаннях ознайомлення дітей з природою або ж наявністю слабких місць у роботі по ознайомленню з природою. Краще планувати більш вузькі теми, але розкривати їх в обговоренні більш глибоко. Наприклад, «Стан виконання програми по ознайомленню з природою в старшій групі за перше півріччя».

У цьому ж розділі планується колективний перегляд занять, проведення семінарів і консультацій з вихователями, поповнення методичного кабінету кращим досвідом роботи вихователів (розробками конспектів занять, планів, сценаріїв свят у природі тощо).

У розділі «Робота з батьками» плануються загальні і групові батьківські збори. Для забезпечення єдності у впливі на дітей дитячого садка і батьків у плані екологічного виховання доцільно навесні планувати проведення батьківських зборів за такою тематикою: «Екологічне виховання у сім'ї», «Виховуємо природолюбів».

Річний план конкретизується у місячних планах завідуючого і методиста і повинен неухильно виконуватися.

Організовувати роботу колективу – означає справедливо розподілити обов'язки, створити доброзичливу, демократичну атмосферу в педагогічному колективі, являти собою приклад компетентності, сумлінного ставлення до виконання своїх обов'язків.

У зв'язку з корективами, що їх вносить життя, завідуючий, методист повинні регулювати роботу колективу, спрямовувати його на творчий пошук.

Важлива роль завідуючого, методиста у здійсненні контролю за станом роботи по ознайомленню дошкільників з природою.

Він здійснюється у таких формах:

1. Вивчення роботи вихователів під час цілеспрямованого відвідування прогулянок, занять тощо. Обговорення відвіданих режимних процесів, занять повинно вестися демократично, доброзичливо. Треба стимулювати вихователів на дискусію, обмін думками, творчий пошук.

2. Діагностика виконання програми дітьми по ознайомленню з природою. Найчастіше вона проводиться індивідуально, шляхом бесіди та спостережень за діяльністю людини. Методист заздалегідь готує за змістом

програми запитання, оцінює якість відповідей, аналізує їх; на основі якості засвоєння знань розподіляє дітей на пеоні рівні; разом з вихователем з'ясовує причини недостатнього засвоєння програми, намічає шляхи усунення недоліків, разом з тим обговорюється подальша робота з обдарованими дітьми.

Діагностика знань – найбільш ефективний засіб контролю, який повинен ширше застосовуватися в дитячих садках.

3. Перевірка документації вихователів дає змогу визначити, як реалізується за часом програма по ознайомленню з природою, які методи обирає вихователь для її здійснення.

Питання потреби контролю за станом роботи по ознайомленню з природою повинно вирішуватися диференційовано, на основі вивчення роботи вихователів. Якщо в колективі є вихователі, бездоганна робота яких протягом ряду років дозволяє ставити питання про довір'я, їх робота не підлягає контролю. Важливо, щоб ця тенденція поширювалася і стимулювалася в педагогічних колективах.

Організація і зміст роботи методичного кабінету (районного, міського, обласного)

Основні завдання роботи методичних кабінетів полягають:

1. У підвищенні кваліфікації працівників дитячих садків з методики ознайомлення з природою.

2. Допомоги дитячим садкам у реалізації завдань програми.

3. Збиранні і розповсюдженні передового досвіду роботи дитячих садків.

Усі ці завдання спрямовані на поліпшення роботи дитячих садків з розділу ознайомлення з природою.

Важливе значення має підвищення кваліфікації вихователів. Основними формами здійснення підвищення кваліфікації є *курси, методичні об'єднання, семінари-практикуми, наради, конференції, виставки.*

Курси підвищення кваліфікації організуються при Інститутах підвищення кваліфікації, при районних відділах народної освіти, при кафедрах дошкільної педагогіки педінститутів. Кожен 5 років організується перепідготовка вихователів за всіма розділами програми, включаючи ознайомлення з природою. На курсах читаються лекції працівниками кафедр Інститутів удосконалення, а також запрошуються лектори з інших закладів. Організуються колективний перегляд і обговорення роботи дитячих садків, які нагромадили кращий досвід. Слухачі курсів обговорюють реферати, в яких висвітлюється кращий досвід роботи. Організуються екскурсії у природничі відділи краєзнавчих музеїв.

Важливе значення у підвищенні кваліфікації відіграють **методичні об'єднання** дошкільних працівників. Вони організуються за територіальним принципом і об'єднують вихователів за віковими групами. Якщо кількість дошкільних закладів у районі невелика, створюється спільне методичне об'єднання.

Робота методичних об'єднань, як правило, організується на основі дитячих садків, в яких створено кращий досвід (школи передового досвіду). Керівниками методичних об'єднань призначаються найбільш компетентні

завідуючі, методисти, які на основі аналізу роботи дитячих садків спільно з методистом району розробляють план роботи методичного об'єднання на рік. На методичних об'єднаннях заслуховуються лекції, доповіді з кращого досвіду роботи, організується колективний перегляд і обговорення занять, цільових і повсякденних прогулянок, свят, розваг на природничому матеріалі. Важливо організувати дискусії, стимулювати творчий пошук.

На методичних об'єднаннях можуть використовуватися ділові ігри з метою кращого оволодіння певними уміннями.

Семінари-практикуми, на відміну від методичних об'єднань, не є регулярною формою підвищення кваліфікації. Вони організуються залежно від потреб. Наприклад, якщо аналіз озеленення ділянок дитячих садків дає підстави зробити висновок про їх флористичну збідненість, а рівень знань, умінь вихователів по вирощуванню декоративних квіткових рослин, куштів, дерев, використанню їх у роботі з дітьми недостатній, то потрібно організувати навесні семінар-практикум з декоративного садівництва з залученням спеціалістів. На заняттях семінару проводять практичну роботу по розмноженню багаторічних квіткових рослин, куштів тощо.

Враховуючи, що не у всіх вихователів є достатні знання з природи рідного краю, можна організувати семінар-практикум з вивчення біоценозів водойм, лісу, лук, степів, культурних біоценозів парків, скверів. Найкраще застосовувати для цього екскурсії, які можуть проводитися запрошеними спеціалістами, які звернуть увагу вихователів на об'єкти, які найбільше можуть зацікавити дітей, яка доступна інформація про них може бути подана дошкільникам.

Наради організуються епізодично, в зв'язку з потребою оперативно інструктувати дошкільних працівників в зв'язку з зміною умов роботи. Наприклад, у зв'язку з різким погіршенням навколишнього середовища під час Чорнобильської катастрофи проводилися наради з інструктажем щодо можливостей спілкування дітей з природою за умов радіоактивного забруднення.

Конференції, а також *виставки*, які організуються найчастіше одночасно, проводяться напередодні початку навчального року. На них організуються пленарні і секційні засідання. На пленарних засіданнях аналізується робота педагогічних колективів, намічаються завдання на наступний рік. На секціях з різних розділів роботи дитячих садків, у т. ч. ознайомлення з природою, організується обмін кращим досвідом роботи, відбуваються дискусії.

На виставках представляються фотографії обладнання і озеленення ділянок, кутків природи, різних форм роботи з дітьми, поробки з природних матеріалів, дидактичні настільні ігри тощо.

Усі форми роботи щодо підвищення кваліфікації повинні спрямовуватися на розкриття творчих можливостей вихователів дитячих садків.

Важливим завданням методичного кабінету є допомога дитячим садкам у реалізації завдань програми по ознайомленню з природою. Умови роботи дитячих садків, особливо у великих промислових містах, різні, тому не можна однаково організувати роботу по ознайомленню з природою. Вивчаючи роботу дитячих садків, методист повинен дати кваліфіковані поради.

Основною формою організації допомоги працівникам дитячих садків в

їх роботі є *консультації*. Вони можуть проводитися на місці, коли методист відвідує і вивчає роботу дитячих садків, і в методичному кабінеті.

Для надання консультацій визначають певні дні, години. Проведення консультацій вимагає використання певних матеріалів:

1. Довідкової літератури по кімнатному, декоративному квітництву, акваріумному риборозведенню, визначників рослин, птахів тощо.

2. Методичної літератури з питань ознайомлення з природою.

3. Зразки планів, розробки конспектів проведення занять з використанням різних методів, розробки цільових прогулянок, свят, розваг на природничому матеріалі.

4. Доповіді з кращого досвіду роботи вихователів.

Наявність таких матеріалів допоможе дати кваліфіковані, корисні поради вихователям.

Збирання і розповсюдження перспективного досвіду роботи завжди розглядалося як одне з найважливіших завдань роботи методичних кабінетів. К. Д. Ушинський вважав, що теорія стає порожньою, коли не ґрунтується на узагальненні фактів досвіду. Український педагог В. О. Сухомлинський підкреслював, що досвід спроможний просунути теорію вперед.

Добре поставлена робота методичного кабінету по збиранню і розповсюдженню кращого досвіду роботи сприяє розвитку творчої активності вихователів, заохоченню роботи найкращих колективів дитячих садків через популяризацію їх роботи, висвітлення кращого досвіду на конференціях, публікації на сторінках журналу «Дошкільне виховання» тощо.

До кращого досвіду роботи ставляться такі основні вимоги: він повинен характеризуватися раціональністю шляхів досягнення результату, високою ефективністю. Іншими словами, меншою затратою сил і за короткий час має бути досягнутий результат.

Збирання кращого досвіду починається з вивчення роботи вихователів дитячих садків, вичленення новацій, шляхів досягнень більш високих результатів. Наступний етап – допомога вихователю у розвитку ідей, оформленні досвіду. Третій етап – поширення кращого досвіду. Дитячому садку, де створюється кращий досвід, надається статус опорного. Впровадження досвіду – це глибоке осмислення ідей і творче впровадження в особисту лабораторію кожного. Починається впровадження з педагогічного колективу дитячого садка, де кращий досвід заслуховується на педагогічній раді. Наступний етап – це ознайомлення з кращим досвідом роботи в методичному об'єднанні. Подальше поширення кращого досвіду роботи – це висвітлення його на конференціях дошкільних працівників, на сторінках фахових видань, видання методичного посібника.

Розвиток науки і техніки сприяв появі нових форм навчальної комунікації, новітнім методам розв'язання освітніх завдань. З огляду на це роль вихователя набула нової якості. Він розвиває пізнавальні якості дошкільника, його життєву компетентність у різних соціальних інституціях. Водночас відбувається еволюція змісту, форм і методів навчання, яка спонукає до розробок і впровадження нових новітніх освітніх технологій.

Досвід показує, що все нове із часом стає традицією і що традиції утверджують соціум, а новаторами виступають яскраві особистості реформаторського типу.

Інноваційні педагогічні технології мають гуманістичну спрямованість у системі освіти, зумовлену співіснуванням і складними взаєминами в науковій педагогіці й педагогічній практиці традиційної наукової педагогіки.

Найчастіше в ЗДО використовують навчально-ігрові програми для дітей:

- розвивальні ігри (графічні редактори, конструктори малюнка, казок);
- ігри навчального призначення – програми, якими передбачено розв'язання дидактичного завдання в ігровій формі;
- ігри-експериментування, що передбачають розв'язок навчального завдання за допомогою пошукових дій;
- ігри-розваги;
- комп'ютерні діагностичні ігри, що дозволяють виявити рівень знань дитини.

Застосування еколого-педагогічних технологій у практиці роботи з дітьми дошкільного віку дозволяє отримати бажаний ефект екологічного виховання за умов:

1. Докладного опису технології – всіх заходів із визначенням їх освітньо-виховних цілей та завдань, способів організації, сценаріїв можливого проведення;
2. Чіткого помісячно-тижневого планування та поетапної реалізації заходів.

Педагогічний менеджмент у дошкільній освіті – це специфічний вид інтелектуальної діяльності, що реалізується через систему дій особистості та впливу на об'єкт управління шляхом науково обґрунтованого аналізу, прогнозування, планування, організації, контролю і оцінки якості їх функціонування з метою досягнення високої ефективності соціально-значущих освітньо-виховних результатів.

Аналізуючи сучасний освітній простір, можна виокремити такі **проблеми менеджменту дошкільної освіти:**

- розгалуженість системи дошкільної освіти, відсутність чітких параметрів організації освітнього процесу в різних типах дошкільних закладів;
- відсутність єдиного підходу до визначення узагальнених критеріїв та механізмів оцінки якості роботи дошкільних закладів;
- орієнтація на застарілі принципи управління персоналом, навчально-виховним процесом та іншими аспектами діяльності дошкільного навчального закладу.

Педагогічний менеджмент дошкільного навчального закладу має свою специфіку і закономірності, що зумовлено своєрідністю предмета, продуктів, засобів і змісту професійної діяльності його керівника як

головного суб'єкта управління педагогічною системою. Залежно від домінування будь-якої функції управлінської діяльності, *керівник як менеджер дошкільної освіти постає в єдності основних статусних ролей: діагноста, ідеолога, новатора, програміста, методиста, адміністратора, вихователя-педагога, психолога, інспектора, дослідника, економіста, підприємця.*

Отже, *менеджер дошкільної освіти – це спеціаліст-професіонал сучасний керівник, який керує персоналом дошкільного навчального закладу, забезпечує успіх у досягненні мети, престиж і ефективність соціально-педагогічних результатів, тобто суб'єкт, якому належить активно-організуюча роль, що підкріплена певною владою та розповсюджена на об'єкт управління.* Оскільки менеджер дошкільної освіти є носієм розумової праці, його професійна діяльність спрямована на:

- аналіз інформації щодо ринку освітніх послуг та можливостей об'єкта в його просторі; пошук і створення інновацій;
- проектування майбутнього стану розвитку педагогічної системи через генерування нових ідей та постановку більш перспективних цілей; планування оптимальних шляхів їх досягнення;
- добір, організацію і стимулювання учасників конкретних дій і заходів; контроль ефективності їх реалізації, оцінку і самооцінку якості одержаних результатів.

Метою професійної діяльності менеджера дошкільної освіти є продуктивність функціонування дошкільного закладу. Для цього він змушений постійно забезпечувати баланс між витратами і одержаними ефектами, боротися за досягнення найбільшого успіху при мінімальних витратах ресурсів педагогічної системи, якою він управляє (матеріальних, фінансових, людських і інформаційних) результатів.

Теоретичний аналіз різних підходів до розуміння сутності освітнього менеджменту в цілому та менеджменту дошкільної освіти зокрема дозволяє дійти висновку, що сучасний менеджмент – це не набір єдино правильних методів управління, готових рецептів і правильних відповідей на всі запитання. Особливістю професії педагога є необхідність його постійного професійного та особистісного вдосконалення. Спрямованість на власний розвиток цінність та життєва потреба справжнього педагогічного працівника. Тільки ті, які готові аналізувати і змінювати, проектувати і змінюватися, досягають професійної впевненості і майстерності.

Стосовно реалізації завдань освітньої лінії «Дитина в природному довкіллі» діяльність керівника як менеджера ЗДО в тому, щоб постійно оновлювати і наповнювати матеріальну базу для ознайомлення дітей з природою, усвідомлюючи екологічні проблеми; створювати позитивний клімат у колективі, який сприятиме професійному зростанню всіх членів педагогічно колективу. Такий керівник розуміє проблеми дошкільної освіти, бачить шляхи їх вирішення, спрямовує на це зусилля колективу і досягає високих результатів у вихованні здорових дітей.

(Текст лекції подано за використання посібника Яришевої Н.Ф. Методика ознайомлення дітей з природою. – Київ: Вища школа, 1993 з деякими доповненнями).

Лекція 26. Співпраця ДНЗ і сім'ї з питань екологічного виховання дітей в процесі ознайомлення з природою

1. Роль сім'ї у формуванні екологічної свідомості дошкільнят. Спільні завдання батьків і вихователів ДНЗ з питань екологічного виховання. Форми співпраці ДНЗ і сім'ї.

2. Форми екологічного виховання в ДНЗ та родині засобами організації туристсько-краєзнавчої роботи та праці в природі.

3. Шляхи організації спільної діяльності ДНЗ і сім'ї (на прикладі використання педагогічних проектів).

Є дві сили, які дуже близькі дитині дошкільного віку, це батьки і педагоги. Якщо вони будуть виховувати її автономно, це не принесе плідних результатів. Але, якщо дорослі домовлятимуться про однорідність вимог до неї, спільність методів впливу та способів навчання в дитячому садку й родинному колі, це дозволить дитині найширше проявити свої можливості, швидше й повніше реалізувати потреби.

Співпраця дорослих і дітей, партнерство, взаємоповага сприяють нагромадженню гуманних стосунків між ними. Проблему виховання розумних, природолюбивих, працьовитих, емоційно відгукливих «спадкоємців нового життя» можна розв'язати з допомогою залучення батьків, співпраці ДНЗ і сім'ї.

Слід пам'ятати, що вихователі ЗДО і родина – рівноправні партнери у вихованні дитини і не інакше. Зближення вихователів з батьками має відбуватися у такому порядку.

Перший етап – трансляція батькам позитивного образу дитини.

На другому етапі – трансляція батькам знань, які можуть знайти застосування в сім'ї. Встановлення довірливих стосунків.

Третій етап – ознайомлення педагога з проблемами сім'ї у питаннях виховання дитини.

Четвертий, заключний етап, визначає перспективи подальшого співробітництва.

Необхідність залучення сім'ї до екологічного виховання обумовлена тим, що в сім'ї здійснюється універсальне сімейне спілкування, де на першому місці стоїть безкорислива любов батьків до своїх дітей; сімейне виховання більш емоційне, а це важливо для екологічного виховання. Другою причиною необхідності підключення сім'ї до екологічного виховання є те, що в сім'ї все ще недостатньо ведеться робота з екологічного виховання дітей, а тому в дитячому садку необхідно коректувати все те негативне, впливає на

дитину в сім'ї і використовувати позитивне. Але для цього потрібна єдність в роботі дитячого садка і сім'ї, що передбачає повне розуміння завдань екологічного виховання вихователями і батьками.

Завдання, які стоять перед батьками та вихователями дитячих садків:

- засвоєння необхідних знань про взаємозв'язки і залежності у природі;
- розуміння багатосторонньої цінності природи для людини;
- оволодіння нормами правильної поведінки в природному середовищі;
- розвиток потреби спілкування з природою і уміння оцінювати стан оточуючого середовища.

Виділяють такі форми взаємодії родини з дошкільним закладом:

- **індивідуальні** (вступне анкетування, попередні візити батьків з дітьми до садка, співбесіди, консультації, відвідування педагогами своїх вихованців вдома, телефонний зв'язок тощо);

- **наочно-письмові** (батьківські куточки, тематичні стенди, ширмочки, дошка оголошень, планшети, інформаційні листки, тематичні виставки, анкетування, скринька пропозицій, індивідуальні зошити, неформальні листи, родинні газети, педагогічна бібліотека, запрошення, вітання тощо);

- **групові** (консультації, практикуми, клуби взаємодопомоги, школа молодих батьків, гуртки за інтересами, вечори запитань та відповідей, зустрічі з цікавими людьми – вчителями, лікарями, психологами, юристами тощо);

- **колективні** (батьківські конференції, тематичні зустрічі «за круглим столом», засідання батьківського комітету, дні відкритих дверей, створення групи батьків-порадників, перегляд ранків, спільні свята, спортивні змагання, відпочинок у вихідні дні тощо).

Наведений перелік форм роботи з батьками досить умовний. Різні родини мають свої цінності, інтереси, культурний рівень, педагогічний досвід. Використання різноманітних форм залучення батьків до співпраці, творчість, власний пошук у «наведенні мостів», дипломатичність, толерантність – це запорука успішної взаємодії дитячого садка і родини.

Позитивно, коли в дошкільних закладах є кімнати для батьків (батьківські світлиці), де сім'ї можуть зустрічатися з педагогами у невимушеній обстановці, обмінюватися інформацією і власними знахідками та сумнівами з приводу діяльності дітей, їх поведінки в різних життєвих ситуаціях, поспілкуватися з іншими родинами, допомагати і підтримувати один одного, знайомитися з педагогічною літературою. Не варто пропонувати батькам готові рецепти виховання, краще обговорити ситуацію, накреслити план дій разом з ними.

Основи екологічного мислення закладаються у дитини в сім'ї. «Материнська школа» (сімейно-родинне виховання) покликана сформулювати у дитини перші уявлення про навколишній світ, прищепити повагу і почуття відповідальності за все живе, що її оточує, на основі культурних надбань і

традицій народу.

Зміст, форми і методи екологічного виховання в сім'ї залежать від загальної культури батьків, їх екологічної освіти.

Наступною ланкою у розвитку екологічної свідомості дитини стають дошкільні заклади: дитячий садок, груповий та приватний вихователь. Їх завдання – ознайомитись зі змістом і характером сімейного екологічного виховання дитини і у подальшому забезпечити умови для розвитку та підтримки того позитивного, що вже набуто в родині.

Враховуючи надзвичайну емоційну чутливість малят та дошкільнят, перевага надається емоційно-естетичному сприйманню природи, розвитку естетичних (красиво), інтелектуальних (цікаво), гуманістичних почуттів (рослини і тварини – теж живі організми і мають право на існування) та етичних норм у ставленні до природи.

Підвалини екологічної свідомості складають елементарні знання про природу:

- орієнтування у найближчому природному оточенні;
- усвідомлення життєво-необхідних потреб живих істот в умовах існування;
- ознайомлення з елементарними відомостями про взаємозв'язки живої і неживої природи, значення її в житті людини;
- розуміння впливу людини, її господарської діяльності на природне середовище у доступній для дітей формі.

Конкретні завдання, на які має орієнтуватися сім'я:

- виховання любові, чуйності, доброзичливості до об'єктів природи;
- виховання потреби у спілкуванні з природою, уміння спостерігати й відчувати її красу й гармонію, розвиток інтересу, прагнення до пізнання природи;
- активізація діяльності на покращення природного середовища.

Для того щоб вирішити перше завдання, потрібно дати дітям чітке уявлення що таке жива і нежива природа. Ці знання повинні нести про необхідність догляду за живими об'єктами природи, бережливе ставлення до них.

Засвоєння дітьми знань про залежності між життям об'єктів природи і задоволення їхніх життєво-важливих потреб дозволяє перейти вихователям до ознайомлення з залежностями, які існують у середовищі мешкання тварин і рослин.

Вирішення другого завдання екологічного виховання – спрямоване на розуміння дітьми всебічної цінності природи для людини. Оволодіння нормами правильної поведінки в природі означає виключення дій, які б шкодили природі. І саме при вирішенні цього завдання велику роль може відіграти сім'я, адже можливості спілкування дітей з лісом, водоймами, луками в дитячому садку дуже обмежені. А тому приклад поведінки рідних дуже важливий для виховання дитини. Але в даному випадку не можна зменшувати і можливості дитячого садка в оволодінні нормами правильної поведінки дошкільників, адже ставлення для природи формується під впливом знань, основа яких закладається в процесі цілеспрямованого

ознайомлення з її об'єктами під керівництвом вихователя.

Наступне завдання – розвиток потреби у спілкуванні з природою і уміння оцінювати стан природного середовища. В основі цих потреб лежать особисті симпатії дітей до об'єктів природи. У дошкільників особисте ставлення формується під впливом емоцій, а тому важливо забезпечити емоційні зустрічі їх з природними об'єктами. Вихователі, батьки повинні показати своєрідність, красу об'єкта природи, викликати приємні емоції. Адже формування естетичних вражень у природі відбувається лише через вплив дорослих. Діти можуть знаходитися в прекрасному природному оточенні і бути байдужими до нього, а тому саме дорослі повинні уміти дати емоційну естетичну оцінку об'єктам природи.

І останнє завдання – це допомога дітям в оволодінні прикладними знаннями, практичними уміннями і навичками природокористування. Відомо, що дитина набуває практичного досвіду оточуючих її дорослих. У них вона вчиться окремим діям, які є зразком для наслідування. А тому діти завжди повинні бачити турботу вихователя у куточку природи про живих тварин, рослин, бачити працю батьків на присадибній ділянці.

Успішне екологічне виховання дошкільників може бути лише тоді, коли відповідний вплив на них з боку дитячого садка підкріплюється в тому ж напрямку активною діяльністю сім'ї. Але успіху можна досягти лише при наявності зацікавленості батьків питаннями екології. Тому одним із напрямків роботи є налагодження контактів, взаєморозуміння з батьками.

Зміст роботи з батьками повинен відповідати роботі, яка проводиться вихователем з дітьми, і має декілька напрямків: екологічна просвіта батьків, організація спільних видів діяльності дитячого садка і сім'ї, робота з дітьми на приватних садових ділянках, педагогічний вплив на батьків через дітей.

Таке керівництво важливе ще й тим, що програми сімейного екологічного виховання немає, і воно, як правило, проводиться на основі особистого досвіду і традицій виховання в кожній сім'ї.

Щоб сформувати вміння дітей бачити, відчувати, розуміти красу оточуючого світу та мати естетичну насолоду від спілкування з ним, важливо щоденно використовувати, як приклад, ставлення до природи дорослих людей. Для формування у дітей умінь і навичок поведінки (розумної) у природі потрібно передусім дати вихованцям знання про неї, формувати з самого малку усвідомлене переконання в тому, що в природі немає жодного об'єкта тільки корисного або тільки шкідливого. Усе в природі взаємопов'язане. Щоб дитина дійсно розуміла що і чому можна робити, а чого не можна, треба грамотно роз'яснювати, бути максимально обізнаним в «дитячих» питаннях.

У роботі з дітьми особливо наголошувати на значенні довілля та ролі дитини у збереженні природи. З цією метою добирати і розробляти заняття, які сприяють вихованню у дітей уявлення про те, що Земля – наша спільна оселя, і якою вона буде, залежить від кожного із нас!

Проводити паралель з власною оселею; зазвичай, у власному домі діти допомагають батькам, намагаються підтримувати порядок і чистоту;

На таких заняттях дітям повинно бути надзвичайно цікаво, потрібно викликати в емоційні переживання, закладати глибоке розуміння того, що смітити, шкодити природі – це дуже погано!, щоб для дітей це перетворилося на норму, міцну звичку, що може бути лише так, а не інакше. Потрібно формувати «розумну» свідомість.

Треба зробити Природу, у розумінні дітей, своїм рідним, членом власної родини, живою істотою.

Виховуючи у дитини гуманне ставлення до природи, показати, що людина і природа тісно пов'язані між собою. Отже, турбота про довкілля є і турботою про людину, її майбутнє, а те, що завдає шкоди природі, шкодить і нам самим. І задачею дорослих є донести це до дітей у доступній для них формі. Цікавою формою співпраці з родиною є залучення батьків до організацій творсько-краєзнавчої роботи в ЗДО.

Форми взаємодії ЗДО й родини, які можуть використовуватися у краєзнавчій роботі.

Відвідування родини дитини багато дає для її вивчення, встановлення контакту з дитиною, її батьками, з'ясування умов виховання, якщо не перетворюється у формальний захід. Педагогові необхідно заздалегідь погодити з батьками зручний для них час відвідування, а також визначити мету свого візиту. Прийти до дитини додому – це прийти в гості. Виходить, треба бути в гарному настрої, привітним, доброзичливим. Варто забути про скарги, зауваження, не допускати критики на адресу батьків, їхнього сімейного господарства, способу життя, поради (одиночні!) давати тактовно, ненав'язливо.

День відкритих дверей, будучи досить розповсюдженою формою роботи, дає можливість познайомити батьків з дошкільним закладом, його традиціями, правилами, особливостями освітньо-виховної роботи, зацікавити нею й залучити до участі в різноманітних заходах, у тому числі – краєзнавчих. Для батьків проводиться *своєрідна екскурсія по дошкільній установі з відвідуванням групи, де виховуються діти батьків, які прийшли на День відкритих дверей.*

Бесіди з батьками бувають як індивідуальні, так і групові. І в тім і в іншому випадку має чітко визначитися мета: що необхідно з'ясувати, чим педагоги можуть допомогти батькам у вихованні дітей. Зміст бесіди має бути лаконічний, значимий для батьків, підноситься таким чином, щоб спонукати співрозмовників до висловлення. Педагог повинен уміти не тільки говорити, але й слухати батьків, виражати свою зацікавленість, доброзичливість.

Консультації. Звичайно складається система консультацій, які проводяться індивідуально або для підгрупи батьків. На групові консультації можна запрошувати батьків різних груп, що мають однакові проблеми або, навпаки, успіхи у вихованні (примхливі діти; діти з яскраво вираженими здібностями до малювання, музики). Цілями консультації є засвоєння батьками певних знань, умінь; допомога їм у розв'язанні проблемних питань. Форми проведення консультацій різні (кваліфіковане

повідомлення фахівця з наступним обговоренням; обговорення статті, заздалегідь прочитаної всіма запрошеними на консультацію; практичне заняття, наприклад, на тему «Як розучувати з дітьми вірші»).

Семінари-практикуми. Батьки, особливо молоді, мають потребу в придбанні практичних навичок виховання дітей. Їх доцільно запрошувати на семінари-практикуми. Ця форма роботи дає можливість розповісти про способи й прийоми навчання й показати їх: як читати книгу, розглядати ілюстрації, розмовляти про прочитане, як готувати руку дитини до письма, як вправляти артикуляційний апарат.

Батьківські збори. Батьківські збори проводяться групові й загальні (для батьків усього закладу). Загальні збори організуються 2-3 рази на рік. На них обговорюють завдання на новий навчальний рік, результати освітньої роботи, питання фізичного виховання й проблеми літнього оздоровчого періоду й та ін. Передбачаються виступи батьків. Групові збори проводяться раз в 2-3 місяці. На обговорення виносять 2-3 питання (одне питання готує вихователь, по іншим можна запропонувати виступити батькам або комусь із фахівців). Щорічно одні збори доцільно присвячувати обговоренню сімейного досвіду виховання дітей

Круглий стіл. У ньому беруть участь вихователь-методист, психолог, вихователь груп і інші фахівці. Учасники вільно спілкуються один з одним. Тематику подібних засідань можуть бути такі, як «Розвиток допитливості у дошкільників», «Розвиток мовлення», «Спеціальна готовність дитини до 77 школи» і ін. Такі засідання можна провести в кожній віковій групі, ставлячи акценти на завданнях програми, за якою працює ЗДО. Доцільно використовувати такі методи, як постановка дискусійних питань, аналіз педагогічних ситуацій, повідомлення фахівців з проблеми, обмін досвідом батьків, відповіді на їхні питання фахівців. Тут можна показати батькам відкрите (або відеозапис) заняття з дітьми, організувати виставку літератури для дітей і батьків по проблемі. Пропонується розкрити батькам сутність навчання дошкільників, його специфіку, яка полягає у використанні ігрових прийомів. *Як наочність доречним буде відкрите заняття для батьків з дітьми або ж відеоматеріали фрагментів занять з математики, розвитку мовлення й ін., варто звернути увагу на дидактичний матеріал, методи навчання дітей, сюрпризні моменти на заняттях [7, с. 32].*

Дискусія. Її можна провести з батьками старшої групи, заздалегідь запросивши фахівців: учителів початкових класів, психолога, вихователів старшої групи. Можна використовувати такі методи, як постановка спірних питань, ознайомлення батьків з результатами тестування дітей, надання слова фахівцям, аналіз педагогічних ситуацій. Рекомендується проведення дискусій за аналогією з телевізійними «Ток-шоу»: наприклад, розподілити учасників на дві групи: перша – ті, хто вважає, що розумовий розвиток дитини – це вміння писати, рахувати, читати; друга – батьки з протилежною точкою зору. Головне – це всебічний розвиток дитини, її пізнавальна активність.

Усні журнали складаються з 3-6 сторінок, по тривалості кожна займає

від 5 до 10 хв., таким чином, загальна тривалість становить 40 хв. Досить великий обсяг інформації, розміщений у відносно короткому відрізку часу становить значний інтерес для батьків. Кожна сторінка журналу – це усне повідомлення, яке може бути проілюстровано дидактичними посібниками, прослуховуванням магнітофонних записів, виставками виробів, малюнків, книг. Батькам заздалегідь пропонується література для ознайомлення з проблемою, практичні завдання, питання для обговорення. Ця форма може проводитися регулярно із заданими рубриками, які мають місце в тому або іншому журналі. Наприклад, «Поради фахівця», «Це цікаво знати», «Говорять діти» і ін.

Наочні форми роботи з батьками включають підготовку *пам'яток, напок-пересувок, матеріалу на стендах, фотовиставки й ін.* Наприклад, можна підготувати для батьків у письмовому вигляді показники розумового розвитку дітей по вікових групах або запропонувати наочний матеріал, на формування пам'яті, уваги, уяви, мислення, а також варіанти проведення дидактичних ігор з дітьми. **Брифінг.** Зустріч, на якій коротенько викладається позиція по одному зі злободенних питань. Може проводитися вихователем-методистом, вихователем групи або фахівцем, що заздалегідь готується до відповіді на запитання по певній темі. Дозволяє максимально активізувати батьків. Дві команди, одна задає питання – інша відповідає; організатор задає питання – батьки відповідають.

Батьківські конференції. Основна мета конференції - обмін досвідом сімейного виховання. Батьки заздалегідь готують повідомлення, педагог при необхідності надає допомогу у виборі теми, оформленні виступу. На конференції може виступити фахівець. Його виступ дається «для запалу», щоб викликати обговорення, а якщо вийде, то й дискусію. Конференція може проходити в рамках однієї дошкільної установи, але практикуються й конференції міських, районного масштабу. Важливо визначити актуальну тему. До конференції готуються виставка дитячих робіт, педагогічної літератури, матеріалів, які відбивають роботу дошкільних установ, і т.п. **Сімейні клуби.** На відміну від батьківських зборів, в основі яких навчально-повчальна форма спілкування, клуб будує відносини з родиною на принципах добровільності, особистої зацікавленості. У такому клубі людей поєднує загальна проблема й спільні пошуки оптимальних форм допомоги дитині. Тематика зустрічей формулюється й запитується батьками. Сімейні клуби - динамічні структури. Вони можуть зливатися в один великий клуб або дробитися на більш дрібні, - все залежить від тематики зустрічі й задуму організаторів.

Бібліотека спеціальної літератури. Бібліотека спеціальної літератури – значна допомога в роботі клубів з проблем виховання, навчання й розвитку дітей. Педагоги стежать за своєчасним обміном, підбором необхідних книг, складають анотації новинок.

Бібліотека ігор (ігротека). Нетрадиційна форма взаємодії з родиною. Оскільки ігри вимагають участі дорослого, це змушує батьків спілкуватися з дитиною. Якщо традиція спільних домашніх ігор прищеплюється, у

бібліотеці з'являються нові ігри, придумані дорослими разом з дітьми. *Гурток «Працьовиті ручки»* залучає бабусь. Техногенне та швидке сьогодні, а також тіснява або, навпаки, зайва розкіш сучасних квартир майже виключили з життя дитини можливість займатися ручною працею, виготовленням виробів. У приміщенні, де працює гурток, діти й дорослі можуть знайти все необхідне для художньої творчості: папір, картон, покладкові матеріали й ін.

Не менш важливою є й поточна робота педагогів ЗДО із батьками вихованців. Вона передбачає такі форми:

Дні співпраці: консультування батьків і дітей щодо туристичної діяльності (спорядження, правила поведінки, орієнтування на місцевості тощо); проведення рухливих ігор у лісі (в парку, на території закладу), як-от: «Знайди лісові скарби», «Знайди своє дерево», «Запам'ятай маршрут», «Штаб», «Лісовий концерт»; ознайомлення з нетрадиційними способами оздоровлення в поході.

Оформлення інформаційних стендів: «Ігри в поході», «Чим зайняті туристи», «Як підготувати дитину до туристичного підходу».

«Зустрічі за круглим столом»: обмін досвідом сімейного виховання, родинних походів, подорожей, прогулянок.

Створення «батьківського віконечка», «Добрі традиції родини» для обміну досвідом сімейного виховання з фоторепортажами.

Випуск тематичної родинної газети «Сімейний похід». Наразі можна констатувати, що завдяки проведеній туристичній роботі можна досягти неабияких результатів у розвитку й вихованні малюків.

Отже, кожний заклад дошкільної освіти обирає такі форми взаємодії з родинами, які об'єднують їх і сприяють досягненню поставлених завдань виховання дітей.

Як приклад, пропонуємо зміст роботи з туристсько-краєзнавчого напрямку.

Національне виховання дошкільників ґрунтується на краєзнавчому принципі. Нині настали сприятливі умови для подолання духовного занепаду нашого суспільства, відродження та розвитку національної культури.

Компетентність дитини відповідно до сучасних програм «Українське дошкілля», «Дитина», «Дитина в дошкільні роки» та програми розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт» - неодмінна передумова становлення цілісної особистості, метою якої є формування елементів екологічного світорозуміння, формування у дитини уявлення про те, що в кожній людині є найдорожче місце на землі – місце, де вона народилася.

Через краєзнавство йде духовне збагачення дітей, виховання любові до Батьківщини, її природи, рідної мови, історії, культури народу. Зміст роботи з розділу «Рідний край» (програма «Українське дошкілля») враховує регіональні, географічні, етнічні особливості краю. Реалізація завдань

програми має сприяти формуванню у дошкільнят високих духовно-моральних якостей, а саме:

- інтересу до минулого і сьогодення;
- любові до рідного краю, міста, району, його історії;
- бережного ставлення до довкілля і турботи про нього;
- розуміння краси природи, результатів людської праці, людських взаємин, вболівання за відродження національної культури;
- шанобливого ставлення до народних традицій та звичаїв, рідної .

У старших групах слід створювати відповідні навчальне, ігрове та розвивальне середовище; куточки краєзнавства; вишиті рушники, серветки, керамічні вироби, вироби з лози, дерева. А ще діти люблять прогулянки, подорожі, різні походи, свята, читання художніх творів, слухання віршів, зустрічі з цікавими людьми рідного краю, милування красою місцевості, де вони живуть.

Сьогодні практики усвідомлюють, що дошкільний заклад не має бути «школою для маленьких» з притаманною їй предметною системою. На те він і садок, щоб вирощувати, плекати особистості, вчити дітей уміння жити, орієнтуватися в навколишньому середовищі. Простежується тенденція до пошуку нових орієнтирів, освітніх технологій, форм роботи, які б визначали своєрідність кожного закладу.

Приклад організації туристсько-краєзнавчої роботи в Кривому Розі «Рідне місто моє»

1. Виникнення міста, його легенди та перекази – героїчні та історичні. Наша вулиця.
2. Герб міста, гімн. Вивчення гімну. Розмальовка герба.
3. Історико-краєзнавчі, культурно-мистецькі об'єкти та економічні центри Криворіжжя. Робота з навчально-розвивальним посібником «7 чудес Криворіжжя».
4. Залізна руда. Професії, якими славиться наше рідне місто.
5. Дитячий фольклор Криворіжжя. Видатні люди Криворіжжя.

«Слава тобі, країно, від роду до роду»

Робота з наочно-методичними матеріалами для дітей 4-8 років «Я живу в Україні».

1. Історичне минуле нашої країни. Князь Володимир. Князь Ярослав Мудрий. Т.Г.Шевченко – поет, мислитель, філософ, художник. Леся Українка, Іван Франко, Костянтин Ушинський – письменники та поети.
2. Український народ – найспівучіший у світі. Легенда про пісню. Видатні композитори та художники України (М.Лисенко, Я.Степовий, І.Айвазовський, І.Репін)
3. Моя країна – Україна. Київ, його історичне виникнення. Герб та прапор України. «Безмежні простори, моря і поля – це все Україна моя». Великі міста України. Відомі люди України: Г.Сковорода, М.Амосов, С.Корольов.

4. Сьогодення нашого краю: а) етнічний склад нашої країни, особливості мови; б) «Щоб всього доволі мати, треба добре працювати» (специфіка праці, промислові центри рідного краю); в) «У гостях добре, а дома краще». Вивчення віршів напам'ять про Україну.

«Про майбутнє дбай та минуле пам'ятай»

1. Розповіді про Київську Русь. Казки. Княжа Україна Олександра Олеся.
2. Козацькому роду нема переводу. Робота з настільною грою «Сяйво козацької слави».
3. Традиції українського народу. Спадщина обрядова, традиційна. Народні свята.
4. Рослинні та тваринні обереги. Легенди про рослини та тварин.

Форми роботи з дітьми та види їх діяльності були різноманітні: бесіди, вивчення віршів, віртуальні подорожі містами України та Дніпром, подорожі вулицями міста, заняття по ознайомленню з державними символами України, столицею, гімном, прапором, їх розмальовки; віртуальні екскурсії до відомих історичних місць рідного краю; обрядово-календарні свята; бесіди про рослини-символи та тварини-символи українського народу; український віночок; заняття «Козацька слава українців», «Козацькому роду нема переводу», символи та зброя українських козаків, діти розмальовують козацьку зброю та козацькі клейноди; цільові прогулянки з метою вивчення рослин та тварин Криворіжжя; заняття «Річки Криворіжжя та походження їх назв»; «Райони міста та видатні місця», «Залізна руда», «Де працюють наші батьки? Основні підприємства та професії нашого міста»; сюжетно-рольові та дидактичні ігри «В ігри грай – свою країну знай»; прогулянки, пішохідні переходи, туристичні походи вихідного дня за участю батьків; створення та розв'язання проблемних ситуацій під час занять, прогулянок, у повсякденній діяльності; читання художньої літератури; ознайомлення з культурними традиціями та мистецтвом Кривого Рогу (театр імені Т.Г.Шевченка, театр «Академія руху», професійний бійцівський клуб «Барс» та ін.).

Проблемним стає питання залучення дітей до праці. Для більшої зацікавленості батьків педагог може запрошувати вирішити ту чи іншу педагогічну ситуацію, потім поділитись своїми спостереженнями за дітьми в дитячому садку у відповідних ситуаціях, вказавши на доречність використання необхідних методів, поставити питання, які допомагають батькам розібратися у справі. *Наприклад:* діти підготовчої групи працювали на ділянці. Хлопчики лопатами перекопували землю, а дівчатка граблями її волочили. Всі працювали з задоволенням, вибирали із землі палички, камінці, коріння минулорічних рослин. Ніхто не помітив як підійшла мама Оксани.

– Що ви тут робите? – спитала вона.

– Хіба ти не бачиш, мамочко, – відповіла Оксана, – ми готуємо землю

на грядки, а завтра будемо садити квіти.

– Подивись, на кого ти схожа?! Які в тебе руки, а черевики!..

Розгнівана мати звернулася до вихователя:

– Чому ви примушуєте дітей виконувати таку роботу? Хіба у вас нема двірника?

Питання для батьків:

1. Чи правильно зробила вихователь, що організувала такий вид праці?

2. Дайте оцінку поведінки мами Оксани. Що б ви робили в такій ситуації?

Батьки висловлюють свою думку. Вихователь на правильний шлях вирішення завдання. Таку ситуацію можна використовувати по-різному: як ілюстративний матеріал до розкриття теми, як метод активізації батьківської аудиторії і привід для диспуту, що допомагає з'ясувати чи правильно батьки зрозуміли теоретичні положення.

Орієнтований зміст трудових доручень в природі вдома, з якими можна познайомити батьків на батьківських зборах:

Молодша група: дітей можна залучити до догляду за домашніми тваринами і рослинами, а саме: насипати зерна в годівничку для пташки, погодувати рибку в акваріумі, собаку, кішку, полити кімнатні рослини. При цьому звернути увагу дітей на те, що і рослини, і тварини хочуть їсти і пити, бо вони живі.

На присадибній ділянці діти можуть допомагати збирати овочі, в саду – фрукти і ягоди.

Середня група: діти можуть допомагати міняти воду в акваріумі, мити корм для птахів (яблуко, моркву, салат), разом з батьками годувати курей, кролів, кіз.

На присадибній ділянці весною діти можуть садити насіння цибулі, квасолі, гороху і доглядати за ним (поливати, виривати бур'ян). Діти беруть участь у зборі урожаю. Працюючи з дітьми на городі, батьки можуть показати зв'язок, який існує між живою і неживою природою (восени через зниження температури повітря, засихає рослинність, а тому зникають комахи, відлітають в теплі краї комахоїдні птахи).

Старша група: діти самостійно доглядають за кімнатними рослинами, самостійно годують рибку в акваріумі, собаку, кішку; на присадибній ділянці діти можуть самостійно працювати на «своєї» грядці. На подвір'ї діти можуть підмітати доріжку від сміття чи снігу самостійно або ж допомагаючи двірнику чи батькам.

Цей перелік видів праці може змінюватися у відповідності до умов життя (місто, село) і складу сім'ї.

При цьому необхідно нагадати дорослим, що їхнє ставлення до праці в природі є наочним зразком поведінки для дітей.

Акцентуючи увагу батьків на тому, що починати цю роботу необхідно з дитинства, слід підвести їх до думки, що сім'ї належить дуже важливе місце у вихованні в дитині почуття відповідальності, турботи за завтрашній день нашої планети.

Значне місце в системі педагогічної освіти займає забезпечення батьків літературою природознавчого змісту, а також передача батькам для читання газет і журнальних статей. Для спільного читання дітей і батьків може бути корисною така література – твори М. Пришвіна, Є. Чарушина, В. Біанкі, підготовленості до навчання. Практичному заняттю може передувати спостереження праці дітей, його обговорення, щоб батьки наочно переконалися в необхідності допомоги дітям.

Поза графіком звичайно проводять індивідуальні консультації у зв'язку з виникненням питань під час спілкування з батьками. Ініціаторами їх можуть бути як педагоги, так і батьки. Для індивідуальних консультацій необхідна атмосфера взаємопорозуміння, відвертості, довіри. Саме такі зустрічі педагога з батьками допомагають йому не лише підібрати найбільш ефективний спосіб виховного впливу на дитину, але й знайти для себе пояснення деяким «загадкам» її поведінки. Батьки ж одержують пораду, яка з найбільшою повнотою враховує специфіку сімейного клімату та індивідуальні особливості дитини. Темами таких консультацій можуть бути: «Як навчити дитину працювати», «Уроки чуйності в природі»...

Широкі вікові можливості консультацій розкриваються лише при використанні їх в комплексі всієї роботи з сім'єю. Складаючи перспективний план на початку року, необхідно визначити основне коло питань, які можуть бути вирішені шляхом організації консультацій. Із загального переліку питань з екологічного виховання, які намічаються на поточній рік, 2-3 виносяться на батьківські збори, решта – на консультації. Конкретна користь консультацій визначається тим, наскільки батьки в них зацікавлені.

Система роботи з батьками, включає також *опосередковані форми педагогічної освіти*, які не носять навчального характеру, але мають свій вплив, збагачуючи сім'ю якимись новими враженнями і знаннями, змінюючи її ставлення до дитини і виховання взагалі. Ці форми перспективні, вони зможуть внести вагомий вклад в зміцнення зв'язків дитячого садка із сім'єю. До них належать: різні доручення, прохання до сім'ї, домашні завдання; підготовка і проведення вихователями разом з батьками і дітьми екскурсій в природу, спільних трудових доручень, свят в природі, які мають екологічну спрямованість.

Перша категорія завдань дається з певним інтервалом через куточок для батьків. Ці завдання роблять батьків учасниками пізнавальної діяльності дітей, допомагають об'єднувати зусилля і почуття батьків і дітей.

Залученню сім'ї до життя ЗДО сприяє і друга група форм роботи, яка включає спільні екскурсії в природу в різні пори року, спільну працю на території дитячого садка, спільне свято в природі. На такі заходи, крім свята, батьків запрошують не всіх одразу, тому що головна мета є не допомога з боку батьків, а підвищення їхньої активності в екологічному вихованні дітей.

У цілому, жоден із методів екологічного виховання не може бути універсальним, придатним для всіх ситуацій. Вихователям разом з батьками необхідно використовувати різні методи і прийоми, враховуючи рівень знань

дітей, індивідуальні нахили, реальні можливості доквілля. Це сприяє накопиченню досвіду моральної поведінки дітей в природі, їхній самостійності, осмисленню своєї поведінки, як в дитячому садку, так і вдома.

На перших батьківських зборах вихователь пропонує увазі батьків педагогічну бібліотечку. Потім, в ході роботи з дітьми і батьками звертається до потрібних книжок і пропонує їх батькам для читання вдома: Н. Павлової, Б. Заходера, Ю. Дмитрієва, Г. Бойко, П. Павличка, Н. Забіли.

До екологічного виховання дітей необхідно звертатися з позицій комплексного підходу, який передбачає розвиток позитивних почуттів до природи, засвоєння знань про неї та оволодіння елементарними навичками по догляду за об'єктами природи.

Такі висновки приводять до необхідності пошуку нових ефективних форм організації спільної цілеспрямованої роботи дитячого садка і сім'ї з метою досягнення якісних результатів в галузі екологічного виховання дошкільників.

Виховання культури поведінки, відповідальності за свої вчинки у природі, формування здатності й вмінь піклуватися про природні об'єкти та своє здоров'я, включення у спільну з дорослими екологічно спрямовану діяльність».

Виховання дітей відбувається в процесі бесід, ігрової діяльності, читанні художньої літератури: міфів, казок; перегляді дитячих кіно- і діафільмів, теле- і радіопередач, дитячих конкурсів і фестивалів та ін. з урахуванням вікових потреб та можливостей. Більша ефективність досягається при безпосередньому перебуванні у природному середовищі. Ефективність дошкільного виховання залежить від спільних дій сім'ї і дитячих дошкільних закладів, екологічної освіченості батьків і вихователів, їх бажання бути екологічно свідомими і передавати це дітям.

Екологічне просвітництво серед батьків в системі дошкільної освіти є першочерговим завданням.

Важливу роль в роботі з батьками екологічного виховання дітей може мати добре підібраний і гарно оформлений в *куточку для батьків* інформаційний ілюстративний матеріал, який наближає батьків і дітей до природи. Інформація в куточку сприймається з інтересом, вона орієнтує батьків на засвоєння знань про залежності, які існують в природі, нормами природокористування під час перебування з дітьми в лісі, парку, сквері іт. д., а також під час праці в природі. Така інформація допомагає досягти розуміння всебічної цінності природи, викликає бажання спілкуватися з нею, працювати в ній.

У куточку для батьків періодично можна розмішувати правила залучення дітей до праці в сім'ї, які можуть бути вироблені колективно на батьківських зборах: батьки повинні подавати особистий приклад у праці; починати трудове виховання з перших років життя дитини; створювати всі умови для трудової діяльності дітей; робити трудові обов'язки старших дошкільників в сім'ї постійними; позитивно оцінювати працю дитини; не карати дитину працюю.

Перед батьківськими зборами батькам можна запропонувати таку

анкету: «Як часто ви буваєте з дітьми на прогулянці?», «чи є у вашій сім'ї рослини, тварини?», «Чи допомагають діти доглядати за ними?», «Що вміють робити ваші діти по догляду за тваринами чи рослинами?». Але слова, не підкріплені справами, швидко забуваються. А тому при організації роботи з батьками доцільно використати куточок для виконання батьками разом з дітьми нескладних «домашніх завдань». Такі завдання наближають батьків до життя дитини в ДНЗ, знайомлять зі змістом екологічного виховання, способами виконання трудових завдань та завдань з охорони природи.

За допомогою таких завдань батьки стають співучасниками пізнавальної діяльності своїх допитливих малюків. Діти закріплюють та розширюють за допомогою батьків знання, які одержують в ЗДО, а дорослі «повертаються обличчям» до такої важливої проблеми, як екологічне виховання своїх дітей, до тих, хто допомагає в її вирішенні, – педагогів дошкільного закладу.

Для багатьох сімей такий шлях – єдина можливість переконати батьків у тому, що пора дошкільного дитинства наповнена не просто забавами (як багато з них думає), а важливою для загального розвитку дітей діяльністю. Якщо деяких батьків не вдається переконати прийти на збори і консультації, то, приймаючи завдання як обов'язкове для дитини, вони поступово самі втягуються в намічену справу, починають проявляти до неї інтерес.

Такі домашні завдання виступають в комплексі взаємодоповнюючих форм роботи з сім'єю, вони використовуються для більш глибокого засвоєння дитиною знань, одержаних в ЗДО, а також для спільної діяльності, в процесі якої дошкільники і дорослі вчаться узгоджувати свої зусилля і краще розуміти один одного.

З метою перегляду батьками того, яка робота з екологічного виховання ведеться в ДНЗ і як цю роботу здійснювати з дітьми вдома, можуть бути організовані дні відкритих дверей. При цьому необхідно враховувати своєрідну позицію членів сім'ї, які виступають в ролі спостерігачів. Вони звикли бути активними учасниками подій, керувати дитиною, організовувати її побут. В даному випадку вони дивляться як це робить вихователь, уповноважений своїми службовими обов'язками. Ці моменти повинні враховуватися при складанні програми «дня відкритих дверей». Вони допомагають передбачити, як батьки сприймають ці ситуації, і заздалегідь продумати пояснення, які можуть знадобитися. Важливе розуміння того, що батьки, якими майстрами вони не були у своїй сімейній педагогіці, не зуміють при спостереженні діяльності дітей виділити потрібне і прийти до педагогічно правильних висновків. Тому ретельне обмірковування і обговорення в педагогічному колективі мовного супроводу того, що передбачається для перегляду, – обов'язкова умова підготовчого етапу.

Виступ вихователя може містити короткий опис всієї програми (короткочасне спостереження і праця в куточку природи, виконання доручення, праця на городі ЗДО). Дітей необхідно попередити про прихід батьків.

Присутність батьків є для дошкільників більш емоційним фактором, ніж присутність чужих людей. Близька доросла людина викликає у дитини

цілу гаму переживань, намагання проявити себе з кращого боку і отримати схвалення.

Центральним моментом для відкритих дверей, який має на меті дати батькам певні знання і уміння на прикладі проведення тих чи інших режимних моментів, є обговорення побаченого ними. Підготувати і показати хороше заняття, уміле керівництво працею лише пів справи. Дуже важливо вихователів знайти такі форми пояснень, які дозволяють дійсно навчити чогось батьків, і навіть тоді, коли батьки на це, можливо і не настроювались: адже вони йшли в дитячий садок, керуючись бажанням просто подивитись. Тим і відрізняється дана форма роботи від інших, що в ній навчання начебто сховане за звичайним знайомством з життям дітей.

При проведенні дня відкритих дверей необхідно спеціально підібрати (а якщо потрібно, то і організувати) ті режимні моменти в навчально-виховному процесі, які б найкращим чином розкривали намічену для показу роботу. Батьки милуються умілим поведінням дітей з об'єктами живої природи, точністю рухів, гарно прибраним куточком. Вихователів лише залишається підказати що і вдома необхідно давати дитині можливість робити щось приємне і корисне для сім'ї.

При проведенні дня відкритих дверей доцільно запрошувати батьків невеликими групами і добирати їх склад з розрахунку на вплив саме на визначених батьків. Так, якщо об'єктом показу буде праця в природі, то потрібні батьки, які не надають цьому значення і не привчають до цього своїх дітей.

При такому підході зникає народність, і день відкритих дверей перетворюється в недовготривалу за часом ділову розмову. Він ведеться у формі спостереження визначеного для цього відрізка із життя дітей в ДНЗ з наступним його обговоренням, коротким або більш детальним. Останнє залежить від того, наскільки батьки педагогічно грамотні, щоб самостійно зробити правильні висновки. Отже, досить буває вибрати для показу виразний момент, який повністю відображає певне явище і він сам скаже за себе. Наприклад, догляд чергових в куточку природи за кімнатними рослинами, рибками, хом'яком, чи висівання на грядці насіння дозволяє без додаткових пояснень переконати батьків, які брали ці турботи на себе, що їх можна довіряти дітям.

Отже, день відкритих дверей відрізняється від інших форм роботи тим, що в ньому навчання неначебто сховане за видимістю звичайного знайомства з життям дітей.

При цілеспрямованій організації, заняття природознавчого змісту є прекрасним засобом взаємодії педагогів і батьків, тому що дозволяє конкретизувати можливості дітей в засвоєнні знань. Але підготовка до такого заняття повинна передбачати і те, які саме знання одержать батьки.

Важливе місце в роботі з батьками мають консультації. Це одна із форм, яка дозволяє успішно здійснювати диференційований підхід до кожної родини. Консультації проводять як колективно, так і індивідуально. Колективні консультації проводяться систематично протягом всього року і

мають на меті, як правило, дати батькам ті чи інші знання і залучити їх до вирішення певних педагогічних проблем. Існує декілька способів проведення групових консультацій. Найбільш поширені такі: кваліфікований виклад вихователем чи одним із батьків інформації з певного питання, обговорення статей з педагогічної преси, прослуховування магнітофонних записів, зроблених вихователем з метою їх демонстрації батькам, практичне заняття, спрямоване на те, щоб навчити батьків способів організації дитячої діяльності.

Специфікою консультацій, на відміну від зборів, є необхідність піднімати ті питання, які виникають перед вихователем в ході спілкування з даною групою дітей чи батьків і є актуальними на певному етапі.

Дуже добре завжди сприймається батьками фактичний матеріал із життя дітей даної групи. Він поступово підбирається і записується на магнітофонній стрічці. Це фрагменти занять, окремі режимні моменти, дитячі висловлювання. Записи відтворюються увечері, коли батьки забираючи дитину, можуть затриматися на 10-15 хвилин.

Практичні заняття, як один із різновидів консультацій, мають на меті ознайомити дорослих членів сім'ї зі способами організації практичної діяльності в природі дитини вдома. Проводяться практичні заняття для невеликих груп, підібраних за принципом однакової для всіх потреби в оволодінні певними знаннями і більш-менш однакового рівня.

Новітні форми роботи батьків і педагогічного колективу передбачають створення кімнати народознавства для дітей; обладнання «Родинної світлиці» для зустрічей з мамами і татами; у «Родинній світлиці» обладнання куточка «Для допитливих дітей та дбайливих батьків»; випуск на допомогу батькам рукописного журналу «Родинна світлиця»; залучення педагогами батьків до проведення занять з дітьми; проведення спільно з родинами свят і днів народження; сімейні читання; створення «Школи здорової дитини» у формі запитань і відповідей; щоквартальний «День знань» замість «Днів відкритих дверей»; перегляди батьками занять та режимних процесів у групах; влаштування вдома куточка художньої творчості, живого куточка, міні-газети з окремих питань виховання та навчання дітей.

«День знань» є дієвою формою освіти батьків: «Профілактика дитячого травматизму», «Знай, люби, бережи»(вивчення рідного краю), «Мала фізіотерапія вдома», «До народних джерел» та інші.

3. Шляхи організації спільної діяльності ЗДО і сім'ї (на прикладі використання педагогічних проєктів)

У Базовому компоненті дошкільної освіти, у державних загальних дидактичних і авторських тематичних програмах виховання і навчання дошкільників визначено коло питань про природу, які треба сформувати в дітей, підкреслюється необхідність усвідомлено позитивного ставлення до природи. На жаль, доводиться констатувати, що ця робота ведеться недостатньо, оскільки як показує життя далеко не всі діти дотримуються правил природо доцільної поведінки та й рівень їхніх знань про роль природи

у житті людини часто буває досить низьким.

Як один із способів усунення цієї прогалини, пропонується активніше використання в системі роботи з екологічного виховання дітей у дошкільному закладі педагогічних проєктів. Початку роботи передую проведення анкетування з батьками.

Вступна анкета для батьків

1. Чи любите природу? а) так; б) ні.
2. Що таке «екологія»?
  - а) наука, що вивчає походження Землі;
  - б) наука про навколишнє середовище, оселю, людину, її взаємодію з цим середовищем і шляхи забезпечення умов для її життя;
  - в) це оточуючий світ;
  - г) я ще не визначився.
3. Чи існують екологічні проблеми в Україні? а) так; б) ні.
4. Що буде з тим куточком природи, де повністю вирубають ліс?
  - а) там буде поле;
  - б) руйнуватимуться ґрунти;
  - в) погіршиться повітря;
  - г) порушиться природний баланс, що може призвести до негативних наслідків.
5. Чому не можна в річці мити автомобіль?
  - а) гине риба;
  - б) бензинова плівка перешкоджає надходженню кисню;
  - в) це погано;
  - г) автомобіль руйнується.
6. Чи хвилює вас доля природи? а) так; б) ні.
7. Чи всі люди знають правила поведінки на природі? а) так; б) ні.
8. Як слід учинити з людьми, котрі забруднюють довкілля?
  - а) проводити роз'яснювальну роботу;
  - б) примусити прибирати після себе;
  - в) накласти грошове стягнення;
  - г) не зачіпати їх, бо однаково не буде результату.
9. Які екологічні проблеми існують на території нашого населеного пункту?
  - а) винищення зелених насаджень (вирубання лісів, винищення квітів);
  - б) нерациональне використання ґрунтів;
  - в) забруднення повітря (шкідливе виробництво, транспорт, спалювання листя);
  - г) забруднення водойм (прання в річці, миття автомобілів, викиди

нечистот);

д) засмічення вулиць, відсутність смітників поза жилою зоною;

е) нема проблем.

10. Що ви робите для того, щоби покращити стан довкілля? а) садимо дерева та квіти;

б) проводимо акції з охорони природи;

в) нічого;

г) очищаємо територію населеного пункту та розчищаємо русла річок;

д) збираємо макулатуру.

Проект роботи з батьками з екологічного виховання дітей

Осінь

1. Шановні батьки! Перебуваючи разом з дітьми на прогулянці, поспостерігайте, що шукають у траві птахи? Чому метелики літають біля квітів? Що вони роблять? Висновки зробіть разом з дітьми: всім тваринам потрібна їжа, адже вони живі істоти.

1. Перебуваючи з дітьми в парку, помилуйтеся його красою, погодуйте білочку горішками. Акцентуйте увагу дітей на тому, що вона жива істота і теж хоче їсти.

2. В теплий осінній день перебуваючи з дітьми біля водойми, зверніть увагу дітей, яка вода у ній - чиста чи брудна? Хто мешкає у водоймі? Зверніть увагу дітей на те, що і рослинам, і тваринам, і птахам, і людям вода потрібна чиста.

3. Разом з дітьми уважно огляньте кімнатні рослини, які є у вас вдома. Доручить дітям самостійно дізнатись, які з рослин більше вологолюбиві, а які менше і полити їх.

4. Проведіть разом з дітьми дослід: в дві склянки посадіть цибулини, але в одну налейте воду, а в другу - ні. Далі спостерігайте за змінами. Висновки зробіть разом з дітьми.

5. Пересадіть зі свого городу куц помідорів чи чорнобривців, а потім разом з дітьми спостерігайте, де довше буде рости рослина - на городі чи в квартирі.

Чому?

6. Перебуваючи у парку чи на присадибній ділянці, зверніть увагу дітей на стан рослинності. Чому зів'яли рослини? Чому опало листя з дерев? Хай про все це вам розкажуть діти.

Зима

1. Шановні батьки! Поспостерігайте разом з дітьми за мешканцями акваріуму і запитайте в дітей: чому на поверхню води піднімаються

моллюски? Чи добре живеться рибкам в акваріумі? При необхідності разом з дітьми частково замініть воду в акваріумі.

2. Запропонуйте дітям провести невеликий дослід: де краще дихається на вулиці, біля дороги, чи у парку? Допоможіть дітям зробити правильний висновок.

3. Проведіть разом з дітьми невеликий дослід: вазу з квітами помістіть в прозорий поліетиленовий мішок і туго зав'яжіть його. Через деякий час зверніть увагу дітей на те, що в середині мішка з'явилися крапельки води. Чому вони з'явилися? Відповідь шукайте разом з дитиною: рослина також дихає.

4. Вранці, йдучи у дитячий садок, зверніть увагу дітей на місцезнаходження сонця. Чи знаходиться воно так високо, як було влітку? Зверніть увагу дітей на температуру повітря. Спитайте в них, чому стало холодно? Допомагаючи відповісти дітям, поясніть положенням сонця на небі.

5. Перебуваючи з дитиною в лісі чи парку, запропонуйте їй знайти тих комах, яких вона зустрічала влітку. Куди вони зникли і чому? Хай про все це розкажуть вам діти, вони це вже знають.

6. Перебуваючи з дитиною на прогулянці у парку, попросіть її розповісти, чому взимку рослини «сплять»? З чим це пов'язано? Про залежності, які існують між неживою природою і живою, діти вже знають.

Весна

1. Шановні батьки! Перебуваючи на присадибній ділянці, зверніть увагу дітей на перших комах. Чому з'явилися метелики? Де вони літають? Чи потрібні рослинам метелики?

2. Йдучи у дитячий садок, зверніть увагу дітей на те, чим зайняті птахи? Де вони мешкають? Чим живляться? яку

3. Прочитайте дітям книжку Ю.Дмитрієва «Про природу для великих і маленьких». Спробуйте подивитися на природу разом з дітьми очима цієї книги.

4. Запропонуйте дітям розповісти вам оповідання, яке прочитали їм у дитячому садку (З.Плохій «Хто потрібніший») і вясніть, хто ж самий потрібний на Землі

Такі «домашні завдання» даються з метою зацікавити батьків, коли не вдається переконати їх прийти на збори і консультації. Приймаючи завдання, як обов'язкове для дитини, вони поступово самі залучаються до наміченої справи і починають проявляти до неї цікавість. Такі «домашні завдання» виступають в комплексі взаємодоповнюючих форм роботи з сім'єю, вони використовуються для більш глибокого засвоєння дитиною знань, одержаних у дитячому садку, а також для спільної діяльності, в

процесі якої дошкільники і дорослі вчаться узгоджувати свої зусилля і краще розуміти один одного. Під впливом цього батьки «повертаються обличчям» до проблем, які були підняті у дитячому садку і до педагогів як спеціалістів з цієї проблеми. А це дуже важливо для взаємодії обох сторін. При найбільш відповідальному ставленні до справи виховання без активної взаємодії, вихователі і батьки не зможуть вирішити складні завдання екологічного виховання.

Круглий стіл «Педагогічні ситуації для батьків»

I. Поки мама розмовляла зі знайомою, 4-річний син зірвав на клумбі квіти. Мати сварить його. Малюк плаче. Запитання для батьків

1. Проаналізуйте поведінку дитини і матері: чи відповідає реакція матері вчинку дитини.?

2. Чи дійсно вчинок дитини був упередженим? Обґрунтуйте свою думку. Якими могли бути причини вищевказаного вчинку 4-річної дитини.

II. Весна заповонила все подвір'я сонцем, світлом! Подвір'я схоже на мурашок

- стільки людей. Мешканці приводять до порядку територію біля свого будинку.

Працюють лише дорослі.

- Який з нього працівник? Він і лопату ще тримати не вміє! - Говорить батько 6-річного хлопчика.

А ось тато 5-річного хлопчика доручив сину підносити кілочки, потримати шнур. Його друзі очищують ґрунт від каміння. Запитання для батьків.

1. В чому полягає виховне значення праці дітей для інших?

2. Чи залучаєте ви дитину до участі у суспільно-корисній праці?

III. Розповідь 5-річного хлопчика:

- Коли ми переїхали до нового будинку, бабуся подарувала мені котика. Він у нас пожив-пожив, а потім мама вигнала його з дому і великі хлопчики його вбили. Я його поховав біля муру. Мама сказала мені: «Не плач. Я куплю тобі шаблю і гвинтівку».

Запитання для батьків.

1. Дайте оцінку вчинку матері.

2. Які негативні риси характеру можуть проявитись у дитини під впливом таких вчинків дорослих?

3. У чому пізнавальне і виховне значення спілкування дітей з тваринами?

4. Яких тварин можна тримати вдома?

IV. Якось вихователька попросила дітей розповісти, як вони допомагають батькам у вихідні дні. Діти розповіли багато цікавого, а Михайлик сидів і мовчав.

На запитання виховательки, як він допомагав вдома батькам, хлопчик відповів:

- Я хотів допомогти мамі полити квіти на балконі, а тато сказав: «Не твоє це діло. В жіночі справи не лізь».

Запитання для батьків

1. Як ви розумієте заяву батька?
2. Якої шкоди справ вихованню синів задають подібні заяви батьків?

V. Мати вранці проводить сина у дитячий садок. Закінчився дощ і виглянуло сонечко.

- Поглянь-но у калюжу. Що ти бачиш? - звертається вона до хлопчика.

- Сонечко !- відгукується він.

- А який віршик про сонечко ти знаєш?

Дитина пригадує і декламує маленький віршик.

- Який гарний ранок! До чого прекрасні віти квітучої вишні. Запитання для батьків

1. Чи може у дитини само по собі виникнути естетичне сприйняття?
2. З якою метою мати постійно звертає увагу сина на красу природи, довокілья?

3. Як би ви використали прогулянку для пробудження у дитини естетичних почуттів, вміння бачити і розуміти красиве?

V. Якось під час осінньої прогулянки мама з 6-річним сином і його друзями натрапили на галявинку, навкруги якої росли молоді сосни. Але найдивовижнішою була посеред галявини самотньою береза з білосніжним стовбуром.

- Точно, як у тій пісні: «А в полі береза стояла».

Взимку вони знову навідалися на ту ж саму галявину. Дуже цікаво було дізнатися, що сталося з самотньою берізкою. Срібний стовбур і гілочки такі тоненькі, наче вправний художник вивів їх кінчиком пензля на білому стовбурі. Милуються красою дерева здалека: не підійти до берізки, снігу по пояси! Навесні мати з сином і його друзями знову біля своєї берізки. Вона все та ж, а виглядає зовсім інакшою. Діти це підмічають:

- Тепер вона зовсім не сумна. Наче в мережевому наряді. Запитання для батьків:

1. У чому виховне значення таких прогулянок?

2. Чи використовуєте ви найближче природне оточення для формування у дитини любові до природи, рідного краю?
3. Як ви це здійснюєте?

Ділова гра «Я і екологія»

«Екологічний плакат»

Журі пропонує кожній команді виготовити екологічний плакат. Учасники самостійно обирають тему та спосіб виконання. Для цього їм знадобляться кольоровий папір, ножиці, клей, старі журнали, фломастери. Після закінчення роботи представники команд розповідають свою казку учасникам, після чого відбувається жваве обговорення порушеної проблеми.

Бюро педагогічних послуг

1. Поведінка в природі
2. Охорона природи
3. Людина - друг природи!
5. Лікарські рослини
6. Крилаті друзі
7. Комахи
8. Сьогодні - день землі
9. Барви природи чарівниці
10. Сірник маленький - а біда велика (пожежі у лісі)
- II. Бережіть воду
12. Геть сміття
13. Спілкування з природою (в різні пори року)

Очікувані результати

1. Виховання любові, чуйності, доброзичливого ставлення до об'єктів природи.
2. Розвиток інтересу, прагнення до пізнання природи.
3. Формування здатності та вмінь піклуватися про природні об'єкти та своє здоров'я.
4. Екологічна спрямована діяльність батьків.

Форми роботи з батьками щодо екологічного виховання дітей

Робота з батьками з екологічного виховання дошкільників є однією зі складових роботи ДНЗ. Тільки опираючись на сім'ю і спільними зусиллями ми можемо вирішити основне наше завдання — виховати людину з великої літери, людину екологічно грамотну. Кожен із тих, хто чинив та чинить шкоду природі, колись був дитиною.

Ось чому велика роль дошкільних установ в екологічному вихованні

дітей, починаючи з раннього віку. Наше завдання — розкрити батькам необхідність виховання у дітей екологічної культури.

Що поєднує в собі поняття «екологічна культура»? Екологічна культура — це знання, практичні навички, естетичні переживання — емоційне ставлення і практичні дії, поведінка дітей (співпереживання, співчуття, інтерес та бажання надати допомогу природі, вміння милуватися її красою).

У роботі з батьками з екологічного виховання необхідно використовувати як традиційні форми (батьківські збори, консультації, бесіди та ін.), так і нетрадиційні (ділові ігри, бюро педагогічних послуг, круглий стіл та ін.).

Перш ніж розпочинати роботу слід зрозуміти, з ким передує співпраця (освітній рівень батьків, психологічний стан сім'ї, її мікроклімат). Отож, важливо проводити роботу диференційовано, об'єднавши батьків у підгрупи.

Необхідність індивідуального підходу визначається наступним. Традиційні форми роботи розраховані на велику кількість людей, не завжди досягають мети, яку ми собі ставимо.

Вибираючи форми спілкування з батьками слід пам'ятати: нам слід відмовитись від настанов, потрібно залучати батьків до вирішення важливих питань, знаходження спільних правильних відповідей.

Як зазначалось, для формування екологічної культури потрібно дати дітям елементарні наукові знання про природу, підтримувати інтерес до пізнання оточуючого, навчити бачити в буденному прекрасне, в звичайному — незвичне, викликати естетичні переживання, співпереживання живим істотам. Одним словом, ми повинні закладати у свідомості дітей відчуття оточуючого світу як домівки.

Тому можна запропонувати батькам серію спостережень у природі і спеціальних занять типу: прислухатись до голосів птахів, помилуватися фарбами заходу... І якщо подібне пропонувати дітям і батькам регулярно, то вони навчаться слухати музику лугів і полів, милуватися травами, комахами, птахами — одним словом, пильно вдивлятися в життя.

Відчуття природи є основою екологічної і естетичної свідомості людини. Для цього дітей потрібно не тільки навчати, але і учити тому, як поводити себе в природі.

Норми поведінки в природі повинні бути засвоєні кожною дитиною як табличка множення. Можна запропонувати батькам разом з педагогами скласти правила поведінки в природі.

Наприклад:

Лікарські рослини — це загальна власність, це наше багатство, котре потрібно оберігати, не нищити. Збирати рослини потрібно грамотно, зі знанням справи.

Потрібно звертати увагу дітей на непогашене вогнище, залишене сміття, забруднене джерело, погане поводження з тваринами.

І метою набуття досвіду поведінки в природному оточенні можна

використати екологічні ситуації.

Підсумовуючи разом з батьками потрібно зробити висновок: показником ефективності екологічної освіченості й вихованості є не тільки знання і поведінка дитини в природі, але й участь у покращенні природного оточення своєї місцевості. У цьому велика роль дорослого, який своїм ставленням до природи, своєю поведінкою здійснює сильний вплив на особистість дитини.

У своїй роботі застосовують такі форми роботи з батьками: круглий стіл, диспут: «Виховання доброти до природи», «Наші домашні друзі», розпочинаю їх із прослуховування магнітофонного запису розповідей їх дітей про своїх вихованців — тварин. Разом з батьками аналізують ситуації, коли діти виявляють жорстокість до тварин, знаходять шляхи рішення проблем. Як результат, батьки, діти яких виявляють байдужість, задумуються над ситуацією, що склалася, переосмислюють деякі моменти виховання, взаємодіють з вихователем з метою виправлення ситуації. Також для батьків доречно організувати окремі бесіди.

Анкета для батьків

1. Як часто і які запитання про природу ставить Вам ваша дитина?
2. Чи звертаєте увагу на явища природи вранці по дорозі до дитячого садка чи повертаючись додому?
3. Як часто буваєте з дітьми на прогулянці?
4. Чи нагадуєте дитині правила поведінки в природі?
5. Чи є у Вас вдома тварини, домашні рослини?
6. Як допомагає Вам дитина в догляді за ними?
7. Як ставиться дитина до тварин?
8. Чи отримує задоволення від спілкування з ними?
9. Чи є у Вас сад або город?
10. Як допомагає Вам дитина?
11. Чи потрібна Вам методична допомога в екологічному вихованні дитини?
12. Які книжки про природу Ви читаєте дитині?
13. Чи вмієте правильно відповісти на запитання дитини щодо природничих уявлень і понять?
14. Як часто ходите з дітьми на екскурсії та прогулянки?
15. Ваше ставлення до сучасних проблем екології навколишнього світу?
16. Що і як Ви хотіли б змінити?

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Афоніна І. Стежинами рідного краю / І. Афоніна // Дошкільне виховання.– 2006.–№8.–С.24-25.
2. Базова програма розвитку дитини «Я у Світі» / за ред. О.Кононко. – К.: Світич, 2008. - 430 с.
3. Базовий компонент дошкільної освіти України (нова редакція) // Дошкільне виховання. – 2012. - № 7 – С. 4-19.
4. Баластрік Ганна. Планування спостережень. Середня група / Ганна Баластрік // Дитячий садок.– 2011.– №25-26.–С. 26-27.
5. Беленька Г. Дитина у природному довкіллі: зауваги до освітньої лінії / Г. Беленька // Дошкільне виховання.–2012.–№9.–С.12-14.
6. Беленька Г. Освітня лінія “Дитина у природному довкіллі” / Г. Беленька // Вихователь-методист дошкільного закладу.– 2012.№11.–С.4-9.
7. Біла І. Спостережуваність – ключ до пізнання /Грина Біла // Дошкільне виховання. - 2008. - № 4. – С. 9 – 11.
8. Білан О. І., Возна Л. М., Максименко О. Л., Овчаренко Л. Р., Руханська Л. С., Самсін В. Р. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкільля» / О. І. Білан, Л. М. Возна, О. Л. Максименко та ін.. – Тернопіль: Мандрівець, 2013. – 264 с.
9. Богданец Т. Наблюдаєм природу – готовимся к школе / Т. Богданец // Дошкольное воспитание – 2003. - №7. – С.84-90.
10. Богуш А. М. Моє довкілля : програма ознайомлення дітей старшого дошкільного віку з довкіллям / А. М. Богуш. - К. : Шкільний світ, 2006. - 112с. - (6-ка Шкільного світу).
11. Богуш А. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі : підручник / А. Богуш, Н. Гавриш. - К. : Слово, 2010. – 408 с.
12. Веретенникова О.О. Ознайомлення дітей дошкільного віку з природою – К.: Вища школа. – 1979. – 365 с.
13. Голубова Л.Ф. Формування природничої компетентності дошкільників / Л.Ф. Голубова // Дошкільний навчальний заклад.–2012.–№6.–С.23-27.
14. Грицюк Л. До екологічного світорозуміння через усвідомлення себе / Л. Грицюк, М. Каратасва // Палітра педагога.–2005.–№2.–С.11-14.
15. Денисенко Тетяна. Подорожі в Природу. Інтегрований підхід до організації спостережень / Тетяна Денисенко // Дошкільне виховання. –2012.– №4.–С. 16-17.
16. Дитина в дошкільні роки. Програма розвитку, навчання та виховання дітей. – 2-ге вид. – Запоріжжя: ТОВ «ЛПІС ЛТД», 2004. – 268 с.
17. Досвід екологічного виховання в ДНЗ // Бібліотека вихователя дитячого садка. – 2005. - № 1-2. - С.12-14.
18. Дуб Л., Гризунова Т. Відкрита Книга Природи / Л. Дуб, Т. Гризунова // Дошкільля.–2011.–№1.–С.27-29
19. Дядечко Т. Мандруємо екологічною стежиною / Т. Дядечко // До шкільне виховання - 2002. - № 5. - С.28- 33
20. Зайцева Лариса. Пізнаємо довкілля разом / Лариса Зайцева // Дошкільне виховання.–2012.–№8.–С.16-19.
21. Закон України “Про дошкільну освіту” // Урядовий кур’єр. – 2001. – 20.

- Калашник В. Екологічна стежина для розвитку дитини / В. Калашник, О. Курлянцева // Дошкільне виховання. – 2011. – №4. – С. 27-29.
22. Козлова С.А. Дошкільна педагогіка / С.А. Козлова, Т.А.Куликова. - М.: Академія, 1998. – 432 с.
  23. Конспект занять з ознайомлення з природою для дітей старшої групи // Бібліотечка вихователя дитячого садка. – 2009. - №10. – С. 18-71.
  24. Кот Н. Куточок живої природи у дошкільному закладі / Н. Кот // Вихователь- методист дошкільного закладу. – 2010. - №9. – С. 46-52.
  25. Крутій К. Л., Маковецька Н. В. Подорож у довкілля. Методичні рекомендації для батьків і педагогів щодо ознайомлення дітей дошкільного віку із довкіллям. – Запоріжжя: ТОВ «ЛПІС ЛТД», 2003. – 136 с.
  26. Крутій К. Планування освітньої роботи з дітьми дошкільного віку / К.Крутій. – Запоріжжя, 2004. – 48с.
  27. Лебеденко В. Навчити відчувати красу природи. Екологічна стежинка в дитячому садку / В. Лебеденко // Дитячий садок. – 2012. – №41. – С.14-15.
  28. Лисенко Н.В. Використання спостережень в роботі з екологічного виховання / Н.В. Лисенко // Дитячий садок. – 2004. - №25-26. – С.10-44.
  29. Лисенко Н.В. Педагогіка українського дошкільця: у 2 ч. / Н.В. Лисенко. – К.: Вища шк., 2006. - Ч 1. – 302с.
  30. Лисенко Н.В. Теорія і практика екологічної освіти / Н.В. Лисенко . – К.: Педагогіка, 2009. – 400 с.
  31. Ліждвой Л. З моделями працюємо системно / Л. Ліждвой // Дошкільне виховання. – 2011. – №7. – С.26-30.
  32. Любарова В. Краса дерев узимку / В. Любарова // Дошкільця. – 2012. – №1. – С.27-29.
  33. Любарова Віра. Порцелянові дзвоники / Віра Любарова // Дошкільця. – 2011. – №2. – С.22.
  34. Мартинюк Н. Вода і люди / Н. Мартинюк // Палітра педагога. – 2002. – №3. – С.10-11.
  35. Маршицька В. Від розуму до емоцій / В. Маршицька // Дошкільця. – №4. – С.20-21.
  36. Методичні аспекти реалізації Базової програми розвитку дитини «Я у Світі» / О.Л.Кононко, З.П.Плохій, А.М.Гончаренко та ін. – К.: Світич, 2009. – 208с.
  37. Молчанова І. Технологія ознайомлення дошкільників з явищами неживої природи / І. Молчанова // Вихователь-методист дошкільного закладу. - 2011. - №6. - С.25-3
  38. Науменко Т. Формування природничо-екологічної компетентності дошкільників засобами авторської казки / Т. Науменко // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2012. – №7. – С.25-33.
  39. Онощенко І. Природа планети Земля: методичні рекомендації з реалізації завдань Базового компоненту дошкільної освіти / І. Онощенко // Бібліотечка вихователя дитячого садка. – 2004. - №11-12. – С.16-40
  40. Остапенко В. “Мало”, “порівну”, “багато” – дізнавалися малята. Інтегроване заняття з математики й природи у другій молодшій групі / В. Остапенко // Дошкільне виховання. – 2006. – №4. – С.18.
  41. Павелків Р.В. Дитяча психологія / Р.В. Павелків. – К.: Академвидав, 2008. – 432с.
  42. Плохій З. Еколого-розвивальне середовище дошкільного навчального

- закладу / З. Плохій // Дошкільня.-2012.-№4.-С.20-21.
43. Плохій З. Я і Світ навколо. Особистісно-орієнтований підхід у формуванні ставлення дошкільнят до природи / З. Плохій // Дошкільнє виховання. – 2008.-№7.-С. 8-11.
44. Половина О. Сприймати природу розумом і серцем. / О. Половина // дошкільнє виховання.-2006.-№11.-С.10-13.
45. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка / Т.І. Поніманська.- К.: Академвидав, 2004. – 456 с.
46. Рясенчук А. Годівники для пернатих / А. Рясенчук, Г. Сторожук, Н. Крива, // Дошкільнє виховання.-2011.-№1.-С.27-30.
47. Спостереження за об'єктами природи // Дитячий садок. - 2011. - №25-26. - С.19-33
48. Становление и развитие педагогики раннего возраста [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.profile-edu.ru>
49. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: У 5 т. / В.О. Сухомлинський - К.: Радянська школа, 1977. - Т. 3. - 670 с.
50. Тарасенко Г. Екологічна естетика в реалізації наступності дошкільної та початкової освіти / Г. Тарасенко // Дошкільнє виховання.-2012.-№4.- С.2-7.
51. Теплюк С. Н. Заняття на прогулках с дітьми старшого дошкільного віку / С. Н. Теплюк. – М.: Владос, 2003. – 160 с.
52. Терещенко І. Що таке вітер? / І. Терещенко // Дошкільнє виховання.-2011.-№7.-С.22-23.
53. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори / К.Д. Ушинський – К.: Радянська школа, 1969. - 387с.
54. Формування уявлень про природу: методичний посібник // Підготовча до школи група в дитячому садку. – К., 1999. – С. 161-179
55. Ходатенко Н. “Буду я природі другом...” Система роботи на “екологічній стежині” / Н. Ходатенко // Палітра педагога.-2003.-№4.-С.12-16.
56. Яришека Н.Ф. Методика ознайомлення дітей з природою: навч. посібник / Н.Ф. Яришева. - К. : Вища школа, 1993. - 255 с.

Навчальне видання
Наталя Григорівна Недодатко

**ОСНОВИ ПРИРОДОЗНАВСТВА
З МЕТОДИКОЮ ОЗАЙОМЛЕННЯ ДІТЕЙ З ПРИРОДОЮ**

Формат 64x90/16. Папір офс. Друк офс. Ум. друк арк. 8,14
Гарнітура Times New Roman. Наклад: 100 прим.,

Видавець: ТОВ «НВП «Інтерсервіс»
м. Київ, вул. Бориспільська, 9,
Свідоцтво серія ДК № 3534 від 24.07.2009 р.

Виготовлювач: Типографія «Айс Принт»
Тел: +38 (099) 192-00-33, +38 (048) 706-92-82
Site: www.ice-print.com.ua
E-mail: info@ice-print.com.ua